

351

352

353

354

355

356

357

61

4-15

2002

Հ. Ի Ն Ա. Կ
ՕՌ ՎԱՐ
ԵՄԱՐ

61
47
15
ՏՆԱԿԱՆ ԲԺԻՇԿ

Կ Ա Ս

Ինչ խնամ պետք է տանի նիւանդին՝ մին-
որ բժիշկն հասնի, եւ քի՛ ի՛նչ են գլխա-
նանդութեանց ախտանիշերն ու նոցա նախ-
ն դարմաններն՝ զոր ամեն ընտանիք կա-
նէ գործադրել՝ վտանգին առաջքն առնլու
համար .

Հ Ե Ղ Ի Ն Ա Կ

ՏՕՐԹԷՕՌ ՎԱՆԹԻԷ

ԱՐԻՋԻ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆԷՆ ,
ՀԱՊԵՏ ՊԱՏԻՈՅ ԼԷԳԷՈՆԻ ,
ՓԲՏՐԱՍՏՈՂ ԲԺՇԿԱԿԱՆ-ԲՆԱԼՈՒԾՈՒԹԵԱՆ ,
ԻՃԱՆԱԽՈՐ ԶՐԱԶԵՐԾՈՅՑ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ
ԵՐՈՒԹԵԱՆ , ԵԻՆ ԵԻՆ .

16184

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻԶ

Ս. Ղ. ՊԱՐՏԻԶՊԱՆԵԱՆ

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ
Ե Ղ. Ի Ա. ԶԱՐ Մ. ՈՒՐԱՏԵԱՆ

753
39

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ Ա. Ղ. ՊԱՐՏԻԶՊԱՆԵԱՆ ԵՒ ԸՆԴԵՐ

1880

206

ԽՈՐԻՆ ՄԵԾԱՐԱՆԱՅ

ԵՒ

ԶԱՐՄԱՑՄԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆՁԻՆ

Ա. Ռ.

ՄԵԾԱՆԱՆՃԱՐ ԲԺՂԿԱՊԵՆ ՏՈՐՔՈՆ.

Յ. ՔԵԱԹԻՊԵԱՆ

Պատիւ իւր արհեստին, պարծանք իւր Ազգին
Եւ սփոփիչ վշտաջարջար մարդկութեան :

Printed in Turkey

Երջանկութեան առաջին եւ կարեւոր ըսել զնշ
պայմանն առողջութիւնն է . այս ճշմարտութիւնն
այն աստիճան ուսմկացած է՝ որ յետին շինականին
բերանն է այսօր : Սակայն աւանդ , որ ամէն ճշ-
մարտութենէ աւելի ասոր մէջ մարդոց սիրտը եւ
լեզուն իրարմէ կը տարբերին : Որչափ մարդիկ
կան , որ իրենց կեանքը առողջութիւնն է պէս կը
հալածեն անբնական կենցաղով մը : Եւ երբ երի-
տասարդութեան ծաղիկն , սրտին հոյզն ցամքի մո-
լորութեանց ժանտաժուտ չնչոյն տակ , երբ իրենք
ծնդած , կորացած իրենց առողջ հասակին մէջ
տեսնեն իրենց տարեկիցներն որ ուրախ զուարթ
կը խայտան կապրին՝ այն ժամանակ , ահ մը կը
թօի իրենց սրտին խորէն , կը փափաքին ամէն
բան տալ , ինչք , մեծութիւն , պերճութիւն՝ միայն
թէ իրենց առողջութիւնն վերադառնայ՝ այլ ի
զո՛ւր :

Սակայն որչափ մարդիկ եւս կան որ՝ պատահ-
մամբ ախտէ մը բռնուելով՝ բարեկամաց ճախող
խրատներով՝ իմաստակ եւ շատախօս բժշկաց , կամ
ողէտ ու ուսմիկ դեղագործներու՝ ատամնաբոյժ-
ներու , խեղադարմաններու ձեռք գերեզմանն են

իշած կամ կենդանի մեռեալ ընդ քարչ կուգան
երկրի վրայ : Ահա զլիաւորապէս այս կարգի
մարդոց մարդասիրական ծառայութիւն մ'ընելու
մտօք թարգմանեցի երեւելի Տօքթէօս Վալթիէի
սոյն աշխատանքութիւնն որ մեծ յարգ ստացած
է Ֆրանսայի մէջ :

Մեր օրերն ամէն բան իր խաբերայններն ու-
նի . զրական , բժշկական , արհեստական խաբե-
բայններ չորս կողմ'կը վխտան : Քանի՜ քանի՜ ա-
մենասիրելի բարեկամներս՝ ազգին եւ մարդկու-
թեան պարծանքներ տեսած եմ զո՞հ զնացած տը-
գէտներու՝ որ բժշկութեան գերադնիւ եւ էապէս
մարդասիրական արհեստը պոռնրկելով՝ յաճախ
անպատիժ կը մնան մեր երկրին մէջ՝ եւ զորս թի-
ապարտութեան պիտի մասնէին Եւրոպացիք :

Որչա՛փ կեանքեր՝ մանաւանդ զաւանդներու մէջ
ուր բժիշկ դժբաղդարար քիչ կայ՝ կամ բնաւ չը-
կայ , ի զուր կը կորսուին անխոհեմ դարմաննե-
րով՝ կամ անխնամ :

Ուստի կ'ըսեմք՝ լաւ է անբժիշկ մնալ քան ա-
հա՞նք եւ տղէտ ումեք յանձնել ինքզինք :

Ընտանեաց հայրեր մայրեր , զգոյշ կեցէք , մի՛
հաւատար չաղակրատներու . երբ հիւանդութեան
նշանն երեւի՝ սոյն գրքիս մէջ բացատրուած կամ
ձեր իսկ փորձառութեամբն գիտցած նախնական

դարմաններն ընելով՝ անմիջապէս բժիշկ կանչե-
ցէք , քէ՛նչ , եւ ոչ դեղագործ , ատամնաբոյժ՝ թի-
ֆոյի , աչացաւի , խեղադարման՝ թոքացաւի հա-
մար :

Կը յուսամք թէ մեր այս փոքրիկ երկը հաճոյ
կանցնի հասարակութեան՝ եւ կը քաջալերուիմք
ուրիշ առողջաբանական եւ կենցաղօգուտ գործեր
եւս իւրոյս անելու՝ որոցմէ արդէն պատրաստ ու-
նիմք :

30 Մայիս 1880

Իւսկիւտար

ԵՂԻԱԶԱՐ
ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ

Այս փոքրիկ երկասիրութիւնը հրատարակած ժամանակնիս մեկ նպատակ մը միայն ունիմք՝ այն է, բժշկութեան արուեստին ամենէն անժանօր անձերն յուսաւորել հիւանդութեանց այն կերպ սկզբնաւորութեան, ակտանիշերու¹, կամ նշանաց վրայ, որոց ամենէն աւելի ուշադրութիւն պէտք է ընծայել, որպէս զի ժամանակ անցնելէն գալիք վտանգներուն առաջքն առնուի :

Նշանակած էմք նաեւ ամենէն հանճարեղ խնամքները զոր պէտք է տանիլ հիւանդաց՝ մինչեւ որ բժիշկն գայ, զոր կարելի եղածին չափ շուտ կանգնելու է՝ երբ առողջութեան մէջ խանգարում մը տեսնուի : Օրինակի համար . ակտորժակի կորուստ, լեզուի ձերմկութիւն կամ կարմրութիւն, բերնի մէջ անախորժ համ մը, մարմնոյ տաքութիւն, գլխի ցաւ, քրտինք կամ դող, բոլոր մարմնոյն կոտրտուիլ մը, մօրքի վրայ դուրս տալ եւն. մանաւանդ մատաղ տղոց համար, որք չեն կարող խօսիլ եւ յաճախ մեկէն ի մեկ գետինը կիյնին :

¹ Սէմթօմ :

Իսկ իրենց ցար յայտնելու կարող անձանց գալով՝ նոցա համար էւս ուրիշ վտանգ կայ մանաւանդ գիւղերու մէջ՝ մարդիկ առէլի քաջառողջ լինելով՝ յաճախ ջափագանց կը վտանգին իրենց ուժին վրայ եւ կը կարծեն քաջութիւն ծախել իրենց հիւանդութիւնը ջխտատիւնելով : Այս քաջութիւնը աղիտաբեր է, մասնաւորապէս բոքերու բորբոքման մէջ : Հիւանդն շատ ծամեր է մինչեւ իսկ շատ օրեր կը դիմանայ ցարին, յուսալով քէ հանգստութիւնը զինք կը կազդուրէ, եւ ճիշդ հակառակն կը պատահի, վասն զի երբ այլ էւս ջղիմանալով հիւանդութեան բժիշկը կը կանչէ, շատ անգամ բանը բանէն անցած կը լինի :

Ամենէն անաւոր ջարիքն շատ անգամ հիւանդութիւնն չէ, այլ սորա նորա տուած խորհուրդն է : Եւ շատ անգամ կը տեսնուին խիստ պատուաւոր եւ յարգելի անձինք, սակայն բժըշկութեան մէջ տգէտ, որ մեծ եռանդով անխտհեմ խրատներ կուտան : — « Գիտէ՛ս, այս ինչ դեղը այն ինչ հիւանդը փրկեց՝ այն ինչ էւս՝ այն ինչն առողջացուց » : Այն հիւանդութիւնը որուն համար այդ խորհուրդներն կուտան՝ դիցուք քէ իրենց զրուցած հիւանդութեան նոյն է նմանն լինի, եւ սակայն դարձեալ միոյն օգտակար դեղն կարող է միւսոյն մահաբեր դառնալ :

Ուրեմն պետք չէ մոռնալ քէ, ամեն արհեստեւանելի բժշկութեան մէջ առաջին օրէնքն է՝ ըզգուշաւորութիւն, երկրորդն է շատ ջնաստալ համայնաբոյժ դեղերու, քէն նոքա ամենէն անկեղծ է արգոյ անձինք առաջարկէն մեզ :

Լաւ հասկնալ պետք էր որ՝ «*իշէն յեւ + աւ*» հիւանդութիւն մը կը շանցեն հիւանդին ամբառ ժամանակ, վիշտ . բժշկի եւ դեղագործի ծախք էն : Յայտնի է որ այսչափ շանը լուրջ նկատողութեան արժանի է :

Վերջապէս երէ շատ մը հիւանդութեանց վերայ ջխտեցանք, ինչպէս են՝ աջաց, ականջաց էւն . պատճառն այն է՝ քէ անոնք չեն պահուիր եւ հիւանդը մեզի ջափ գիտէ որ անմիջապէս բժշկին դիմելու է, եւ մանաւանդ նորէն կը կրկնենք, զգուշանալու է այն հազար ու մէկ դեղերէն, որ կը ցուցնեն նմա շատ բարեմիտ՝ բայց միանգամայն շատ վտանգաւոր բարեկամներ : Այս զրուցելի վերջ, անցնինք մեր նիւթին :

Ծանօթ . Բարբառնէն : — Ամէն հիւանդութեանց ռամկօրէն եւ տաճկերէն անուաններն եւս նշանակեցինք ի զիւրութիւն որոց պէտք է : Յիւանդներն բառերը վարը կը նշանակենք, իսկ տաճկերէնը բառին զիմացը փակագծի մէջ :

ՏՆԱԿԱՆ ԲԺԻՇԿ

ՊԱԼԱՐ (չեչաւ)

Աւելի կամ նուազ կակուղ և կսկծացող
ուռեցք մը՝ որ մորթին տակ երևան կենէ ,
կամաց կամաց , և ընդհանրապէս՝ խայթ-
ուածէ , ճմուռէ , սաստիկ սխմուռէ յետոյ՝
որ արիւնը վիրաւորեալ մասին վրայ յորդել
տալով՝ չթողուր նմա շրջան ընել : Աստի կը
հետեւի որ արիւնն այլ ևս շրջան չընելով՝ կը
լուծուի , արեան գնդիկները ¹ թարափ
կամ աւելի գնդիկի կը փոխուին :

Պալարներն միշտ վտանգաւոր կը լինին՝
երբ ժամանակին չգարմանուին : Տղոց վրայ
յաճախ մահաբեր կը լինին՝ հանաւանդ երբ ա-
ռանց յայտնի պարտաւ աւալ գան՝ և կռնակին ,
մէջքին վարը , աղդրին վրայ դանուին , և
եթէ տղեկը դեղնած , նիհար , վատոյժ , և
մաղասային ² լինի , միայն ճարտար բժիշկ

¹ Կօպիւլ : ² Լէնֆաքիք :

մը կարող է ամսքել և առողջացնել այս ախ-
տերը * :

ԾՆՆՆԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆ

Պէտք է բժշկի դիմել այն պարագային՝ երբ ծննդաբերութիւնն բնական ծննդաբերութեան համար վարժ դայեակ մը կը բաւէ սովորաբար : Բայց երբ դժուարութիւն մը պատահի՝ դայեակը պարտաւոր է՝ պարտաւորապէս լինել զերշահելու համար բժիշկի հան-
գել րաւ : Մանաւանդ եթէ հետեւեալ նշան-
ներն երևին ծննդաբերութենէ յետոյ . ա-
ղիքներու տենդախառն ցաւ , արեան խո-
ղովակաց տարածութեան վրայ ցաւ ևն :

ԲՆԱԿԱՆ ԾՆՆՆԱԲԵՐՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏԵՒԱՆՔ

Մեզ համար դժած անձուկ չըջանակէն
դուրս չելնելու համար՝ հարեանցի խօսե-

* Սոցա պատճառն յաճախ ոսկրի, մէջքի հիւան-
դութիւն մ'է՝ որ արիւնը կը ստուգնէ և այս վը-
տանգաւոր պալարներուն ծնունդ կուտայ :

ցանք բնական ծննդաբերութեան վրայ : Չեմք
կարող նոյնպէս վարուիլ նաև իւր հետե-
ւանքներուն վրայ , մնալ իսկ եթէ այս հետե-
ւանքները կանոնաւոր լինին : Ուստի կըսեմք կը-
նով . ինչ աստիճան որ լինի քու սովորա-
կան առողջութիւնդ , ոյժդ , չարքաշու-
թիւնդ ևն՝ կեանքդ կորսնցնել աւելին կընես (վա-
սըն զի բոլոր կենացդ մէջ ախտաւոր և եր-
բեմն խենդ իսկ կը մնաս) եթէ անխոհեմու-
թիւններ ընես : Ինչ աստիճան դիւրաւ որ
ազատիս՝ խելացութիւն է ութն կամ ինն օ-
րէ առաջ անկողնէն չելնել , մահէ աւելի ցուր-
տէն վախնալ՝ առ նուազն վեց շաբաթ , և
եթէ մայրն անձամբ կաթ կուտայ՝ պա-
ղէն զգուշանալ որով ժամանակ և դեռ կախ-
րաւորութիւն : Ուրիշ հազարաւոր օրինակ-
ներէ զատ տեսայ քսաներկու տարեկան
մանկամարդ և դեղանի կին մը որ , խենդե-
ցաւ և մեռաւ շատ տարի այս ողորմելի վի-
ճակին մէջ տառապելէ յետոյ՝ որովհետեւ
ձեռքը հորի ջրով լի դոյլի մը մէջ խօթած էր :

աւելապատուական ձեռագրերուն վեհերգ
շաբթուան՝ և այն միջոցին, երբ կատարելապէս
աւուրցի էր և իւր աղեկը կը դիւցնէր :

Ուստի խոհեմ կինը պարտի իններորդ օրն
անկողինը թողուլ, ամառ ատեն՝ երեք շա-
բաթէն մինչև ամիս մը սենեակէն դուրս
չենել, իսկ ձմեռ՝ վեց շաբաթէն՝ այն իսկ
եթէ օդն չի լինի և ինք ևս տաքուկ մը փաթ-
թուի : Քալուածքը ասոր հանդէպ պէտք
է՝ եթէ չուզեր որ երկար յոգնութեամբ
կամ քիչ շատ սաստիկ քաշկուտութեամբ
տկարացած մէկ գործարանը փրթի՝ և բո-
լոր կենաց մէջ խեղանդամ մնայ :

Բնական օրէնք կը պահանջեն՝ ինչ հան-
դէպ և ինչ օր լաւութեան համար որ մայրն ինքնին
կաթ տայ : Այս բնականութիւն կանոնէն կը
խտորին միայն այն կիներ որ շատ քիչ են՝
կամ ծանրապէս հիւանդացած են ծննդա-
բերութենէն անմիջապէս յետոյ, կամ դիւ-
րացման միջոցին : Այս պարագայիս մէջ՝
բժշկին կիցնայ վճիռ տալ թէ մայրն պէտք

է շարունակէ՞ դիւցումն թէ՛ դադարեցնէ :

Երբ հարկ լինի երախան յանձնել օտար
խնամոց՝ ստնտուին ընտրութիւնը մեծ խըն-
դիր է՝ նորա առողջութեան, տարիքին,
սրտի հանդարտութեան, վարուց նկատ-
մամբ. և ենթադրելով թէ այս բոլոր պայ-
մաններն իսկ գտնուին մէկտեղ՝ երբ «ստնտ-
նութիւն» արեւել շատ անհամեմատ լինի երա-
խային տարիքին՝ մանկան առողջութիւնն կը
վտանգուի :

Արդարեւ կաթն՝ իւր տարիքին համե-
մատ՝ աւելի ծանրութիւն (խտութիւն) կու-
նենայ : Եթէ առաջին օրէն մինչև վեց շա-
բաթ՝ մէկ լիթրան, 1,150 էն 1,250 կրամ կը ը-
ռէ՝ ութն, տասն ամիս կամ աւելի յետոյ
1,500 էն 1,800 կրամ կուգայ մէկ լիթրան :
Աստի դիւրաւ կը հասկցուի՝ որ վեց շա-
բաթուան երախայի ստամոքսը դիւրաւ կը
մարսէ առաջին կաթը և շարունակ անմար-
սողութենէն պիտի տանջուի երկրորդով :

Աս պատճառներէն կը ծագին այն մա-

հաբեր հիւանդութիւններն՝ որ հարիւրէն երսուն երեք տղաք կը տանին՝ և մնացածներուն մեծ մասն իսկ ծանր և երկարատև հիւանդութեանց ենթակայ կ'ընեն :

Մօր մը թարմ կաթը՝ կը պարունակէ մասնաւոր նիւթ մը (գօլլութրում) դադրած վիճակի մէջ՝ վեց շաբաթէն մինչև երկու ամիս : Այս նիւթը կանհետի սոյն միջոցէն յետոյ : Բնութիւնը իւր պատճառներն ունի այս կերպ վարուելու մէջ . երախան ինն ամիս գոցուած լինելով մասնաւոր շրջանակի մէջ՝ նորա փորոտին տեսակ մը նիւթով (մէքօնիում) լցուած է՝ որ արտաքսուելու է . այս գօլլութրում բնական մաքրողականի դեր չ'կատարեր արդեօք մօր կաթին միջոցաւ : Արդ, եթէ տղեկը բնութեան նշանակածէն տարբեր պայմանի ենթարկես՝ ուրիշ բան ըրած չես լինիր՝ եթէ ոչ՝ նորա կեանքն կամ առողջութիւնն վտանգած :

Արդ՝ եթէ մայրն չէ կարող ինքնին դիւրնել՝ ջանացէք ստնտու բռնել այնպիսի

կին՝ որոյ կաթին տարիքն կարելի եղածին չափ մերձաւոր լինի մանկան տարիքին :

Եթէ չէք աջողիր այսպիսի ստնտու մը գտնելու՝ մի վարանիք , պտուկով¹ մեծցուցէք տղեկն , ջանալով գնել Դէյ Դէ Զոյն անասունին կաթը , և (տղուն տարիքին ու կաթին միջին ծանրութեան համեմատ) կտրել այս կաթը՝ նախ՝ կիսուակէս , ապա մէկ երրորդին , յետոյ մէկ չորրորդին չափ վարսակի (եուլաֆ) կամ գարիի թեփին² թեթև ջրով մինչև որ կարող լինի վեց կամ ութ ամսական եղած ժամանակին զուտ մարսել զայն : Ձեր բժիշկն՝ կաթը լուծելով³ կարող է « Կահֆապէ » ձեզ սովորեցնել թէ՛ ինչպէս վարուելու է՝ մանկան տարիքին համեմատ , կաթին անդարար այլ և այլ նիւթերը պահպանելու համար :

¹ Պիպըրօն : ² Կրիւօ : ³ Անալիդէ :

ՇՆՉԱՐԳԵԼՈՒԹԻՒՆ 1

ԿԱՄ ԽԵՂԴՈՒԹԻՒՆ

Շնչարգելութիւնն է զգայութիւնը կորուսանել անմաքուր օդի մը ներշնչմամբը կամ շնչառութեան գլխաւոր գործիքն եղող թոքերուն խողովակին բերանը որ և իցէ արգելքի մը պատահմամբն :

Եթէ շնչարգելութիւնն առաջ եկած է անխային ևն կազերէ՝ մինչև որ բժիշկն գայ՝ պէտք է նստեցնել հիւանդը կամ պառկեցնել՝ գլուխը մարմնոյն մնացեալ մասէն աւելի վեր, կարելի եղածին չափ բանուկ օդի մէջ, երեսները լուալ առատ ջրով՝ որուն դրեթէ մէկ հինգերորդն քացախ լինի : Միանգամայն՝ բոլոր մարմինը չփելու է՝ մանաւանդ կուրծք և կոնակը՝ բուրդի, ֆանէլայի ևն բարձիկներով : Եթէ մարմինն պաղ է՝ լաթեր տաքցնել և այրելու աստիճան տաք տաք վրան դնել : Բերան բեր-

1 Ասֆիքսի :

նին դնելով օդ շնչելու է թոքերուն, միանգամայն հիւանդին քիթը սխմել՝ որպէս զի ներմուծուած օդը ռունդերէն դուրս չելնէ . (չատ ուժգին չփչել և այնչափ միջոց տալ՝ որչափ կուտայ ինքնիրեն առողջ մարդ մը բընական վիճակով օդ շնչելու համար) : Քիթն տակ չիշով անուշադր¹ պտտցնել, (կամ եթէ անուշադր (նշապը) չգտնուի՝ եթեր, քացախ) յետոյ վերստին սկսիլ բերնով օդ տալ, ապա կուշտերը սխմել՝ ինչպէս որ կը լինի օդ ծծելու և դուրս տալու ժամանակ : Կոքիչն ալ փետուրով խողտեցնել և այս կերպով ջանալ փսխեցնել, բայց այս այն ժամանակ արդիւնաւոր կը լինի՝ երբ հիւանդն սկսած է արդէն աղատօրէն օդ շնչել : Այն ժողով ջանալ որոշուի՝ վերադարձնել. ի հարկին փոքրիկ ուռնով (չէքիճ) մարմինը ծծել : Այսպէս շարունակել շատ ժամեր (աջողութեան օրինակներ տեսնուած են չորս ժամ աշխատութենէ յետոյ) :

1 Ամոնիաք :

Պէտք չէ միշտ շփել մօրթը՝ վասն զի կը պատուտի . կուրծքին , կոնակին և կուշտերուն ջիղերը շարժելու է խմոր շաղուելու ձևով : Երբեմն փոքրիկ ուռնով զարնել՝ չափաւոր հարուածով՝ մէկ կամ երկու վայրկեան . ութ , տաս վայրկեան շփել , յետոյ ջիղերը շարժել՝ մարմնոյն մէկ ծայրէն միւսը՝ թեւերուն սրունքներուն վրայ , և այս՝ մէկ քառորդի չափ՝ ապա նորէն սկսիլ :

Երկու հոգի շատ չէ այս բանիս համար : Երրորդ մ'ևս՝ ամենէն կարողը՝ պարտի զբաղիլ օդ ներշնչելու բերնէն՝ ինչպէս որ վերն ըսուած է :

ՋՐԱՄՈՅ ՄԱՐԳՈՅ ՇՆՁԱՐԳԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Այս գործողութիւնը կը յարմարի նաև ջրամոյններու , միայն թէ ասոնք քովընտի պառկած պահելու է , բոլորովին հորիզոնաձև՝ հլու ծայրիէն իւր ասեկ վար և երկու կամ երեք վայրկեանն անդամ մը մէկ քովէն միւսին վրայ դարձնել :

ԿԱԽՈՒԱԾՆԵՐՈՒ ՇՆՁԱՐԳԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Կախուածներն ևս վերը զրուցածին պէս՝ դարմանելու է , նոյնպէս նաև ճեմիչի ականներու , կոյանոցներու մէջ կամ ու իցէ կազի բուրմամբ խեղդուողները :

Մնացեալը բժիշկը կ'աւարտէ . եթէ կեանքի դառնայ՝ արիւն կ'առնու՝ հիւանդին ուժին չափովը՝ երբ սա կակսի շունչ առնուլ՝ որպէս զի արիւնը ըղեղին մէջ չլեցուի : Եթէ ճեմիչի ականներու մէջ խեղդուած է քացախի , բորակային թթու , քղորի (քլօր) կուտայ : Եթէ ածխային թթուով եղած է՝ կըաջուր , քղոր , անուշադր , քարածիւթի (վառելու կաղ) ներշնչմամբ խեղդուողներու՝ օթ-ֆաթ որ ֆէր ևն¹ :

ՄԱՍՆԱԻՈՐ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ ԿԱԽՈՒԱԾՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ (խեղդամահ շնչարգելութիւն) . — Բնաւ չսպասել որ ռստիկանութիւն գայ և

¹ Դեղերը նշանակելնուս պատճառն է զեղա- գործին սովբեցնել՝ դարմանատարութիւնը՝ եթէ բժիշկ չգտնուի : Ծան. չեղ.

քննութիւն ընէ , այլ անմիջապէս՝ նախ՝ կապը կտրել , երկրորդ՝ բժշկին վազել , բայց մինչև որ նա դայ՝ մահամերձը պառկցնել՝ քննել ճարձհոյն ճաշեալ ճաշն երէտ , երէտ բնաւ չար . բանուկ օդի մէջ դնել , մարմինը և մանաւանդ իրանը (մէջքէն վեր) շփել՝ քացախոտ ջրով երեսը լուալ , վերջապէս վերը յիշուած բոլոր միջոցներով արեան շրջանը վերադարձնել :

ԻՐԷՑՔ

Այրածներն կրակէ զատ ուրիշ պատճառներէ ևս կրնան առաջ դալ , օրինակի համար ջերմութեամբ լրծուած մետաղէ , խիստ տաքցած կարծր մարմինէ , եռացած հեղուկէ , այրիչ թթուներէ (ինչպէս են ծըծրմաթթուն , աղի ոգին ևն) ալկալիէ՝ (ինչպէս են՝ կիւր , անուշադր , տնկաղ ևն) :

Թէպէտ այս ամէն պարագայներուն մէջ այրածն միսերու հիւսուածոց եղծում կամ

բաժանում մ'է , սակայն տարբեր դարման կը պահանջէ , եթէ կարծր՝ կամ հեղուկ և թթուային կամ ալկալի մարմինէ պատահի :

Այրածին վտանգաւորութիւնն աւելի իւր խորութեան վրայ կը կայանայ քան թէ վերաց տարածութեան : Ուստի աւելի պէտք է խորունկութենէն վախնալ՝ քան թէ տարածութենէն : Իւր մէկ տեղն այրող մարդուն մեր տալիք ամենէն առաջին խնամքն է՝ շայն ապուր կարելի եղածին շտապ այն սաստիկ ցաւէն որ կզգայ , և որ շատ անգամ առիթ կուտայ ջղաճգութեանց՝ որոնք աւելի ահարկու են քան թէ նոյն իսկ վերքերն : Այս ջղային ցնցումներն երբեմն այն սաստիճան ծանրակշիռ են՝ որ կրնան անմիջապէս մահ պատճառել :

Յաւերը մեղմելու համար գործածուած միջոցներէն՝ ամենէն ազդուն , ամենէն պարզը և ամենէն աւելի պատրաստն է՝ կաւաթի (գալաղ աղածը) ածուխն ծեծածը լեւոյ դնել : Այս դեղը՝ խիստ կարճ ժամանակ

կի մէջ կը դադրեցնէ վերքին շուրջն եղող միտերու հիւսուածոց քայքայումը : Պէտք է դնել յիշեալ գոյնը Բանբը կերպով՝ այսպէն Բանբը Բանբը Բանբը , ծածկել զայն կակուղ բամբակով և կապել : Անմիջապէս ցաւը կը մեղմանայ երթալով , այս վիճակի մէջ ձգելու է հիւանդն մինչև հեռեւեալ օրն : Մնացածը բժիշկն կը տնօրինէ :

Կաղամախին աշտին գոյնը պատրաստ կը գտնուի ամէն գեղադործներու քով , բայց զգուշաւոր մարդիկ միշտ քիչ մ'ունենալու են իրենց տունը , ի հարկին գործածելու համար՝ մանաւանդ եթէ գեղադործ չը գտնուի կամ հեռի լինի : Այս փոշիին գինն ևս շատ աժան է :

Երբ այրուածն շատ խորունկ չէ՝ կրնայ ամբողջապէս բուժիլ օրն միանգամ կապուելով հարաժ մեղրամոմի սպեղանիով (պալմոմի մէհլէմի ¹) որ բանալու է ծծուն թղթի կտորի մը վրայ այրած տեղէն քիչ մ'աւելի

¹ Սէրա սաթիւրէ :

մեծ , ապա թուղթը ծածկել շատկեկ կտոր մը մաքուր բամպակով , սոցա ամէնը մէկանց կապելու է : Յաւին գլխաւոր պատճառն օգրն լինելուն՝ պէտք է առաջուց պատրաստել կապելու բաները , որպէս զի գործողութիւնն կարելի եղածին չափ շուտով կատարուի : Եթէ կաղամախի փոշի չգտնուի՝ կրնան դնել գետնախնձորի (բաղաթէզ) քերուցք , ձէթ , և մինչև իսկ մելան՝ այրածին վերէն ի վար , և մաքուր բամպակով գոցել ինչպէս որ ըսուած է :

Վերը ըսուածները կը վերաբերին կրակէ կամ եռացած հեղուկէ այրածներու . բայց երբ այրածն առաջ եկած է սպառող դեղէն ¹ որ իւր դպչելով մօին հիւսքերը կը քայքայէ , ինչպէս են ԶԻԲԵԲԵԼԻՆԻ , ԿԵՐԵ , ԿԵՐԵԼԵ , (նիշատըր) տնկաղը ² ևն , առաջին ընելիք գործն է առատ ջրով լուալ բոլոր վերքը : Եթէ այրածը թթուէ մը պատճա-

¹ Գորրոզիք : ² Բօթաս :

ռաժ է՝ (օրինակի համար ծծմբաթթու¹) պէտք է լինի քիմիական և անուր լուալ : Եթե այրածը ալկալիէ առաջ եկած է , (օրինակի համար կիր , անուշատը , տնկաղ) ասոնք Դժբեւ ընդին Դժբեւ փոխանակ փայտի մոխրի :

Ասոնք են ահա մինչև բժշկին դալն ընելիք դարմաններն :

Երբ կը տեսնեմք որ կրակէ այրածներու թիւն օր օրի կը բաղմապատկի՝ չեմք կարող հասկնալ թէ ինչո՞ւ համար պէտք եղած զգուշութիւններն չեն լինիր տղոց վրայ :

Արդ պէտք է զննել յիշատակ մը հոն՝ որ կրնայ Դժբեւ (քիմիական) կը գտնուի :

Այս առթիւ կը յիշեցնեմք որ տեսակ մը ծծմբառ կայ , ասոնք պահել և պահել² ծծմբառ անուշով , զորս տղայ մը կարող է բերանը դնել առանց փրատվելու : Ծնողք աւելի պէտք է ուշ դնեն սմա :

¹ Անուշատի ոգին (նիշատը բուհի) կիսուա կէս ջուր խառնած ամենէն ազդու դեղն է ծծմբաթթուէ այրածներու համար :

² Արեւմտեւ իտիէնիք է ար սիւսթի :

Կանանց արդի հագուստներուն եղանակըն ևս այրման կօդնէ մեծապէս , վասն զի վերէն ի վար ուռուցիկ և պարապ մնացած մասը կը թողու ուղղաձիւն չափ օդ բանիլ ներս արկած պատահած ատեն : Կերպաներու թեթեւութիւնն ևս բորբոքման վտանգն կը բաղմապատկէ : Ժամանակաւ կտաւներուն հաստութիւնը թող չէր տար որ բորբոքումն առաջ երթայ մինչև որ օդնութիւն հասնէր , իսկ հիմա հերիք է որ անգամ մը բռնկի և ահա կինը մարդկեղէն լապտեր մը կը դառնայ , զոր սոսկալի տանջանքներ ի դերեղման կը տանին :

Խոհեմ կինը բան մը չհագնիր , մինչև որ պաշտօն (շապ) խառն ջրով շոյուէ : Աս խիստ աժան է . վասն զի մէկ լիտր¹ պաղլեղ քրտանը հինգ լիթրա ջրի հետ խառնելով էն քիչ հարիւր ժիւպ կրնայ ցօղուել : Նաև լաւ կը լինի եթէ նոյն պաղլեղախառն ջրով քիչ քան տիկնայք : Այս կերպով շատ մահա-

¹ Լիւր :

ռիթ պատահարներ պակաս կը լինին :

Ի վերջոյ , տիկնայց կ'ըսեմք . երբ կը տեսնէք թէ հազուստնիդ բռնկած է , շուտով ծռեցէք և գլորեցէք այրած կողմերնուդ վրայ : Ուժով ուժով դարձէք և կրակը կը մարի : Բայց եթէ դուք զձեզ կորուսանէք վախով պաշարուած՝ եթէ խելակորոյս վաղէք օգնութիւն փնտռելու՝ օգը կարծարծէ կրակը և րասն ձայնէան չլսած հասերէ կայրէ :

Իսկ ապրողին օգնութեան հասնողներուն կ'ըսեմք . Ըսնացե՛ք քոցերով շրջապատած հարիւնէն հեռացնել կրուի : Այսինքն՝ փոխանակ կրուի հարձակումը ձեր ճշդելով զայն սոսկալի կերպով այրելու ելի կարողէ՛ք՝ հաճոստները պարտաւորեցէ՛ք : Կամ լաւ ևս , եթէ կարողէք գորգ մը (խալի) վերմակ մը , ևն առնել՝ զձեզ մարմնոյն և բորբոքած հազուստին մէջտեղ դրէք : Եթէ փողոցի մէջ էք՝ հանեցէք ձեր լոգիկը (փալթօ) վերուցէք այրած զգեստը՝ լոգիկը թւերնուդ վրայ փաթթեցէք և մէկ ձեռքով զգեստին

քղանցը վեր բռնելով՝ միւսով ներսի կրակը մարեցէք՝ շարունակ վեր՝ վար , աջ , ձախ պտացնելով թւերնիդ : Այսպէս աղբու-
նիւն ըրած կ'ընէ :

Դրան ճշմամբ մարած հազուստներուն պատճառած էրէցքը սարսափելի են : Առջի բերան յայտնի չեն լինիր , սակայն քայքայումը խորունկ կը լինի , միսերը կը խաշին իբրեւ շոգիէ : Իսկ եթէ պէտք եղած զգուշութիւնն լինի կրակը մարմնէն չեղքացնելու համար՝ այն ժամանակ այս սոսկալի պատահարներն պակաս կը լինին :

ՔԱՂՑԿԵՂ (ՉԻՒՒՆԷ)

Այս սարսափելի հիւանդութեան վրայ քիչ բան պիտի խօսինք . զի բժշկութեան արուեստին ամէն հնարքն իսկ եթէ ի դորձ դրուին՝ չեն կարող հիւանդին սփոփանք մը տալ այս ահաւոր ախտին դէմ : Միայն քանի մը խօսք պիտի զրուցենք՝ որ այս հի-

ւանդութեան ենթակայ եղողներուն աչքը
ժամանակին բացուի՝ և անհոգութիւն չը-
նեն զիրենք խնամել տալու մասին :

Քաղցկեղը կարող է ժառանգական լինիլ,
այսինքն ծնած ժամանակնիս նորա սերմը
մեր ներսը գտնուիլ : Քաղցկեղը կարող է նաև
պատահական լինիլ՝ մանաւանդ կանանց
մէջ , և այս սովորաբար առաջ կուգայ ուժ-
գին հարուածէ մը՝ մանաւանդ եթէ այս
հարուածը կուրծքին պատահի :

Ճարտար վիրաբոյժ մը զձեզ կը փրկէ՝ հե-
շտէ ե ու ժամանակն նա իրիշտ : Իսկ եթէ թո-
ղուք որ հիւանդութիւնը կուրծքին ամբողջ
մէկ կողմը ճարակի՝ այլ ևս ճար չկայ , քան-
զի վիրաբուժական գործողութիւնն որ քաղց-
կեղին փոքր եղած ատեն հնարաւոր էր՝ ան-
կարելի կը լինի՝ երբ նա ամբողջ մէկ քովին
վրայ տարածուած է :

Արդ երբ կին մը կուրծքին վրայ հարուած
մ'ընդունի՝ և ժամանակ մը վերջ կարծրու-
թիւն մ'իմանայ հարուած կերած տեղը՝

պարտի անմիջապէս վիրաբուժին դիմել՝ ը-
սել նմա թէ ինչ պատճառէ կը կասկածի՝
և թողուլ որ գործողութիւնն ընէ՝ եթէ վար-
պետն այնպէս արժան դատէ :

ՈՒՌԵՑԻՈՐՈՒՄ (աւագագիտ)

Ուռեցւորուն երախայից յատուկ հի-
ւանդութիւն մ'է :

Սա գլխաւորաբար կ'ախտացնէ այն մա-
նուկներն , որ ծնած են վատառողջ , խուլա-
գար (սըրաճալը) ևն ծնողներէ : Երբեմն ան-
խընամ վիճակ , խոնաւ բնակարան , աղտո-
տութիւն՝ բայց մանաւանդ վատ կաթ՝ տղե-
կի մը վրայ այնպիսի նշաններ առաջ կը բե-
րեն՝ որոնք կը ցուցնեն թէ մանուկն ախ-
տանալ սկսած է այս հիւանդութեամբ : Փո-
քը կը խոշորնայ , կամուրնայ՝ անդամները
չափազանց կը նիհարնան : Փութացէք ան
ատեն աղէկ բժիշկի մը ցուցնել . լաւ խնա-
մեցէք մանուկն հետեւեալ կերպով . մաք-

բութիւն , առատ , չոր և տաք օդ , իւր տա-
րիքին համեմատ առատ սնունդ . չի ել մէջ-
քը գինիի մրուրով՝ լայն ֆանէլայի կապի
մը միջոցաւ , ապա մարմինը փաթթել ասով
դարձեալ գինիի մրուրին մէջ թաթխելէ յե-
տոյ . լաւ ստնտու մը՝ եթէ դեռ ծիծ կու-
տէ : Վարսակի . թեփի խիւս՝ (լափա) եթէ
բան ուտելու սկսած է . և ժամանակէ մը
վերջ կազդուրիչ դեղ՝ ինչպէս են երկաթա-
դեղ (չէլիք) քինքինա են :

Այս միջոցներով կարող էք կեանքի դար-
ձնել փոքրիկ արարածը որ երթալու վրայ
էր : Ինչ որ ալ լինի՝ այս հիւանդութիւնը
ծանր է , կը կրկնեմ . աղէկ բժիշկի դիմե-
ցէք՝ մանաւանդ եթէ հնար է , տղոց հի-
ւանդանոցի մէջ աշխատողի մը՝ քանզի բը-
ժըշկութեան մէջ մասնագիտութիւն մ'է
հասկընալ հիւանդութիւնն այնպիսի մէ-
կուն՝ որ չէ կարող բացատրել իւր ցաւը :

ՀՆՏԱԽՏ (+cւէր-)

Հնտախտն երբեմն կը լինի անբնոյդ՝¹
այսինքն կարող է դալ ամէն ժամանակ , ա-
մեն տեղ , և բազմաթիւ անհատ չղարնել ,
կամ վարակող լինիլ՝ (պուլաշդ) այսինքն
բազմաթիւ անհատ միանգամայն զարնող :

Մեր պաշտօնն չէ նկարագրել աստ սոյն
երկու յոյժ տարբեր հիւանդութեանց գիտ-
նական մասը : Միայն պիտի նշանակենք
այն ախտանիշներն որ պարտին գրաւել հի-
ւանդին ուշադրութիւնը , մանաւանդ ա-
նոնցն որ իւր քոֆն են՝ որպէս զի ժամանա-
կին կանչեն բժիշկը :

Հնտախտը վրայէ վրայ փսխումներով
կ'սկսի . դուրս եկած նիւթը կանաչագոյն է :
Ապա փորհարութիւնը կ'սկսի և անմիջապէս

¹ Մբօր-դէ : Այս ֆրանսերէն բառը կը նշա-
կէ այնպիսի ախտ մը , բան մը որ՝ մէկ տեղի , մէկ
ժամանակի եւն յատուկ չէ . հայերէն մասնաւոր
բառ մը չգտնուելուն պատճառաւ *ռէքնոյր* բառը
գործածեցի , որ կարէ նոյն իմաստին համապա-
տասխանել ըստ իս :

կըյաճախի : Վարէն եկածը դեղնագոյն բը-
րընձի շուրի կը նմանի : Դրսէն կը պաղի ,
ընդհակառակն ներսէն անտանելի տաքու-
թիւն կունենայ : Ձղաձգութիւնը վրայ կը
հասնի և այն աստիճան ցաւ կը պատճառէ՝
որ հիւանդին ճիշ արձակել կուտայ : Պաղ
քրտինք մը կ'ողողէ դէմքը և բոլոր մար-
մինը՝ որ կը սառի :

Հարկ չէ ըսել թէ պէտք չէ սպասել այս
ախտանիշերուն առաջդիմութեան , և այնու-
հետեւ բժիշկ կանչել : Ամենէն լաւ և նախ-
նական օգնութիւնն է՝ առաջին ախտանիշերն
երևելուն պէս՝ եթէ հիւանդին յանկարծական
սաստիկ ցնցում մը տրուի՝ փրկարար ածան-
ցում մը կարող է իբր հմայութեամբ (պիւ-
շիւշի պէս) կասեցնել հարուածին հետե-
ւութիւնները : Սրինակի համար . տեսնուած
են մարդիկ՝ որ պատահաբար սաստիկ այ-
րումով մը փրկուած են : Ոմանք ևս անսո-
վոր վազելով՝ որմէ յետոյ թմրեր ինկեր են ,
և սակայն այսպէսով ազդու և փրկաւետ

հակազդումն ¹ (թէրսինէ թէէսիր) առաջ
բերած են : Ուրիշներ ևս իրենց բանը բու-
սած կարծելով վերջին աստիճան շատ ապ-
սէնտ կամ շաքարօղի (ռօմ) խմած և փր-
կուած են : Վերջապէս՝ մարդուն մին ևս
քաւիրախառն (քեաֆիրիլի) օղի խմած և ա-
ղատած է : Այս բոլորէն ինչ հետեւցնել պէտք
է . եթէ ոչ այս թէ՝ այն ամէն պատճառնե-
րն որ կարող են ազդու հակազդում մ'ա-
ռաջ բերել՝ աջողելու հաւանականութիւն
ունին՝ մանաւանդ եթէ հարուածին ² սկիզ-
բն (պաշտանդըճ) ի դործ գրուին :

Չուզելով խորհուրդ տալ այրելու փոր-
ձին՝ որ կարող է խիստ վտանգաւոր դեղ մը
լինիլ՝ կարելի է , քանի որ հիւանդն ոտքի
վրայ կեցած կզգայ իւր հիւանդութիւնը՝
փորձ ընել սաստիկ հակազդում մը առաջ
բերելու : Բռնեցէք հիւանդը ստիպեցէք
քայլելու , ապա վազելու . ծեծեցէք մար-

¹ Բէաքսիօն : ² Աթաք :

մինը փոքրիկ ուռնի հարուածով. բարակ
դաւաղանով, եթէ հարկ լինի՝ զարհուրե-
ցուցէք. բայց մանաւանդ շահել էր եւ-
րոպէական շահողները : Իւր սովորական խմածին
կրկնապատիկ, եռապատիկ ապակի, շաքա-
րով խմցուցէք : Եթէ չ'աջողիք՝ բժիշկը՝ ու-
րուն ետեւէն մարդ զրկած էք ձեր փորձե-
րուն միջոցին վրայ հասնելով՝ մնացածը կը
անօրինէ :

Բայց եթէ հիւանդն արդէն անկողին ըն-
կած է՝ եթէ շատ ժամ անցած է իւր բըռ-
նուելէն ի վեր և բժիշկն տակաւին եկած չէ՝
քաշեցէք հիւանդն անկողնէն դուրս՝ վրան
երեք չորս դոյլ լեփլեցուն պաղ և մին-
չև իսկ սառնորակ ջուր թափեցէք : Ուժով
մը սրբեցէք. նորէն պառկեցուցէք լաւ
տաքցած անկողնի մէջ : Եթէ ջղացգու-
թիւն ունի՝ (սինիր թուրթումաբ) չփեցէք
անդամներն, ձեռքով սրունքներուն ջիղերը
թրեցէք : Մանրած սառ կընեցնելով փախու-
մը դադրեցուցէք : Փորհարութեան դէմ

կուռեցէք շաքարով քաշեցէք ¹ իւրաքան-
չիւրին մէջ կերակուրի դրդալ մը օսլայ (նի-
շաստ) հարելով (եղմէք) : Եթէ այս դուրս
գայ՝ ուրիշ մ'ըրէք, ֆիւլ- ու ֆուր- ֆու-
յալ- ֆու, զի այս մեծապէս կարեւոր է, որով-
հետև ասով հիւանդն արեան ջուրը (աւել-
դան սույու) կը կորսնցնէ : Այս կերպ վար-
ուելով մինչև բժիշկին գալը ամէն կարելի
լաւ միջոցն ի գործ դրած կը լինիք :

ՀԵՐԱԽՏ ² (Բաւեր- Բաւեր)

Հերախտն շատ անգամ առաջ կուգայ օ-
ծանելիքներու ³ և ուրիշ շարքներու ⁴ պատ-
ճառած բորբոքումէն՝ որոնք գլխու մորթը
դրդուելով մազերու թափիլ առաջ կը բերեն :
Մանր հիւանդութիւններն՝ մանաւանդ-

Մանր. Եթէ չողովով լուացում հարկ լինի՝ տե-
սէք այս նիւթիս վրայ գրքիս վերջ՝ ² սանդիմով
չողելուացքի յօդուածը :

¹ Բաւ- Բաւ լաւ- Բաւ, այսինքն մէկ չորրորդ լիթ-
րա ջուր : ² Ալօրէսի : ³ Բաւադ : ⁴ Գողմէթիք :

ջերմախառն թիֆօն¹ և ըղեղային ախտերը
յաճախ նոյն հետեւանքն կունենան : Սա ըս-
տոյգ է թէ՛ ինչ որ լինին սորա պատճառնե-
րըն՝ Գէ Խեղդեղ միայն կայ՝ այն է մաղերն
կտրել և վեց չաբաթի մէջ հինգ կամ վեց
անգամ՝ կամ ութ օրն անգամ՝ ածիլել տալ :

Երբ այս ժամանակէն վերջ սկսին խիստ
թաւ (սըխ) բուսնիլ՝ այլ ևս կարող եմք ա-
ծիլուիլն դադրեցնել : Եթէ կուզէ ոք մա-
ղերը օծանել՝ (բօմաթալամագ) պարտի օ-
ծանելիքը դեղագործէն առնել՝ կամ ինքնին
շինել : Ես՝ հետեւեալ բաղադրութիւնը կա-
ռաջարկեմ .

Էքսթռէ տը քէնքինա՝	2 կրամ .
Իւիլ տը բօղ՝	10 կրամ .
Իւիլ տը պէրկամօղ՝	40 (սանթիկրամ)
Մօէլ տը պէօֆ՝	15 կրամ .
Պօմ տիւրէրու՝	2 կրամ . *

¹ Ֆիէվը թիֆօյիդ :

* Մօնօ. Այս բառերը դիտմամբ չթարգմանե-
ցինք վասն զի սոցա հայերէնը դեղագործին եւ
ընթերցողին համար նշանակութիւն չունին :

Այս պատուական բաղադրութիւնն գոր-
ծածէ ճիշդ ուրիշ օծանելիներու պէս : Մի-
այն թէ ընելիքդ կը գիտնաս :

Մաղերը եղանակին ազդեցութենէն ևս
կարեն թափիլ . նոցա մասնակի կորուստը
հետեւեալ կերպով կասեցնելու է . երկու
կամ երեք թարմ հաւկիթ կտրէ , զանոնք
հարէ (էղմէք) կերակուրի դրդալի մը չափ
լաւ տեսակ շաքարօղիով (բօմ) , և գլուխդ
երկար բարակ լուսա այս բաղադրութեամբ .
նայէ որ մաղերդ մանր մանր ճղճղես՝ և կա-
մաց կամաց մորթիդ վրայ մաղերուդ արմա-
տին դնես հարած հաւկիթը : Պէտք է ուժով
շփես մատուրներով և մինչև իսկ եղունգնե-
րով բայց ոչ այնչափ որ մորթը սկրթի, այլ
այն աստիճան որ մաղերուն արմատին շուր-
ջը գտնուող ճերմակ մանր մորթերը ելնեն :
Այս գործողութիւնն սկսէ ութ օրէ վերջ .
լաւ է որ մեծ տաշտի մը մէջ ընես՝ ուր դը-
լուխդ ամբողջապէս լուսա՝ որպէս զի բա-
ղադրութիւնը չչորնայ վրան :

Այն ժամանակ պէտք է լուալ ամբողջ գլուխն՝ երբ ահէ հոգի լուսաւորուած է յիշեալ բաղադրութիւնով:

Այս պարզ դեղը միշտ աջողութեամբ գործադրած եմք, մանաւանդ երկտասարդաց վրայ:

Դիւարկներ ևս կան՝ որք պատճառ են մաղերու մասնակի անկման. վրայէն քաշելով, քաշելով նոցա արմատները կը խախտին: Երբ արիւն հանուի նոցա տակէն՝ կեղև կը կապէ՝ մորթը կը գրգռի՝ ճերմակ մանր թերթեր առաջ կուգան գլխու չորս կողմը, մանաւանդ մաղերու տակը որ կսկըսին թափիլ:

Զգուշացիր՝ քրքրած մաղերը համբերութեամբ յարդարելու և ոչ թէ ԿԻՆԵԼԵՆ:

Գոնէ ութ օրն անգամ մը գլխարկիդ դըպած մաղի ճեղքը կամ բաժանումը փոխէ որ մաղերը հանգչելով չթափին: Սանտր ԿԻՆԵԼԵՆ¹ բռնէ, եթէ չիփ շիտակ բռնես՝ կարելի է մորթը սկրթի:

¹ Էնգլիսէ:

Կրնաս հետեւել օժանդին ձեռքովդ պատրաստել:

Հալեցուր ԿԻՆԵԼԵՆ մէջ.

100 կրամ եղի ծուծ (տանայի իլիք). անցուր բարակ կտաւէ մը և դեռ տաք ժամանակ աւելցուր վրան,

100 կրամ նուշի (պատէմ) իւղ, աղէկ մ'իրար խառնէ և վրան աւելցուր,

25 կրամ շաքարօղի, (բօմ) մէկէն չորս կաթիլ վարդի կամ ուրիշ հոտի մը մզածին (խիւլասա) իւղ:

ՊՆԴՈՒԹԻԻՆ ՈՐՈՎԱՅՆԻ (ԳԻՆԵԼԵՆ)

Կտաւատ (քեքեն բօխումոս) քե ինչպէս գործածելու, և գայս որովայնապնդութեան մեջ

Կտաւատը բժշկական դեղոց ամենապատուական կակղիչներէն մին է:

* ՊԵՆԵԼԵՆ Կըսուի ոչ թէ կրակի վրայ՝ այլ շոգիի մէջ դրուած ամանով մը բան մը տաքցնելու կամ հալեցնելուն:

Սա կը բաղկանայ հետևեալ նիւթերէն՝ մուկուղ,¹ արտաքսիչ,² օսլայ (նիշաստա) շաքար, մեղրամոմ, կակուղ ուտին (ըէչինա) դեղնի ներկող նիւթ, խէժ (ղամիս), ալպումին, (ճենճ), քացախաթթու:³

Եթէ հետ խառնուին խէժի հիւթ (էօղ) որ մուկուղի շատ մօտ նիւթ մ'է, զուտ քացախաթթու և աղեր՝ այն ժամանակ իւր մասնաւոր յատկութիւնները կը գտնէ: Մինչև այժմ՝ չէ՛ծած չորսորդ կը գործածուէր միայն իբր ըմպելի (մաթպուխ) շատ անուանի՝ թոքերու և աղիքներու (պաղըրսագ) բորբոքման մէջ: Իսկ ծեծածին իբր խիւս (լափա) գործածութիւնն ամէն ոք գիտէ:

Զմայլած այս հունտին յատկութեանց վերայ և ուրիշ պարզ և աժան դեղ մը չգըտնելով՝ յամառ որովայնապնդութեան դէմ

¹ Միւգիւս: ² Էքսթրաքթիֆ: ³ Ասիտ ասէթիք:

* Անշուշտ ալ ըսելով հոս հասկնալու է քիմիական նիւթերն եւ ոչ թէ մեր սովորական գործածածը:

Ծ. Թ.

մաքառելու կարող՝ որ շատ սարսափելի ախտերու ծնունդ կուտան՝ փորձեցի կոտորել կուրիլ յիշել հիւանդութեան դէմ և բարեբաղդ եմ որ աջողեցայ:

Երկու գլխաւոր դէպք զիս համոզեցին այս դեղիս ազդուութեանն վրայ: Առաջինն տեղի ունեցաւ Փարիզի մէկ երեւելի եկեղեցւոյն աթոռակալին վրայ: Այս մարդը կարմրերես, վառվռուն աչուի, գիւրուկ, կատարեալ առողջ անձ մ'էր:

Հինգ, վեց տարի երեսը չտեսայ. օր մը իրեն հանդիպելով, չկարացի ճանչել. դեղնած, աչուըներուն լոյսը մարած, երեսներն խորը իջած, նիհար՝ հազիւ կարող էր քալել: Պատճառը հարցի. ըսաւ որ «մէն դեղնած ըմպում եմ որովայնապնդութիւն ունէր, և կամաց կամաց այս վիճակին հասած էր: Իմ դեղս պատուիրեցի նմա, և ուրախ եղայ իւր կատարեալ բժշկութիւնն տեսնելով:

Երկրորդ դիտողութիւնս քրի Օրէանի կայարանին մի գործակալին վրայ: Այս մար-

դուն քիթը շարունակ կարունէր, մինչև իսկ շաքաթն երեք անգամ, այնպէս որ ըսկըսաւ հառնիւ մարդը: Իմ դեղս տուի և առողջացաւ: Սակայն օր մը տեսած ժամանակս ըսաւ որ դեղը դադրեցնելուն համար նորէն արիւն դալ սկսած էր. երբ նորէն սկսաւ դեղը՝ բոլորովին առողջացաւ: Այնուհետև երբ օր մը կարիք չունենայ՝ դեղս կը խմէ: Ուղեցի այս մեծ աջողութեան պատճառներն հասկնալ, և գտայ որ կտաւատն ստամոքսի մէջ չհալիր, իւր սովորական ձևովն դուրս կելնէ՝ միայն թէ իւր մուկուղէն կը մերկանայ:

Սա՛ փորոտիք կը կակղացնէ իւր պատուական մուկուղովն և բորբոքման նիւթերը դուրս հանելով՝ զանոնք իրենց բնական վիճակին կը վերադարձնէ:

Կտաւատը հետևեալ կերպով գործածելու է:

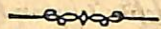
Առ ապուրի դրգալ մը կտաւատ, մաքուր լաթով մը լաւ մը սրբէ, մաքրէ, գաւաթ

մը եղի (ըլբա) կամ պաղ ջրի մէջ դիր, թող որ ջուրը լաւ մը ծծէ՝ մինչև որ հունտը ըսկըսի մուկուղով ծածկուիլ և ամէն մէկանց կամ քիչ քիչ խմէ. նայէ որ հունտը չծամես որպէս զի ողջ ողջ մոնէ ստամոքսիդ մէջ:

Ասոր համա գէշ չէ. բայց եթէ կուղես աւելի ախորժ ընել՝ քիչ մը շաքար, չրուպ, և նարնջածաղկի ջուր խառնէ հետ. թէպէտ շատ փափուկ տիկիներն տեսած եմ որ հունտը իր բնական վիճակովն կը խմեն առանց երբէք դանելու: Այսպէս առաւօտ՝ երեկոյ շարունակելու է մէն մի դրգալ խըմել այս պատրաստուած կտաւատէն՝ մինչև որ պնդութիւնն ամբողջապէս անցնի: Երբ բոլորովին անհետանայ, այլ ևս դադրեցընելու է դեղը, և նորէն սկսելու է եթէ նշաններն տեսնուին:

Հարկ չկայ ըսելու որ եթէ օրը երեք կամ չորս դրգալ խմուի՝ աւելի արագ կը վննի բժշկութիւնն, մօնաւանդ եթէ պնդութիւնն

հինցած, սաստիկ է ինչ վախ կուտայ աղիքներու բորբոքման կամ ըղեղի տենդի¹ որ՝ յաճախ պնդութենէ առաջ կուգայ: Այս նիւթիս վրայ քիչ մը երկար խօսեցայ՝ որպէս զի լաւ հասկցընեմ իմ մասնաւոր քըննութիւններս գուրս հանելու պատճառներս: Երանի թէ իմ խորհուրդներս այսուհետեւ օգտակար լինին: Ինչ որ ալ լինի՝ բնաւ վախնալու տեղի չկայ կտաւատին՝ իմ ըսած կերպովս գործածութենէն:

ՃՄԼՈՒՄՆ (Էդիւթ), Վէրթ, ՊԱՏՄՈՒՈՒԱԾԻ

Երբ կարծր մարմին մը ուժնութեամբ մարդու մարմնոյն մէկ կողմին զարնէ՝ արիւնն զարնուած տեղին վրայ կը ժողովի այնչափ աւելի առատօրէն՝ որչափ հարուածն աւելի ուժգին լինի:

Այսպիսի պարագայի մէջ՝ մորթը պատառի կամ ոչ, արիւն վազէ կամ ոչ՝ զգա-

¹ Քօնժէսթիօն սէրէպրալ:

յութիւնը կորսուի՝ կամ ոչ՝ ամենէն առաջին և լաւագոյն ընելիք բանն է՝ վիրաւորեալ մասը ջրհանի մը (թուլումպա) առաւ հոսանքին տակ դնել: Եթէ չես կարող ընել՝ պէտք է դնել վիրաւորած մասը պաղ ջրով դոյլի մը մէջ՝ և երկու երեք ըրպէէն փոխել ջուրը: Եթէ այս ևս կարելի չէ՝ չորսի կամ ութի ծալէ անձեռոց մը՝ թաթխէ պաղ ջրի մէջ, ապա խենդ խենդ¹ վրան կոխէ՝ որպէս զի՝ զգացողութիւնը գրգռի: Նախ՝ ամէն ըրպէին նորոգէ այս գործողութիւնը. ապա վիրաւորած մասն որչափ պաղի՝ այնչափ ուշացուր: Բայց պէտք է խոստովանուիմ որ Էրասմուսը որդը աւելի դատաւարի խոսքէ քան իմ մարմնոյն ծաղեալ մասերուն վրայ: Այս ընելիք ետք սպասէ բժշկին խորհրդին, լաւ համոզուած լինելով՝ որ ամէն կարելի միջոցն ի գործ դրած ես ֆնասին սաստկութեան կամ նորահետեանաց ծանրութեան առաջին առնելու համար:

¹ Պռիւթալուման:

Հարկ չէ ըսել որ՝ եթէ վերաւոր մարդն ուշը կորուսեր է՝ (պայրւմագ) պէտք է լուսադէմքը առատ քացախուտ ջրով՝ և միանգամայն սաստիկ բարկ քացախ կամ եթեր հտոտեցնեն :

Պաղ ջրին գործողութենէն երկու ժամ վերջ՝ եթէ առնիքայի արմատ ունիս՝ բուսաջուր (մաթպուխ) շինէ (այսինքն տասն քսան վայրկեան խաշէ) ապա՝ պաղեւէն վերջ լաթ թաթխէ մէջը և ցաւածին վրայ դիր :

Եթէ գլխու, կուրծքի, կռնակի վրայ պատահի սաստիկ հարուածն, կամ տեղ մը վար ինկնի մէկը՝ գէշ չլինի՝ չափ մը՝ (թէրթիպ մը) լաւ վերադեղ² կամ առնիգայի ծաղկի օշարակ խմցնել՝ զոր այսպէս պէտք է պատրաստես :

Իիր ամանի մը մէջ 5 կամ 10 կրամ առնիքայի ծաղիկ, վերաւորեալին տարիքին համեմատ՝ (5 կրամ տղու կամ պատանեկի, 10 կրամ մեծ մարդու կամ կնկան համար) վը-

¹ Տօղ : ² Վիւլնէրէր :

րան մէկ լիթրա եռացած (քայնար) ջուրէջուր, տասն վայրկեանէն՝ այս օշարակն անցուր խիստ բարակ կտաւէ մը (եթէ այսպէս չընես՝ կարելի է որ ծաղկին վրայի բարակ աղուամաղերը՝ (գըլ) կոկորդին մէջ մնան և բորբոքեցնեն) :

Ամէն 3 կամ 4 ժամն միանգամ տուր այս օշարակէն ջրի գաւաթ մը : Մէջը մեղր կամ շուշ գիր : Սակայն լաւ կը լինի որ այս դեղըն իսկ բժշկին խորհուրդէն յետոյ գործածես :

ԿԱՊՈՒՏ ՀԱՁ²

Կապուտ հաղը սաստիկ, ջղաճգական³ հաղ մ'է որ՝ աւելի կամ'նուազ մօտաւոր ընդմիջմամբ⁴ (նէօպէթ) կուգայ : Այս հաղին ընտրեալն է՝ շատ մը անընդմիջական (սըխ) արտաշնչումներ (սօլուգ վերմէ) ընել տալ՝ որ արիւնը տղոց գլուխը կը մղեն՝ և նոցա

¹ Սուա : ² Քօքրուլ : ³ Քօնվիւլզիլ : ⁴ Քէնթ :

աչերը արտասուօք կը լեցնեն : Ապա տղան
կսկսի կամաց կամաց և դժուարաւ սովորա-
կան շնչառութիւն ընել :

Կանգնած հազը շատ անգամ փոխադրա-
կան (պուլաշըխ) է և դիւրաւ կը փակչի ու-
րիշ տղոց :

Բժիշկը մի ուշացներ՝ մինչև որ հազը դըլ-
խի ցաւ , ստամոքսի ցաւ , շնչառութեան
դժուարութիւն, սրտեղութիւն, (նագըսլըդ)
փոխում ևն պատճառէ :

Ամենէն պարզ և լաւագոյն դեղն է հի-
ւանդն օդափոխութեան տանիլ : Եթէ քա-
ղաք կը բնակի՝ դեղ խրկէ՝ և փոխադրաշնչա-
նայէ որ ընտրած տեղը կարելի եղածին
չափ քիչ խոնաւ լինի : Չոր և տաք օդն ան-
միջապէս կը յաղթէ հիւանդութեան :

Փորձած ենք որ՝ «*բո րը ւաթիւ-տարեօ*» քո-
ւերձէն շատ օգտակար կը լինի : Պէտք չէ
այս պատուական շնչառ շփոթել թրիտասի
կամ ուրիշ պատրաստութեանց հետ :

ԲԼԻԹԵՆ , ԿՈՃՂԵՉ , ԿՍՒՄԱՍՉՔ 1 ԵՒՆ
(սոցա ամէնուն տաճկերէն՝ Կ. Կ.)

Այս զանազան ձև անհանգստութիւններն՝
որ յաճախ սաստիկ ցաւ կը պատճառեն՝
մորթին կարծրութեան արդիւնքն են՝ որուն
չատ թերթերը տեղ տեղ աւելի կը դիզուին
իրարու վրայ՝ բայց մասնաւորապէս ոտից
մատուրներուն վրայ :

Նեղ կօշիկներ՝ նոցա շփումն՝ գլխաւոր
պատճառներն են այս կոշտերուն (նասըր) :

Մաքրութիւն՝ ոտքերու յաճախ լուա-
ցումն , կակղացնող դեղերու գործածու-
թիւնն՝ ինչպէս են՝ իւզոտ մարմիններ ևն՝
չատ օգուտ կընեն : Լաւ է նաեւ սոցա վրայ
քիչ մը «*Բարաբար*» կամ «*Եւթեւ*» դնել , որ
կօշիկին և մորթին մէջտեղ մնալով՝ նախ շը-
փումն կարգելէ , ապա կը կակուղցնէ կոշ-
տը : Որովհետեւ սոցա ցաւելուն պատճառը
այս կարծր մորթիներուն՝ ջղերու վրայ շփելն

¹ Էէօյլ տը բէրտրի :

է՝ բնականաբար յաւը կանցնի, եթէ այս մտքերը կակուղնան :

Յետոյ նայէ որ այս կոշտերուն թանձրութիւնը բարակցնես՝ վրան չեշաքար (սիւն, կէր թաշը) քսելով՝ կամ սորա համար պատրաստուած խարտոցով և կամ եղունգով : Բայց ամենեւին մի կտրեր չ'ը՝ և մի արուններ : Շատեր մեռած են՝ ջղային փոքրիկ մաս մը վիրաւորելուն համար : Զի աստի բորբոքում առաջ կուգայ՝ որ երակէ երակ տարածուելով՝ մինչև գլխաւոր մասը կը հասնի և մահ կը պատճառէ : Շատերը աճուկին (գասըգ) մէջ պալար (չիպան) կը հանեն՝ միայն այս պատճառով : Ուստի երբէք ոտքիդ մատերուն կոշտը մի կտրեր՝ մանաւանդ եթէ մաղասային խառնուած մ'ունիս :

ԿԱԹՈՒԱԾ՝ ¹ (բանա)

Սարսափելի հիւանդութիւն՝ վասն զի մա-

¹ Աբօրէքսի :

հը կարող է անմիջապէս հասնիլ ետեւէն :

Սորա պատճառն է՝ արեան կամ շիճերու (սուլու մայա) բղեղին մէջ յորդիլը ¹ (խիստ չատնալ) որով արեան մէկ երակը կը խզի : ²

Այս զեղումն եթէ սաստիկ լինի՝ մարդ անմիջապէս կը մեռնի կայծակնահար եղածինման ³ : Եթէ՝ ընդհակառակն (գան թաշմասը) զեղումն քիչ լինի՝ հիւանդն ապշութիւն, աչաց մթազնիլ (կէօղ դարարմասը) ականջաց մէջ որոտում միայն կզգայ : Սա ազդարարութիւն մ'է նմա որ զգուշանայ՝ և իւր բժշկին տուած խորհրդոցն անսայ :

Երբ զեղումն միջակ լինի՝ զարնուող մարդը ուշը կը կորուսանէ՝ մարմնոյն մէկ կողմը կը թուլնայ՝ բերանը մէկդի կը ծռի, լեզուն կը կակազէ : Այս վիճակն աւելի կամ նուազ երկար կարէ տեւել :

Ապաքինումն (սաղալմագ) այնչափ կանուխ կամ ուշ կը լինի՝ որքան հարուածն

¹ Աֆիլ : ² Ռիւփթիւն : ³ Աբօրէքսի ֆուտրուայանթ :

աւելի կամ նուազ ազդու լինի : Ինչ որ լինի՝ որչափ շուտ վաղես բժշկին՝ դարձեալ քիչ է :

Այն մարդիկ որ այս սարսափելի հիւանդութեանն ենթակայ են՝ հետեւեալ կազմը ունեն : վիզերնին կարճ , ուսերնին լայն , սաստիկ ուռած¹ գիրութիւն , թշերնին (եանագ) խիստ կարմիր , աչուրնին յաճախ արիւնով լեցած :

Երբ ոք արդէն հարուած մ'ունեցած է՝ և ապշութիւն՝ ականջներուն մէջ բզզում , աչաց մթադնիլ կզգայ՝ պարտի բժշկին դիմել , կերածին զգուշանալ (թէնտրիզ տուրմագ) , մաքրողական դեղ առնուլ , ոտները լուալ , ոչ կիզիչ արեու և ոչ հոգնութեան տալ անձը , դիտուն վրայ ստեպ ստեպ պաղ ջուր լեցնել : Այս խառնուածներու՝ շատ կըյարմարին կաթով խահուէն և ուրիշ տկաքացուցիչներ² : Թեթեւ կերակուր , կաթնեղէն , ընդեղէն (սէպղէվաթ) , ձուկ ,

¹ Բրօնօնսէ : ² Տէպիլիթան :

խաշած միս : Իւր անձը զրկել զուտ խահուէն , ոգելից ըմպելիքէ , անոյշ գինիէ , խորոված մսէ , մանաւանդ որսական մսէ , խեցդեանէ , (ստագօղ) խավիարէ և ընդհանուր գրգռիչ սնունդներէ : Զրկոտեմներն (սու թէրէսի) եղերդ (հինտիպա) պատուական արիւն մաքրող են : Գայլուկն , (հըմէլ) լեղի եղերդն՝ մանաւանդ աճառախոտն (չէօյէն օթու) օշարակ եղած՝ լաւ սովորական ըմպելի կարեն լինիլ այսպիսի մարդոց :

ԹՈՋՆԱԽԵՂԴԻԿ (էռլա)

Թռչնախեղդիկն սարսափելի հիւանդութիւն մ'է , այնչափ աւելի մահաբեր՝ որչափ ժամանակին չինամուի :

Թռչնախեղդը՝ առջի բերան կարող է հարբուխի , կապուտ հաղի կերպարանք առնուլ . ուստի ժամանակ մ'անցըներ բժշկի վաղելու . վասն զի միայն վարպետ¹ բժիշ-

¹ Բրաթիսիէն :

կըն կարող է գիտել թէ թռչնախեղդը առաջ երթալու տեսակէն է :

Հիւանդ տղեկին կոկորդը կը ցաւի . միանգամայն ժամանակ ժամանակ ընդմիջմամբ (նէօպէթ) կը հաղայ : Կոկորդին ցաւը կը շատնայ , և բժշկին վարժ աչքը կարող կը լինի արդէն նշմարել թիթեղներ (բարակ ճերմակ մորթ) երկու կողմի նշիկներուն , (պատէմճիկ) ըմբանին (պօղաղ պաշք) , քիմքին (տամախ) վրայ ևն : Շուռնը կսկսի կարճնալ , ձայնը կը փոխուի՝ և աղլորի (խօրօզ) կամ խեղկատակի ¹ (մուխալիդ) ձայնին կերպը կ'առնու : Բայց այսչափ բսելնիս անդամ շատ է , զի բժիշկն արդէն շատ ժամանակ առաջ (այս նշաններէն) տեսած պարտի լինել հիւանդը : Սորա պատճառներն են՝ անբաւական խնամք , վատառողջ , խոնավ յարկի տակ բնակութիւն , բայց թռչնախեղդին իբրեւ փոխադրական հիւանդութիւն տիրած ժամանակ՝ ամենէն առողջ ,

¹ Բօլիշինէլ :

կորովի , պատուական կերպով խնամուած տղայք իսկ կարող են զարնուիլ ասով :

Երկուքէն մինչև եօթ տարու տղեկներ սովորաբար աւելի ենթական կը լինին այս ախտին :

Սակայն հասակաւոր մարդիկ ևս՝ քառասուն ութն ժամու մէջ զոհ գնացած են այս ահաւոր հիւանդութեան : Ուրիշ շատ զոհերու մէջ՝ բժշկութիւնն երկու հատ ևս իւր ամենէն պատուական անդամներէն նշանակած է սորա տետրակին մէջ : Մին՝ ռոճկաւոր ¹ վարպետ բժշկի մ'որդին՝ քրսանը ութն տարեկան՝ որ սկսած էր իւր մեծանուն հօրն շաւղաց հետեիլ՝ փոխուեցաւ տղեկէ մը զոր կը նայէր : Միւսն՝ քառսուն ութն տարեկան՝ հասակին մէջ խլուեցաւ դիտութեան ձեռքէն՝ որուն պարծանքն էր՝ և այս՝ նոյն պատճառով և նոյն չափ կարճ միջոցի մէջ :

Ազնիւ զոհեր արհեստի մը՝ որոյ փառքն

¹ Էմէրիդ :

ու պարծանքն էիք . ձեր օրինակն բազմա-
թիւ հետևողներ պիտի ունենայ :

Թող ընթերցողն ներէ մեզ այս խոտո-
րումն զոր մեր խորին ցաւերն մեզ թելադ-
րեցին՝ և անցնինք մեր ըսելիքներուն մնա-
ցորդին :

Մինչև որ բժիշկն հասնի՝ միակ օգտա-
կար ընելիքն է՝ ուժով փսխեցուցիչ մը տալ
տղուն : Իբէ Կատանայի [շրուած է սովորաբար
կը բաւէ . եթէ այս պատրաստ չկայ՝ փրս-
խեցնելու է տղան եղկ (ըլըգ) ջուր խմցը-
նելով՝ մատը կոկորդը խօթելով , կամ ներ-
սէն խողտեցնելով՝ փետուրի մը միջոցաւ :

Կրնաք ծնկուքներուն վրայ մանանեխի
խիւս (լափա) դնել և տասն վայրկեան վրան
թողուլ :

Մանանեխի (հարտալ) խիւսը պէտք է
չինել պաղ կամ հաղիւ եղիցած (ըլըմըշ)
ջրով և առանց քացախի : Միայն մանանե-
խի ալիւր և ջուր :

Հեռատես մարդ մը պէտք է միշտ տանը

մէջ ունենայ պղտի դեղարան մը հետևեալ-
ներէն .

Իբէքաքուանայի շրուպ կրամ 100 .

Դեղաւ 1

Տղան փսխեցնելու համար երեք խահ-
ուէի դրգալ տուր՝ հինգ վայրկեանին՝ մէկ
դրգալ :

Խիւս ² (լափա) շինելու համար
Մանանեխի ալիւր՝ ջրուած (վէրնիլի) պը-
տուկի մէջ՝ 1 քիլօկրամ :

Այրաշնէրուն համար
Կաղամախի ածուխի (գալագ քէօմիւր
թօղու) փոշի՝ 1 քիլօկրամ :

Տաշ ³ (լափա) շինելու համար
Կտաւատի ալիւր՝ (ծեծած քէթէն թօ-
խումու) 1 քիլօկրամ :

Բաց աստի՝ տունկեր և ծաղիկներ օշա-
րակ շինելու համար . իսկ եթէ դեղարանի
մօտ կը բնակիս՝ այս զգուշութիւններն աւե-

¹ Տօղ : ² Սինափիլդա : ³ Գաթափիլագա :

լորդ են . քանզի այս նիւթերը աւելի լաւ
կը պահուին մասնաւոր տեղի մէջ քան թէ
տունի մը մէջ :

ՈՐՔԻՆ (ԲԷՅԷՅԷ) ԵՒ ՈՒՐԻՇ ՄՈՐԹԱՅԻՆ ՀԻԻԱՆԴՈՒԹԻՆՆԵՐ

Մորթային հիւանդութիւններն այն աս-
տիճան չատ են՝ որ միայնակ սոքա բժշկա-
կան գիտութեանն մի կարևոր ճիւղն կը
կազմեն : Սոքա մասնաւոր հետազոտու-
թեանց պատճառ տուած են՝ և բժշկութեան
մի մասնագիտութիւնն կը համարուին :

Սոցա ընդհանուր պատճառն է՝ արեան
դէպի հիւանդ մասն հաւաքումը :

Ոմանք կոճակի պէս դուրս կուտան , այլք՝
քիչ շատ տափակ՝ թիթեղի պէս . դրեթէ
բոլորէն ևս աւելի կամ նուազ ջուր մը դուրս
կուտայ : Սոցա հանդամանքն այն աստի-
ճան տարբեր են՝ որ կարող չէինք մի առ-
մի յիշատակել՝ առանց մեր նեղ սահմանէն

դուրս ելնելու : Պէտք էր այս հիւանդու-
թիւններուն համար մասնաւոր գիրք մը չի-
նել՝ և նոցա իւրաքանչիւրին ստացած մաս-
նաւոր ձեք նկարագրել :

Ուստի կը բաւականանանք ըսելով՝ որ
երբ տեսնես մորթիդ վրայ խաղաւարտնե-
րու ¹ (գապարճը) , կարմիր կամ մոխրա-
գոյն աստիճաններու ² երևիլը՝ որոնք
կը քերուին՝ կը ցաւին կամ կերեն՝ և չեն
անցնիր պարզ լուացումով , մաքրութիւնով ,
կամ առ առաւելն մաքրողական դեղով մը՝
գնա մասնագէտը ³ գտիր և նորա ցուցած
միջոցներն տեղն ի տեղօք ի գործ դիր :

Երբեմն այս գործողութիւնն ⁴ երկար կը
տևէ . համբերելու է . հիւանդութիւնն եր-
կար ատենէն ծայր տուած է , պէտք է՝ նա-
և բնական է որ ուշ յաղթուի :

Մի հաւատար շաղակրատներու ⁵ (դէվ-
ղէկ) որ հիւանդութիւնը ներս կը հրեն՝ ե-

¹ Պութոն : ² Բլաք : ³ Սքէսիալիսթ : ⁴ Թոէ-
թըման : ⁵ Շաուլթան :

թէ այսպէս ներելի է ըսել: Կը կարծէք թէ այլ ևս առողջացաք. բայց նոյն միջոցին հիւանդութիւնն ձեր ներսը բոյն կը շինէ և աւելի ծանր կերպարանք կառնու:

ՅՕԴԱՅԱՌՈՒԹԻՒՆ (սէնթ հասկալը)

ԽԱՂԵՐՈՒ ԵՒ ԶԻՂԵՐՈՒ ¹

Յաւ ըսուածը այնչափ տարբեր տեսակներ ունի՝ որ յօդաւորային ցաւ կոչուածներուն վրայ խօսելէ առաջ երկու խօսք զրուցել կուզեմ միւսներուն վրայ:

Յաւն ուրիշ բան չէ՝ այլ միայն հիւանդութեան մը կամ ախտի մը արդիւնքն կամ նշանը:

Մէկ կողմերնիդ ցաւցուցի՞ք՝ կամ հարուած մ'ընդունեցի՞ք մի * ցաւը սոյն հար-

¹ Ռիւմատիզմ արթիքիւլէք է միւսքիւլէս:

* Մի մասնիկն որ խիստ ազդու բացատրիչ մասնիկ մ'է գործածել արժան համարեցինք. վասն զի ըստ մեզ ուս հայկական Քիւն բառին կրճատումն է՝ զոր մեր տիրող ցեղն իւր լեզուին մէջ ընդունած է:

ուածին սաստկութեանն համեմատական կը լինի, վասն զի հարուածը նոյն մասին վրայ այնչափ առաւել արիւն կը հրաւիրէ՝ որչափ մեծ լինի իւր ոյժը: վասն զի՝ արիւնն բընութեան ներածէն աւելի առատօրէն չէ կարող լեցուիլ մարմնոյն մի մասին վրայ՝ առանց ցաւ ազդելու նոյն բնութեան: Այսպէս մի երակ, շնչերակ՝ որ անցքեր են՝ մասնաւորապէս շինուած մարմնոց իւրաքանչիւր մասին պէտք եղած արիւնն պարուհակելու և քշել տանելու համար՝ չեն կարող իրենց բաւականէն աւելի արիւն պարունակել: Հետեւաբար երբ որ և իցէ պատճառով արիւնն առատօրէն յորդի՝ ցաւ կը պատճառէ, վասն զի արեան ջրանցին ¹ քովն ջղային ուստ մը ² կայ, վասն զի ջիղերը զգայունութեան գործարաններն են՝ և զի՝ արեան խողովակներուն կամ անցքերուն նոցա վրայ գործած ճնշումն՝ որ դասոնք չափէն աւելի կը մեծցնէ՝ արագ

¹ Բանալ: ² Ռամօ:

բորգոում առաջ կուգայ՝ որ շուտով բոր-
բորում բառածին կը փոխուի և հետեա-
բար ցաւ կը ծնուցանէ :

Երբ մի գետ , առու , կամ պարզ աղ-
բիւր իւր բաւականէն աւելի ջուր ընդունի՝
յորդում կը պատահի , և ջրերուն աւելորդն
կերթայ չրջակայ երկիրը ողողելու : Այսպէս
չլինիր մարդկային մարմնոյն մէջ , մինչև որ
միսը կամ արտաքին մորթը չճեղքուի , կամ
մարմնոյն ներսը արեան խողովակներուն մին
չպայթի՝ և այս այնչափ աւելի վտանգաւոր
կը լինի՝ որչափ աւելի կամ նուազ արիւն
հոսի խողովակէն . յաճախ վտանգն կախում
ունի պայթած խողովակին տեղէն : Օրինա-
կի համար , եթէ ըղեղին , սրտին , թոքե-
րուն մէջ պատառի՝ մահը կայծակնանման¹
կը հասնի : Միսերու թանձր կողմերն՝ վտան-
գըն նուազ կը լինի :

Նիւթէս քիչ մի հեռացայ . դառնամ :
Ծաւին սովորական պատճառը բացատրեցի

¹ Մօռ ֆուտրուայանթ :

որ ջղային մի կամ աւելի անցքերու վրայ
արեան պատճառած ճնշումէն առաջ կու-
ղայ : Այժմ պիտի խօսիմ ուրիշ պատճա-
ռէ եկած ցաւին վրայ :

ՅՕԴՈՒԱԾԱՅԻՆ ՅԱԻՆԻ¹

Յօդացաւութիւնն ջղային կամ յօդ-
ուածային է՝ այսինքն ցաւն ջիղերուն կամ
միտին յօդուածներուն կամ ոսկորներուն մէջ
կը լինի : Ջղային յօդացաւութիւնն ան-
վտանգ է , թէպէտ յաճախ սաստիկ ցաւ
պատճառող : Սա ամենէն աւելի կը պա-
տահի ճիւղին կամ կոնակին ջիղերուն մէջ :
Սովորական պատճառներն են՝ մսիլն , օդա-
զարկը (հալա չարբմասը) , մարմինը ան-
յարմար վիճակի մէջ բեռ վերցունելն , յան-
կարծական կամ սխալ շարժում , երկար
ատեն յոգնեցնող մի դիրքի մէջ մնալն
Դեղերն պարզ են . առաւ քրտինք
կէն :

¹ Տուլէօռ ոիւմաթիզմալ :

բերել, երբեք-որեքն ըլլալով ըստ իր
(զոր նկարագրած եմք գրքիս վերջ) կամ
չոգեբաղնիքով չմարած կիրի միջոցաւ՝ ե-
թէ ուրիշ կիր չկարենայ գտնուիլ : (Գրքիս
վերջ նայէ այս պարզ բաղնիքին կամ ըլլալ-
ման կերպին համար) : Մարմինն կամ ցա-
ւած մասն չլիել պէ՛տ է քեզ ըստ իր ըստ : Ե-
թէ այս ամէնուն հակառակ՝ ցաւը շարու-
նակէ՝ բժիշկն կանչելու է, մանաւանդ եթէ
ջերմ գայ :

ԽՍՂԵՐՈՒ ՅԱԻՆՐ (ԿԵԼԵՆԵՐ) ¹

Յօդուածային յօդացաւութեան պատճա-
ռած կսկիծներն երբեմն այն աստիճան ան-
տանելի են՝ որ հիւանդն չդիմանար իւր ան-
կողնին սաւանին մարմնոյն դաշնուն :

Լաւ կը լինի այն ատեն սաւաններն հե-
ռացնել շրջանակներու (չէմպէր) միջոցաւ

¹ Տուլէօն տը Ռիւմաթիզմ առթիւքիւլէն :

(որուն ձեւը գրքիս վերջ կը տեսնուի շէն-
թէն մասին մէջ) : Այս ցաւերն նոյն պատ-
ճառն չունին ինչ որ ունէին արեան յորդու-
թենէն առաջ եկածներն՝ զոր նկարագրե-
ցինք : Սորա առաջ կ'ուզան յօդացաւութեան
ընդհատ ¹ (փէրտէ) բորբոքումէն : Բացառ-
րենք յօդացաւութեան թաղանթը . երեւակայէ,
ընթերցող, բերան չունեցող տոպրակ մի,
պարզուած (եայրլմիշ) բամպակէ դդակ մը,
և փոխանակ այս բամպակի կամ կտաւի
հիւսքերու ² (էօրմէ) դիր այն մարմինը զոր
կանուանեմք հաշ ³ կամ նուրբ և կակուղ
մորթ՝ թէպէտ և խիստ դիմացկուն : Միտքդ
բեր այս տոպրակներն, քիչ շատ մեծու-
թեամբ՝ հեղուկով մի լեցուած՝ * որ տեսակ
մի ծորող ⁴ (եղ կիպի ազան) աւիշ է և
թարմ հաւկթի ճերմկուցի կը նմանի . երեւա-
կայէ դարձեալ որ մեր իւրաքանչիւր ոսկրին՝

¹ Քաբալիւ սինօփիալ ² Թիսսիւ : ³ Մամպուան :

* Սինօփի ըսուած :

⁴ Ֆիլանթ :

մեծէն մինչև ամենափոքրին ծայրը կրթւնած է այս մածուցիկ (էօղլու) հանդատողին¹ (տէօչէկ) վրայ ինչպէս դրան մը երկաթեղէնները իրենց իւղոտ ծխններուն (րէզէ) վրայ՝ այն ժամանակ դաղափար մի կունենաք այն զարմանալի յօրինուածին² (եափրլը) վրայ որ մեզ կը թողու մեր մատներն երկուքի կամ երեքի ծալել՝ եթէ երկու կամ երեք մատնոսկր³ և նոյնչափ յօդուած ունենան՝ և այս տեղի կունենայ մասնաւոր վարժութիւն ընող մարդոց վրայ զարմանալի արագութեամբ, ինչպէս դաշնակահարներուն՝ օրինակի համար։ Զարմացէք և սքանչացէք տեսնելով որ՝ առանց ցաւ զգալու կարող են այս աչքի անտեսանելի արագ շարժումներն ընել՝ մինչդեռ կան մարդիկ որ առանց սոսկալի վայնասուն արձակելու չեն կարող իրենց մի մատն կամ անդամն երերցընել։ Ոհ, վասն զի ինչ և իցէ պատճառով այս իւղալից պղտի տոպրակը չոր-

¹ Բուշ։ ² Մէքանիզմ։ ³ Ֆալանի։

ցած լինելով՝ իւր միջնորմներն (պէօլմէ տիփար) ներսէն ցամաք և դատարկ մնալով՝ իրարու պատահած ժամանակ իրարու շրփուող երկու խարտոցներու (էյէ) արդիւնքն առաջ կը բերեն։ Ինչպէս կարող էք հասկնալ՝ սահուն կերպով էր լինիր այս և եթէ մետաղի տեղ ենթադրէք ողջ միսեր՝ երեւակայեցէք թէ ինչ տառապանք առաջ կուգայ՝ ամենափոքր շարժումէ։ Աստի բրնականաբար ծագած բորբոքումը պատճառ կուտայ այս յօդուածային կսկիծնեւրուն։

Հապա դեղերը. պիտի չըսեմ՝ ձեզի, վասնզի անդէպ (ույմազ վազըթտա) ժամանակ կը գործածէք և ասով ցաւն փոխանակ մեղմելու՝ կը սաստկացնէք։ Ձեր լաւագոյն բարեկամն, ձեր ազնիւ բժիշկն՝ շուտով կուգայ սփոփել իւր հիւանդն որ կը տառապի անժամանակ դժոխքի մը տանջանքներէն։ Եւ քիչ ատենէն այս հիւանդն բժշկուելով՝ ներքին համոզմամբ պիտի ըսէ

որ՝ լաւ բժիշկն ամենապատուական բարեկամն է մարդուն :

Ձեզի միայն սա պիտի ըսեմ թէ կարելի եղածին չափ շուտով ակտին առաջն առնելու է , և մանաւանդ զգուշանալու է կրկին պատճառ չտալու՝ որ սոսկալի կը լինի :

Յօդուածային կսկիծներուն ամենէն սովորական պատճառն է ցուրտը : Բայց չեմ կրնար չպնդել ուրիշ պատճառի մը վրայ որ ըստ իս աւելի զօրեղ է , այսինքն խոնաւ սենեկի մէջ նստիլ կամ պառկիլ : Սմա կըսեն նոր սենեկին չեւեր «բէւ» (ֆրանսերէն ոճով) : Շատ կորովի կազմ ունենալու է՝ որ մարդ մը կարող լինի տարի մը ողջ առողջ բնակիլ նորաչէն տուն մի . նման ևս չեմք կարող երաշխաւորել թէ խոնաւ բնակարանէն ընդունած հիւանդութեան սերմը սոսկալի կերպով պիտի չծալաւ ժամանակին :

Զղային սաստիկ հոգնութիւններն , նոյնպէս բնական տրամադրութիւնն¹ յարմար

¹ Բոէտիսթօզիսիօն նաթիւռէլ :

պատճառներ են : Սւշաւոր¹ (լիմֆալը) խառնուածներն ամենէն աւելի ենթակայ կը լինին այս ցաւադին հիւանդութեան :

Ուստի աւշաւորներուն կըսեմք . ցուրտէ պահպանեցէք ձեր անձը՝ կանուխէն զձեզ վարժեցնելով առատ պաղ ջրով մարմիննիդ լուալու , մանաւանդ ձմեռ ատեն՝ երբ պէտք է փախիք սաստիկ տաք սենեակներէն : Յուրտին վարժութիւնն նորա հարուածներէն կը պահպանէ զձեզ : Մարդ այն ատեն աւելի ցուրտ կզգայ՝ երբ քրտնած լինի կամ սարսափելի տաք տեղէ մը դուրս ելնէ :

Քանի՛ քանի՛ մատաղ աղջկունք կամ կիներ ձմեռ ատեն պարահանդէսէ դուրս կելնեն քրտնաթաթաւ՝ տաք պարերու պատճառով՝ ցուրտին կուտան մարմիննին և դողալով տունը կը մտնեն՝ արագ մահուան դիւրկը երթալու համար : Յաճախ քառսուն

¹ Լէնֆաթիք : (Որին քիչ ջղային կամ ունեցող մարդ) :

ուլթն ժամեր բաւական կը լինին մի դի-
ակ և եթ թողելու փոխարէն նորա՝ որ
քիչ առաջ ուրախութիւն և պարծանք էր
իւր ծնողաց որք կը սգան արդ անմխի-
թար :

Ո՛վ դուք, որ այս գրուածը կընթեռնուք,
մի կարծէք թէ չափազանց է մեր նկարագ-
րութիւնն, այլ հաւատացէք որ իրականէն
չատ պակաս է, թէ՛ մենք սխուր վկայ
եղած եմք շատ գրեթէ յանկարծական մա-
հերու, այնպիսի աղջկանց՝ որոց այն զուար-
թածադիկ ողջութիւնն երկար ապագայի
յոյս կ'ուտար՝ բարձր փիճակի աղջիկներ,
չնորհալից, երջանկութեան պէտք եղած
ամէն ճոխութիւն ունեցող, որք մեռան
քառասուն ութ ժամ չտեւած և այս՝ ոչ ու-
րիչ պատճառով՝ այլ միայն պաղ առնելով
դուրս ելած ժամանակ պարահանդէսէ մը
որոյ թագուհին եղած էին իրենք : Այս նկա-
րագիրը կարելի է խոտորում մի համարուի,
բայց մենք միտք ունէինք այս նիւթիս վրայ

երկար խօսելու, հոգ չէ թէ ընտրուած տե-
ղն քիչ կամ շատ յարմար լինի :

ՈՏՔԻ, ՁԵՌՔԻ ՄԱՏԵՐՈՒ ԿԱՄ ԱՓԻ ՅԱԻԵՐ
(Յօդացաւ) ¹ (Նեւրէշ)

Յօդացաւր այնպիսի հիւանդութիւն մ'է
որ թէ ժառանգական կը լինի և թէ չափա-
զանցութիւններէ կը վաստկուի : Սա առաւել
կամ նուազ աստիճանով առաջ կերթայ, և
քիչ կը պատահի որ երսունէն քառսուն
տարեկանէ առաջ ինքզինք յայտնէ : Երբե-
մըն իւր սկզբնաւորութիւնն չճանչցուի և
իւր անորոշ ախտանիշերը կարող են չփոթել
տալ զնա զանազան տեսակ ջղացաւերու
հետ : Փորձ բժիշկն չխաբուիր :

Բայց երբ միանգամ ախտանիշերն երեւին
այլ ևս տարակուսիլն չէ ներելի : Այսպէս
երբ իմանայ ոք խթիչ (մզրագ կիպի ու-
գար) ցաւ մը այրելու աստիճան

¹ Կուլթ :

Եւսեփ . երբ մորթի ուռեցք , Կարգութեան
և յիշատակ (կէրկիլիք) պատահի ոտքի կամ
ձեռքի մէկ կամ աւելի մատներու վրայ՝
կրնաք համարձակ զրուցել . ահա յօդացաւ
(նիքրիզ) :

Երբ յօդացաւ զայ՝ բժիշկն կարող է ձեր
ցաւն ամօքել . բայց եթէ նա ախտին պար-
բերաբար հարուածը (նէօպէթ) արդելէ
գիտցիր՝ որ այնուհետեւ դու պարտիս լինիլ
քու բժիշկդ . քանզի յօդացաւ այն հիւան-
դութիւններէն է՝ զոր մարդ կարող է նա-
խատեսել և անորմէ զգուշանալ : Պէտք է
առողջաբանութեան դիմել : Սաստիկ խման
(իչկիի սէվէր) , համադամ՝ (նազիք) կերա-
կուրներու սիրահար որկրամոլն պարտի՝ բը-
ժշկուելու համար հրաժարել չափազանց
գինիէ , ոգելից ըմպելիէ , ընդհանուր գըր-
դուիչ սնունդներէ՝ ինչպէս են , խահուէն ,
չափազանց պղպեղն , գետնասուսկն (եէր
մանթարը) խավիար , այծեամի , (գարաճա)
նապաստակի և ուրիշ որոյ մանր , խեցդետին

(ստադօղ) և ծխած (թիւթիւն) ձուկեր և
միսեր : Ծարաւն անցընելու համար պէտք
է չափաւոր քանակութեամբ խմել՝ գարե-
ջուր , օղիի թեթե խառնուրդով ջուր , միգօ-
ղի (էլմա շարապը) տանձի օշարակ և ըն : Խա-
շած միս , հաւի , որթի (տանա) միս , խո-
րոված , թարմ ձուկեր , ընդեղէն (սէպզէ-
վաթ) և ըն . սոքա բոլորն ևս առողջաբար և
յարմար կերակուրներ են : Աւելցուր ասոր
վրայ չափաւոր մօրմնամարդ , առատ քըր-
տինք և Խորդի-Կօճադի բաղնիք (որուն խիստ
պարզ նկարագիրը պիտի տամք գործոյս
վերջը) սակայն հիւանդին ուժին համե-
մատ չափուած՝ և կը տեսնես որ յօդացա-
ւի պարբերաբար ըմբռնումը (նէօպէթ)
կսկսի նախ սաստկութիւնը կորսնցնել , յե-
տոյ ուշանալ , և վերջապէս յաղթուիլ՝ ե-
թէ բաւական քաջութիւն ունենաս մինչև
վերջ կռիւր շարունակելու հիւանդութեան
դէմ :

Եթէ հիւանդութիւնն յամառի՝ այն ժա-

մանակ բժշկին կիյնի դեղ տալ. անոր հա-
մար դեղին վրայ չեմ խօսիր աստ :

ԹՈՒՆԱՒՈՐՈՒՄՆ

Թունաւորութիւնն այնչափ շատ պատճառներ-
բէ առաջ կուգայ՝ որ խիստ համառօտիւ
կարեմք զանոնք յիշատակել աստ, աւելի
անոր համար որ վարպետը¹ միայն կարող
է նոցա բնութիւն որոշել: Ուստի մեր սո-
վորութեան համեմատ պիտի բաւականա-
նամք նշանակելով այն դարմաններն զոր
պէտք է ընել մինչև որ բժիշկն հասնի:

Թունաւորութիւններն հետեւութիւն են որ
և իցէ թունալից նիւթի մը որ ստամոքսին
մէջ մտած է սխալմամբ, դիպուածով կամ
ոճիրով (գաստէն). սոքա կարեն նաեւ ա-
ռաջ գալ մարդու մը բանած արհեստի հան-
գամանքներէն՝ այսինքն անդիկէ, (ճիւղ) կա-
պարէ (գուրշուն), պղնձէ և ըն որոց վնասե-

¹ Բաւական է.

ըն կամ բուրումն (ռուհ) մարմնոյն մէջ կը
մտնեն շնչառութիւնով, մորթին կամ բեր-
նին ծծելովն, մանաւանդ եթէ դործաւոր-
ներն աղտոտ և մետաղի փոշիով ծածկուած
ձեռք բան ուտեն:

Թոյները կրնան արտադրուիլ՝ հանքային
բուսական կամ կենդանական նիւթերէ: Նո-
ցա ձևն կարծր, հեղուկ կամ կաղային կը
լինի:

Մեր առաջին և միակ օրէնքը պէտք է
լինի՝ մինչև որ բժիշկն գայ՝ փորձել թոյնին
ներդործութեան առաջին առնուլ՝ ջանալով
ղայն դուրս հանել կամ եթէ դուրս չգայ՝
աշխատելով զայն չեղոքացնել:

Ասով ըսել կուզեմ թէ Կարէ Եղածին չ-
առնուլ փոխեցնելու է: Այս կը լինի եթէ հի-
ւանդին կոկորդին տակը փետուրով խտրտե-
ցընես կամ առատօրէն եղկ (ըլըխ) ջուր
խմցնես:

ԱԼԿԱԼԻՈՎ. (Կոմպոզիտ) ԹՈՒՆԱՒՈՐՈՒՄՆ

Տնկաղի (բօթաս), կալաքարի (խչնան թո-

զուլ) անուշադրի աղերու, կիրի համար՝
խմցուր մեծ քանակութեամբ աստուծոյ կամ
թթուած ջուր մի լիթր ջրի մէջ կիտրոն մը
(լիմոն) սխմելով, մանաւանդ ակտիւնոտ
ջուր:

Ալպուամինոտ ջուր կը շինուի այսպէս. չորս
հաւկիթի ճերմկուց զարկ մի լիթր ջրի մէջ.
ապա անցուր բարակ կտաւէ: Նախ հինգ
վայրկեան մի անգամ գաւաթ մի, մինչև
քսանը հինգ երսուն վայրկեան, ապա տասն
վայրկեան մի անգամ մինչև բոլորին հասնի:

ԹՅՈՒՆԵՐՈՎ ¹ (դէպէ՛ք ինչ) ԹՈՒՆԱՒՈՐՈՒՄՆ

Բորակային (կիւլէրչիլէ), ծծմբային թը-
թուններու և այլն համար, խմցուր աստուծոյ
ջուր, կաթ, ակտիւնի ջուր մեծ քանակու-
թեամբ:

ՄԿՆԴԵՂՈՎ ² (սպիտակ օրն) ԹՈՒՆԱՒՈՐՈՒՄ

Խա հուէ, փայտածուխի փոշի, մաի ջուր,

¹ Ա. Կ. Կ. ² Արսէնիք:

գինի, և գինիի ոգի (ալքոոլ) իրար խառ-
նելով: Կաթ, ձիթալուղ, ալպուամինոտ ջուր:

ՋԻՆԿՈՎ (Բէ-Բէ) ԱՆԱԳՈՎ (Ժալ) ԵՒ ՆՈՅԱ
ԲԱՂԱԴՐՈՒԹԵԱՄԲ

Կաթ, ալպուամինոտ ջուր:

ՊՂԻՆՁՈՎ, ՍՆԴԻԿՈՎ ԵՒ ՆՈՅԱ ԱՂԵՐՈՎ

Ալպուամինի ջուր, կաթ:

Իժի, (էնկէրէք երլանը), կարիճի (ախրէպ)
պիծակի՝ (էշէկ արըսը) և այլն. խայթուածնե-
րով:

Ուժով ծծել խայթուածը և այնչափ ժա-
մանակ՝ մինչև գտնես ոք որ խայթուածին
վրայ կապարէր տաքցած երկաթ՝ կամ հե-
ղուկ անուշադր դնէ: Եթէ գեղադործին եր-
թաս՝ որ էն լաւն է՝ նա կը դործածէ անդի-
կի աղով բորակաթթու ¹, ծարրաքարով
(բաստըք թաշը) խառն քլոր ² (քիւլօր) կամ
դժոխաքար՝ (ճէհնէմ թաշը) իժի կամ կատ-

¹ Նիթրաթ ասիւտ տը մէդքիւռ: ² Քլօռիւռ տան-
թիմուան:

ղած կենդանիներու խածուածի համար :

ՈՒԼԱԿԱՆՋՆԵՐՈՎ (Տրեւ) ԿԱՄ ՈՒՐԻՇ
ԽԵՅԵՄՈՐԹԵՐՈՎ

Կաթ , քաղախաջուր , փսխեցուցիչք :

Ուրիշ բազում դեղերու հալով՝ բժիշկն
միայն կարող է զնոսա տալ :

ԳՍԼԱՐՈՒՄՆ (Դեւ-է-Է) ՃՄԼՈՒՄՆ (Է-է-Է)

Գալարումն առաջ կուգայ՝ սովորաբար
յանկարծական և սաստիկ ուտումէ՝ որ մարմն
նոյն մի յօդուածին վրայ կը ներդործէ իւր
ուժը՝ մանաւանդ երբ անդամն անպատ-
րաստ վիճակի մէջ գտնուի ¹ :

Մարմնոյն յօդուածներն շրջապատող ջը-
ղային մասերն կամ կապերը՝ առաւել կամ
նուազ սաստկութեամբ քաշքշուելով կարեն
աւելի կամ նուազ պատուտիլ :

Աստի կը հետեի սաստիկ կսկծեցուցիչ

¹ Սըթրուվ բօղէ ակօ :

ուռեցք մը՝ որ չթողուր վերաւորած մասը
երերայ , և փոքրիկ շարժում մը ճիշ արձա-
կել կուտայ հիւանդին :

Գալարում կըսուի՝ ոտքը սրունքին (սլա-
ճադ) միացնող ջղային կապերուն խզումը , և
հետեւ՝ երբ նոյն դէպքը պատահի ամբողջ կամ
ձեռքին :

Վէրքին ծանրութեան համեմատ՝ անմի-
ջապէս յօդուածին շուրջն կապոյտ տափակ
կնտիկներ առաջ կուգան՝ և երբեմն կակուղ
ուռեցքներ՝ որ մի հաւկիթի մեծութեան
կարող են հասնիլ : Այս կնտիկներ կամ ու-
ռեցքներ վերած ջիղերուն մօտի հիւսքե-
րուն մէջ արեան յօդումէն առաջ կուգան :

Երբ մարդու մը մի յօդուածն այսպէս ճըմ-
լուի՝ միակ , ափսալաւ ընելէ քան է՝ վերաւորած
մասը դնել ջրհանի , աղբիւրի մը ծորակին
ուժով ցայտող ջուրին դէմ , և շարունակել
այս՝ որով և հէ վերաւորող : Եթէ ջրհան չը
գտնուի՝ անդամը թաթխելու է խիստ պաղ
ջրի դոյլի մէջ՝ շարունակ այս ջուրը փոխե-

լով: Շարունակելու է վանել արիւնք որ
դէպ ի վիրաւորած մասը կը վազէ՝ հաստ
բարձիկներ¹ թաթխելով պաղ ջրի մէջ և
վրան դնելով՝ մինչև այն աստիճան որ մորթը
ճմուռած տեղին վրայ աւելի տաք չլինի քան
թէ մարմնոյն միւս կողմերը:

Այս պարզ՝ բայց անվրէպ (եանքլմազ)
դեղը գործածելու համար բնաւ զգուշու-
թեան պէտք չկայ. այսինքն թէ հիւանդն
նոր կերակուր կերած լինի, կամ եթէ կին
է՝ հոգ չէ թէ իւր պարբերական հոսման
(այս պաշը) վրայ լինի կամ ոչ՝ կամ թէ մար-
մինն քրտնած լինի:

Ուրեմն պէտք է շարունակել ֆոֆ Կու ջրէ
գործողութիւնն մի կամ երկու ժամ: Ապա
կը դրուի վրան ամօքիչ հեղուկի (խրզը առ-
նող) մէջ թրջած բարձիկներ:

Ամօքիչ հեղուկն² կը շինուի՝ քաւրախա-
ռին (քեաֆիրիկէ) օղի և պարզ ջուր հա-
ւասար քանակութեամբ իրարու խառնելով:

¹ Բոֆուէ: ² Օռէզոլիթիֆ:

Այս բարձիկներն թողելու է վէրքին վրայ
մինչև որ դրեթէ չորնան:

Անմիջապէս կը տեսնուի որ այս պարզ
դարմանին ազդեցութեամբն արեան գոյա-
ցուցած կնտիկներն և ուռեցքն կ'անհետին,
ցաւը կը մեղմանայ և ապա խալառ կը դադ-
րի: Բացարձակ հանդիստ, չուտով չյոգնե-
ցրնել՝ (այն մասը) մահաւանդ ելի պարսպ-
ֆուրուս Ե՛, վասն զի շատեր խեղանդամ
(սախատ) մնացեր են իրենց բոլոր կենաց
մէջ՝ չբուժած քայլել ուղեղնուն համար:

Չպիտի վերջացնեմք այս յօդուածս ա-
ռանց հնազանդելու մեր խզի ձայնին՝ որ
կը հրամայէ մեզ ըսել վիրաւորելոց Կու-
ցէք Ելիֆուսիէն (գրքըդճը): Դիպուածով
անոնց ձեռքը առողջացող հիւանդի մը վո-
խարէն՝ որ կարող էր ինքնիրեն առողջա-
նալ, հարիւրաւորներ կան՝ որ խեղանդամ
կը մնան իրենց բոլոր կենաց մէջ: Յիրաւի՝
ինչպէս հաւատարու է՝ որ անդամազնու-
թեան անտեղեակ ոք կարենայ դռնել յօ-

բինուածի մը ¹ զարմանալի կաղմակերպու-
թիւնը : Դիտէ՞ թէ ինչպէս շարուած են ու-
կըրներն . ինչպէս իրարու կը կապուին , ա-
ջէն , ձախէն , վարէն թէ վերէն խախտած
է . ինչպէս պիտի դիմնայ զայս : Խենդու-
մենդ ² պիտի քաշքէ . դիպուածով անգամ
մի կարծիքը ճիշդ կելնէ . բայց հարիւրին
իննսուն և ինն միամիտներ խեղանդամ կը
թողու : *

ՕՁԻԿ ԱԽՏ (ԵԼԼՆՃԷԳ)

Օձիկ ախտն է կարճաաւ բորբոքում մը
մորթի ուռուցմամբ և կարմրութեամբ :

¹ Առթիւքիւլասիօն : ² Ա թօռ է ա թռալէռ :

* Այս մասին չեմք կարծեր որ մեր բժշկին կար-
ծիքն բոլորովին ճիշդ լինի՝ արեւելեան խեղա-
դարմաններուն համար մանաւանդ . վասն զի սո-
ցա մէջ խիստ ճարտարներ կը գտնուին որոնք ա-
ջողեցան իրենց արհեստն ընդունել տալ անցեալ
տարիներ արքունի բժշկական ժողովէն՝ եւ մաս-
նաւոր վկայական առնուլ :

Ծ. Թ.

Օձիկ ախտն կարէ առաջ գալ վէրքէ ¹
կամ խոցուածէ . ² կամ արտաքին պատճա-
ռէ՝ օրինակի համար արեւի մէջ շատ կենա-
լէ , կամ ալեալի : Սա կարող է փոխադ-
րական դառնալ : Կան խառնուածներ (նա-
թուռա) որ ուրիշներէ աւելի նպաստաւոր
կը լինին այս հիւանդութեան :

Դէմքի օձիկ ախտն ամենէն հասարակն
է : Սա քիչ անգամ ծանր կը լինի , բժիշկն
դիւրաւ կը յաղթէ նմա՝ և չթողուր մինչև
մաղապատ մորթը տարածուի , վասն զի այն
ժամանակ՝ զառանցանք (սայրդլամա) կը
պատճառէ և հետեւաբար ծանր կերպարանք
կառնու :

Օձիկ ախտն կարող է ուրիշ հիւանդու-
թիւններու հետ խառն ևս լինիլ . մենք այս
տեսակին վրայ չեմք խօսիր՝ վասն զի բժիշ-
կըն ներկայ պէտք է լինի :

Երբ տեսնէ ոք իր քթին շուրջ պատող
մորթին կարմրիլը , ուռիլը , մինչև կոշերը

¹ Բլէ : ² Պլէսիւռ :

(կէօղ դաւիաղը) հասնիլը՝ որք յաճախ կը ջը-
րոտին՝ աչուրները դոցեւոյ չափ՝ գլխու ցաւ ,
պէտք է վազել դեղադործին՝ ուզել 30 կրամ
«Էֆէֆէ» , հալեցնել զայս կէս լիտր ջրի
մէջ : Շատ հաստ ծալած բարձիկ մը թաթ-
խելու է այս ջրին մէջ՝ և դնելու է բորբո-
քած մասին վրայ՝ զայն բոլորովին դոցեւոյ
աստիճան : Միանգամայն մարդ զրկած լի-
նեւոյ է բժշկին ետեւէն՝ զի նա միայն կա-
րող է հիւանդութեան ծանրութիւնը դա-
տել և շուտով նորա առաջին առնելու հա-
մար պէտք եղածն ընել :

ՏԵՆԴԻ («Էֆէֆէ»)

Տենդ կոչուածն՝ իւր ընդհանուր իմաս-
տով, բազում երևոյթներու ի մի հաւաքու-
մբն է՝ որք են՝ 1. մորթի սովորականէն ա-
ւելի տաքութիւն՝ 2. մորթի չորութիւն կամ
տամկութիւն (խոնաւութիւն)՝ 3. բազկերա-
կի արագ զարկ : Այս տեսակ տենդն իւր

պատճառն եղող հիւանդութեան հետ կսկը-
ի և կը վերջանայ :

Բուն տենդերն են .

1. Շարունակող¹ տենդեր :

2. Ընդմիջական² տենդեր :

Շարունակող տենդերն կը բաժնուին այս-
պէս՝

1. Վաղանցիկ³ տենդ , որ կարճ կը տևէ :

2. Թիֆոյախառն տենդ⁴ որ թիֆոյի կը
նմանի :

3. Եռացող⁵ (տիշարը վէրէն) տենդ՝ որ
մորթին վրայ դուրս տալով կսկսի :

ՎԱՂԱՆՑԻԿ ՏԵՆԴԻ

Ինչ անգամ վաղանցիկ տենդէն առաջ
ոսկորներու կոտրատուք⁶ կը պատահի : Սա
երբեմն յանկարծ կսկսի , թեթեւ դող մը ,
ապա գլխի ցաւ մը՝ թեթեւ կամ սաստիկ ,
անդամներու թուլութիւն , ախորժակի կո-

¹ Բժնթիւնիւ : ² Էնթէնմիթանթ : ³ Ֆիէվը է-
ֆէմէն : ⁴ Ֆիէվը թիֆոյա : ⁵ Ֆիէվը էռիւրթիւ :
⁶ Մալէզ :

րուստ, բերնի չորութեան հետ միատեղ լեզուի ճերմակութիւն, աւելի կամ'նուազ սաստիկ ծարաւ և երբեմն զառանցանք (սայըգլամա), տղոց վրայ մանաւանդ: Քիչ յետոյ՝ առաւել կամ'նուազ առատ քրտինք և քթէն արեան հոսում կիմացնեն հիւանդութեան վախճանը՝ որ շատ անգամ մէկ երկու օրէն կը վերջանայ և էն շատն երեք կամ չորս օր չդիմանար:

Վաղանցիկ տենդն՝ որ շատ սովորական է մանուկներու, առաջ կուգայ՝ 1. տաքութեան երկարատե ներգործութենէ, 2. կիւղիչ արևու մէջ կենալէ՝ մանաւանդ դարնան ժամանակ, 3. խաղի սաստիկ յուզմունքէ, 4. հոգնութենէ և այլն: Աւելի տարիքոտ մարդեր ևս կարող են սորա ազդեցութիւնն կրել, բայց պատճառներն տարբեր կը լինին, սոքա են. 1. շատ կերուխում և ուրիշ չափազանցութիւնք, 2. երկար տքնութիւն (ույգուսուղլուք) յուզմամբ կամ առանց յուզման, 3. տաժանակիր աշխատու-

թիւններ, կամ չափազանց հոգնութիւններ, 4. եղանակին փոփոխման ազդեցութիւն:

Դարմանն. հանգիստ, կերակրոց զգուշութիւն¹, թանթրուենիի (միւրվէր), եղնալեզուի (սանի սէյլի), թմբիի (օխլամուր) ծաղիկներու ծաղկանց ամսքարար² (մաթպուխ):

Բայց որովհետև ամէն ոք կարող չէ որոշելու թէ արդեօք պարզ վաղանցիկ տենդ մ'է թէ բուն տենդ աւելի ծանր հիւանդութեան մը կանխանչանք, անոր համար, խոհեմութիւն է բժիշկ կանչել՝ որ կարող կը լինի հիւանդութեան թեթևութիւնն կամ ծանրութիւնն վճռել:

ԹԻՖՅՈՅԱԽԱՌՆ ՏԵՆԴ

Որովհետև թիֆոյախառն տենդն երբեք յանկարծօրէն չգար, և այնպիսի հիւանդութիւն մ'է որ կարէ սաստիկ ծանրանալ մինչև անգամ մահաբեր լինիլ՝ ուստի պի-

¹ Տիէթ: ² Թիլան:

տի նկարագրեմք ամենէն սովորական նշաններն՝ որք կարելի են ճանչցուիլ էն անվարժ աչքէ :

Նախ անդամոց թուութիւն մը (կոտորուուիլը) երեւան կենէ՝ որ հետզհետէ կաւենայ : Սիրտը կը սեղմուի , ախորժակն կը ողակսի , բերանը կը փակչտի , և շատ անգամ փորհարութիւն կ'սկսի . այս վիճակն երբեմն շատ օրեր կը տևէ : Ընդհանրապէս հիւանդութիւնն առաւօտ կսկսի : Դէմքին դիծերը կը խանդարուին , ուժէ կիյնի , ծունկերը կը դողդղան , սաստիկ գլխացաւ մը երեւան կուգայ : Տենդն՝ որ գրեթէ միշտ դողէ մը վերջ կուգայ , անտաննելի կը սաստկանայ , և խիստ յաճախ քիթէն արիւն կը հոսի այս սկզբնաւորութեան ատեն :

Բայց , խոհեմ ընթերցող , մի սպասեր որ վերը մանրամասնօրէն յիշուած ախտանիշերը ամբողջապէս ի յայտ գան որպէս զի երթաս բժիշկ կանչես : Այս մասին բնաւ դարման չառաջարկուիր , յասն զի այս դեղը՝

հիւանդին հասակին , սեռին , ուժին , սովորութեանց համեմատ կը փոփոխին : Սակայն շատ պատուական արդիւնք տեսնուած լինելով՝ Էրոֆէրաբէօնէի դարմանէն՝ զայս կը յանձնարարեմք եթէ հիւանդն սմա յատուկ հաստատութեան մը մօտ գտնուի՝ կամ եթէ բժիշկն յարմար դատի զայն հիւանդին դտնուած վիճակին ¹ մէջ :

ԵՌԱՅՈՂ, ՏԵՆԴ

Եռացող տենդերն որ յաճախ փոխադրական ² և ժանտային ³ են՝ մորթին վրայ ուռեցքներ կը պատճառեն՝ որք մասնաւոր ձև մ'ունին , և չեն թողուր այս տեսակ հիւանդութիւններն իրարու հետ շփոթել :

Հետևեալ կերպով կը բաժնուին եռացող տենդերն .

Ա. Վարդի ծոց (գըղամուգ)

Բ. Շառագոյն տենդ (գըղըլ)

Գ. Պատուաստ (աշ)

¹ Միլիէօ : ² Բօնթածիէօ : ³ Էփիտէմիք :

Գ. Ծաղկանման

Ե. Ծաղիկ (չիչեկ հասթալըղը)

Առջի երկուքն մասնաւորաբար պիտի նկարագրեմք : Երկու խօսք միայն պիտի զրուցեմք պատուաստի վրայ , և վերջին երկուքին ախտանշաններն իրարու հետ պիտի խառնեմք :

ՎԱՐԴԻ ԾՈՅ

Վարդի ծոցն եռացող տենդ մ'է՝ և դիւրաւ կը ճանչուի մորթին երեսէն՝ որուն վրայ ցիր ու ցան սփռուած են բազմաթիւ կամ սակաւաթիւ մանտրտիկ բիծեր , տեղ մը մինակ , տեղ մը հաւաքուած՝ և ընդհանրապէս այնքան շատ՝ որ մորթին վրայ դուրս ցցուած կարմիր տափակ նշան մը կը ձևացնեն :

Սկզբնաւորութիւն . — Վարդիծոցն սովորաբար բաւական յանկարծօրէն կսկսի՝ սաստիկ

Ծան. Ա. Ռուժօլ , Բ. Սքառլաթին , Գ. Վադսին , Գ. Վառեօլօիդ , Ե. Վառեօլ :

տենդով մը . մորթը չոր և տաք կը լինի : Դիւսացաւ : Հազը վրայ կուգայ՝ չոր , խիստ , ընդմիջական¹ (նէօպէթով) : Շնչառութիւնն երբեմն կը կարճընայ , և կուրծին վրայ ծանրութիւն մը կզգայ . Ամենէն անպրէպ նշանն է . աչերն արտառնքոտիլը՝ մանաւանդ հազալու ժամանակ : Տղեկը չարունակ կը փռնդտայ , կը կոտրտի և կարծես սաստիկ հոգնած է : Լեզուն կը ճերմկի , կը լայննայ , կը թրջի : Մատաղ մանկիկներու վրայ երբեմն ջղաձգութիւն (սքազմօ) կը պատահի , որ կը դադրի՝ երբ բոլորչի կարմիր բիծերն երևան ելնեն :

Կարող էինք աստ հիւանդութեան երեք շրջանները նկարագրել՝ սակայն ինչ օգուտ . որովհետև վերը զրուցածնիս բաւական է ընթերցողն արթնցնելու որ գիտէ թէ վերջին խօսքն բժիշկն պիտի դայ ըսելու : Շատ մի ծածկեր պզտի հիւանդդ , զի սխալ մ'է՝ որ կարէ աղետաբեր լինիլ կարծել՝ թէ հիւանդն կոյտ մի վերմակներու , փետրալից ծածկոց-

ներու և ըն տակ խղդեւով՝ շուտով վրան դուրս
կուտայ : Երբ ի Փարիզ մենք վարդիժոց կամ՝
շառագոյն տենդ կը դարմանէինք, մեր միակ
դեղն էր երկու վայրկեանի մէջ ութ կամ
տասն պտուկ (չէօմէկ) ջուր թափել մարմ-
նոյն վրայ, կարելի եղածին չափ լաւ մը
սրբել պտըլիկ հիւանդն, և զայն նորէն
դնել իւր անկողնոյն մէջ՝ ուր փրկաւէտ
հակազդումը¹ շուտով դուրս կը թափէր
գնդիկներն «բլաֆ» «բել» և եղե դեռ չար-
նէլը : Սորա նման երկու կամ երեք սըրս-
կումներով և քառածաղկանց կամ կուրծքի
օգտակար քառապտղոց * օշարակներով
միշտ աջողած եմք :

Վախնալու բանն հիւանդութիւնն չէ շատ
անդամ, այլ նորա հետեւանքներն : Ուստի,

¹ Ռէաքսիօն :

* Քառապտղի՝ ֆրանսերէն Գալլ-Ֆլէւ, Գալլ-
պտուղ՝ ֆրանսերէն Գալլ-Ֆլէւ կը կոչուին թանթ-
րուինի, թմբի, եւ կիտրոնին նման բոյսեր եւ պը-
տուղներ զորս սովորաբար կը խմցնեն քրանցը-
նելու, սիրտ կակուղցնելու համար : Ծ. Թ.

օդը գէշ եղած ժամանակ՝ այսինքն խոնաւ
կամ ցուրտ՝ աւելի զգուշութեամբ պահէ
ապաքինեալը (նոր ընդնացած) տան մէջ՝
այնչափ երկար արեւ՝ որչափ քան եղած է հիւան-
դութիւնն : Տաք և չոր օդին ևս դուրս ել-
նել մի թողուր, մինչև որ բժիշկդ հրաման
չտայ . անխոհեմութիւնդ կարէ շատ սուղ
նստիլ քեզ :

ՇԱՌԱԳՈՅՆ ՏԵՆԴ (ԷԼԵԷ)

Շառագոյն տենդն կսկսի սովորաբար ա-
ւելի կամ նուազ սաստիկ կոկորդի ցաւով
մը որուն հետ կը գտնուի նաեւ գլխի ցաւ,
երբեմն դող, տենդ և քթէն արիւն : Շա-
րունակ փսխելու իղճ, մէջքի ցաւ, ոսկոր-
ներու կոտորտուիլ : Երբեմն յանկարծ դուրս
կուտայ մարմինը՝ կարմիր բիծերով՝ մարմն-
հարէ հաստաւ (տիւփտիւղ) և որոնք կը կոր-
սուին՝ եթէ թեթեւ մը վրան կոխես՝ և նորէն
դուրս կենեն՝ եթէ քաշես մատդ :

Բժշկիդ դիմէ աւելի փութով, քան թէ

վարդի ծոցին համար . վախճիր ապախնութիւն * և
 ելի քանիս հիւանդութեան . վասն զի սորա հե-
 տեան քներն շատ են , մանաւանդ ջրդողու-
 թիւնն՝ (խթիսգա) որ պաղէն առաջ կուգայ :

ՊԱՏՈՒԱՍՏ

Բառ մի և եթ պիտի զրուցեմ պատուա-
 տին վրայ . այսինքն թէ՛ պէտք է պատուա-
 պէլ ասլ և խոհեմութիւն է տասերկու տարիէ
 յետոյ անգամ մի ևս կրկնել , և թէ՛ պատ-
 ուաստն մեծ դեր կը խաղայ ծաղկին սկզբ-
 նաւորութեան ատեն՝ որուն աղէտալի հե-
 տեան քներուն առաջ քն կառնու : Քան զայս
 աւելին եթէ գիտնալ կուզես , թող բժիշկդ
 զրուցէ :

ԾԱՂԻԿ (ԾԱՂԿԱԳՈՅՆ (առ չէ՛ն) ԵՒ ԹԵԹԵՒ
 ԾԱՂԻԿ)

Ծաղիկն եռացող տենդ մ'է , իւր մասնա-
 ւոր յատկութիւններն են՝ կոճակներու կամ

* Ապախնութիւն կ'ըսուի հիւանդութեան մը չըջա-
 նին աւարտումէն՝ մինչեւ կատարելապէս առող-
 ջանալու միջոցը . ֆուսս . քանիս : Ծ . Թ .

վամիշտիկներու երևումն՝ որ առջի բերան
 կիտրոնի (լիմոն) դոյն հեղուկ մը կը պարու-
 նակեն՝ և չորրորդ օրը մորթին վրայ բարձր
 կոճակներու կը փոխուին՝ որոց մէջտեղ փոս
 կէտ մը կայ , որուն բժշկական անունն է՝
 պոնտիկ : Առաջին ակտանիշներն են .
 տենդ , սրտի խառնըվուք և մինչև իսկ փր-
 խում : Մէջքի առաւել կամ նուազ ցաւ մը
 գրեթէ սորա անյրէպ նշանն է : Երբեմն
 բոլոր մարմնոյն վրայ ցաւ , անճրկում (թա-
 դաթսըղլըգ) , քնէութիւն (ուշուշուգլուգ) և
 յամառ որովայնապնդութիւն : Լեղուն աղ-
 տոտ՝ ծայրն կարմիր , աւելի կամ նուազ
 ծանր կոկորդի ցաւ , քրտինք , երբեմն զա-
 ռանցանք (սայըգլամա) :

Այսչափ մի սպասեր բժիշկդ կանչելու հա-
 մար , որ անպատճառ պիտի պատուաստէ :
 Խոհեմութիւն ապաքինման ժամանակ :

ԾԱՂԿԱՆՄԱՆ

Ծաղկանմանն ուրիշ բանով չտարբերի

ծաղիկէն՝ բայց միայն նուազ սաստիկ դուրս
տալով և որոյ կոճակներուն ձեւը ուրիշ տե-
սակ է՝ որուն նկարագրութիւնն այնչափ
պէտքի բան չէ ընթերցողին համար : Իւր
սկզբնաւորութիւնն ևս այնչափ որոշ չէ՝ սա-
կայն բաւական ծանր է՝ քեզ իմացնելու որ
երթաս բժիշկդ կանչես :

Չալիտի աւարտենք տենդերու զանազան
տեսակաց վրայ մեր գրած այս յօդուածն
առանց երկու խօսք ըսելու այն պատճա-
ռաց վրայ՝ որ առաջ կը բերեն քան կամ
ընդմիջական տենդեր՝ այսինքն անոնք՝ որ
1. ամէն օր նոյն ժամուն կը բռնեն հաւա-
սար տեւողութեան զարկով¹ և որ կանուա-
նին հանապազօրեայ րենք . 2. օր ընդ մէջ՝ տար-
բեր ժամու բռնող տենդեր . 3. երբեակ . 4.
քառեակ , ևն տենդեր : Սոցա պատճառ-
ներն են . 1. ճախնային ջրոց , ճահիճներու
արձակած ապականարար բուրմունքն² . 2.
ցամքած ճահիճներու հերկմամբ դուրս ե-

¹ Աքսէ : ² Միազմ :

լած կազը . 3. լեղի և անոյշ ջրերու խառ-
նուրդն՝ ինչպէս կը լինի գետերու և ծովու
խառնունքին¹ մօտ : Տաքութիւն կօդնէ հո-
ղի մէջ գտնուած կազերուն դուրս բուրելու .
ուստի խոհեմութիւն է աշնան ատեն միայն
ճախնային ցամքած երկիրներն մշակել : 4.
Ըմպելի ջրոց աղբււրին , հորին ջրամբարին
մօտ աղբակոյտերու գտնուիլն , մանաւանդ
եթէ աղբին հիւթը (էօղը) հողք ծծելով ջրին
խառնուի : Ուստի հոգ արանելու է խիլէ ջրոց ճօթե-
նաւորութիւնը կամ ուրիշ ապականող նիւթեր հետեւ
հելու :

Հիւանդութիւնն միշտ անմիջապէս չյայտ-
նուիր : Ճահիճներու մէջ ճանապարհոր-
դողներ տեսնուած են՝ որ վեց ամսէն , տա-
րիէն կամ աւելի ուշ տենդէ բռնուեր են :

Կը հաւաստեն թէ՝ Սօլօնըյի և ուրիշ
ճախնային երկիրներու բնակիչներն՝ որ շա-
րունակ կամ լաւ ևս է ըսել մշտնջեան տեն-
դով կը դողան՝ ազատ են այն սարսափելի

¹ Բօնֆիլուան :

հիւանդութենէն՝ որուն ռամկօրէն հարձի տիրանալէն՝ կ'ըսեն և զոր բժիշկներն Ռոսիոյ (վերէմ) կը կոչեն . ըսել է որ՝ միխիթարով թիւն մ'է՝ մշտնջենապէս տենդահար լինելը :

ԹՈՒՔԱՅԱՆՈՒՄ ¹ (սալիւնիւն հիւանդ)

Թոքացաւն կամ կուրծքի բորբոքումն ² յանկարծ կսկսի կատարեալ առողջ վիճակի մէջ :

Առաւել կամ նուազ սաստիկ դող, տենդ, կուրծքի բռնուիլ, և հազ իւր սկիզբն կիւ մացնեն :

Բժիշկին դիմելու համար մի սպասեր որ աւելի ծանր ախտանիշեր երևան գան : Թոքացաւն այն հիւանդութենէն է՝ զոր պէտք է հիւանդացուի, եթէ ոք չուզեր իւր առողջութիւնն՝ չ'ըսեմ կեանքն վտանգել :

Մատաղ տղայութեան ատեն այս հիւանդութիւնս կ'սկսի մեծ յուզմունքով և տեն-

¹ Բնէօմօնիոյ ² Ֆիւլքսիօն ալ բուսաթիւն ֆուանչ :

դով մը՝ որ հետզհետէ կը սաստկանայ : Սաստիկ գլխացաւ, չափէ դուրս ծարաւ, մորթի տաքութիւն, մէկ վայրկեանն՝ հարիւրէն՝ հարիւր քսան բազկերակի զարկ : Շուտ բժիշկ :

Ամենասովորական պատճառներն են. ցըրտոյ ազդեցութիւն, անձրևով կամ քրտինքով թրջած հագուստներն մին վրայ չորցնել՝ մանաւանդ աշնան ատեն, կամ խոնաւ օդին . վերջապէս ուրիշ հիւանդութիւններ կարող են իրենց ետեւէն թոքացաւ բերել :

Բժիշկն չեկած բան ընելու չէ . քէշի փայն հարէ գործել, որուն առաջին ընելիքն արիւն առնելն է :

ԽԵՆԴՈՒԹԻՒՆ

Խենդութիւնն շատ անգամ ժառանգական հիւանդութիւն մ'է . այսինքն որդւոց յորդի անցնող : Այնչափ բազմաթիւ տար-

բեր ձևեր ունի՝ սա որ բժշկութեան այս ճիւղին ամենէն հմուտ մասնագէտներն՝ զատ զատ դասի վերածել պարտաւոր են զայն՝ նորա զանազան ընդհանուր յատկութեանց նայելով :

Այս գրքիս մէջ մեր ընտրած նպատակն չներեր մեզ այս մասնակի ուսման վրայ ըստ արժանւոյն ճառել : Սակայն դարձեալ պիտի տանք խենդութեան պատճառներուն ընդհանուր նկարագիրն՝ պատճառներ՝ որք կարող են խենդութեան տրամադիր չեղող անձ մ'եւ խենդեցընել :

Խենդութիւնն երբեմն մասնակի է , այսինքն թէ անհատ մի կարող է իւր խելքը պահել բաց ի նորա մէկ մասէն * : Օրինակի համար՝ այս ինչ մարդն շատ լաւ կը կառավարէ իւր առւտրական գործերն , կը տնօրինէ կարևոր ձեռնարկ մի և զրաբանէ՝ երբ կարգն կրօնական , քաղաքական կամ ու-

* Սմա կըսեմք ինչէ՛ որպէս՝ հայերէնի մէջ որ խիստ ընտիր բացատրութիւն մ'է եւ որուն հաւազօր գրեթէ չկայ գաղղիներէնի մէջ : Ծ. Թ.

րիշ խնդրոյ դայ : Երիտասարդ մի տեսանք որ ուրիշ ամէն բանի վրայ կատարեալ կը դատէր , և յանկարծ մեզ ըսաւ . « Ես արեւն եմ » և այս բանիս վրայ սկսաւ աշխուժով մեզ դիւթական (պիւլիւյէ տայիր) պատմութիւն մը ճառել : Ապա իւր ուշադրութիւնն դարձուելով , օրինակի համար շահու խընդրի մը վրայ՝ սոյն այս անձը հազուադիւս խելքով կը տրամաբանէր :

Ահաւասիկ ուրեմն մասնակի խենդութեան մը օրինակն որ կրնայ կոչուիլ անվնաս խենդութիւն , քանզի խենդութիւններ կան՝ որ երբ բռնեն՝ կատաղութիւն կը բերեն և վտանգաւոր կը դառնան :

Մեղմ կամ անփնաս խենդութեան մէջ ձայնը , շարժուածը շատ անգամ չեն այլակերպիր , սակայն կը չափազանցին երբ խելքին դպչող կտորը միտքը պղտորելու դայ : Մի տեսակ խենդութիւն ևս կայ որ կարող եմք կոչել բանդաբուշանք (օայրդլամայ) : Այս խենդութիւնը կարէ ամէն զգա-

յարանայ դպչիլ, այսինքն հոտոտելիքին, լսելիքին, ճաշակելիքին, և այլն: Օրինակի համար այս տեսակ խենդը իրեն աչքին երեցած բանը իրօք եղածէն տարբեր կը տեսնէ. երկինքէն ձայներ կ'առնու, երեակայեալ ձայն մը զոր Աստուածային ձայն կը կարծէ. դիշեր ատեն թշնամի կամ բարեկամ ուրուականներ կը տեսնէ: Այս բանդագուշանքէն պատճառած տպաւորութիւնն այն աստիճան զօրաւոր է ընդհանրապէս, որ հիւանդն խանդարուած ըլեղի այս ծնունդները իբրեւ իրականութիւն կը նկատէ:

Երբեմն զգայարանայ այս եղծումն այն աստիճան առաջ կերթայ, որ հիւանդն ամենէն դարչելի հոտը կը ծծէ հեշտօրէն և ամենէն կոշտ նիւթերն, կղկղանքն իսկ աւելի կ'ընտրէ քան թէ սովորական կերակուրներ և անյագարար ու ախորժանօք կուտէ զայնս: Զառանցողներ ևս կան որ զիրենք անասունի փոխուած և նոցա ամէն յատկութիւններ վայելող կը կարծեն: Օրինակի հա-

մար կերեակայեն ծիծառնիկի արագու թեամբ թռիլ և իրենց մարմինն շատ հեռուն փոխադրուած կը տեսնեն: Ուրիշ մը ինքզինք սեղան նստած կը կարծէ, կամ կռնակին վրայ մտացածին ձիաւոր մը կը տանի գողողաբար:

Խօսքերնիս ամփոփելով կ'ըսենք. զառանցանք բուն խենդութիւն ըստածն չեն՝ այլ նորա գլխաւոր տարերքն են:

ԽԵՆԴՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐՆ

Մասնաւոր պատճառներ կան՝ որ վաղանցիկ խենդութիւն կը բերեն: Կանանց վրայ անկանոն ծննդաբերութեան հետեանք, ուղեից ըմպելեաց չարաչար գործածութիւն խենդութիւն կը պատճառեն՝ որ կը դադրի երբ իր պատճառներն դադրին:

Այն պատճառներն՝ որք կը կարծուին թէ շատ ազդեցութիւն կ'ընեն տկար մտքերու, ջղային և սաստիկ զգայուն խառնուածներու վրայ, մասնաւոր կանանց այս կամ

այն տարիքին մէջ՝ են . դաշտանի (արեւ, ամսական) սկզբնաւորում և դադարում, վախ, չափազանց ուրախութիւն, կարգէ դուրս բարեպաշտութիւն, անսահման տենչ ոսկիի, քաղաքական գործոց, տուփանք¹ և այլն :

Խենդութիւնն շատ ձևեր ունի :

ՍԱՍՏԻԿ ՅՆՈՐԳ² (արեւ արեւելք)

Այս ցնորքն պէտք չէ շփոթիլ առաւել կամ նուազ ծանր և երկար հիւանդութեան պատճառածին հետ, այս վերջին ցնորքն հիւանդին տկարութեան և ախտին սաստկութեան հետեւանքն է : Մեր խօսքն այն ցնորքին վրայ է՝ որ խենդութեան մէկ էական պայմանն է և որմէ առաջ քիչ կամ շատ տևող յատկանիշ³ երևոյթներ տեղի կունենան՝ ընդհանրապէս առաւել կամ նուազ գրգռեալ ձևով : Հիւանդին թէ ճաշակն և

¹ Ամուռ : ² Տէլիո էօկիւ : ³ Քառաքթէոխութիք :

թէ սովորութիւններն կը փոխուին : Իւր նախորդ կենաց բոլորովին հակառակ ընթացքի մէջ կը մտնէ . ամենաաղանդակ դաղափարներ իրարու կը յաջորդեն, խօսքերն իրար չեն բռներ, յուզմունքն վերջին ծայր կը հասնի, ախտազարկն¹ (նէօպէթ) ամենայն սաստկութեամբ կերևի . դռում, գոչում, սպառնալիք, աղօթք, հայհոյութիւնք իրարու կը յաջորդեն՝ մինչև կատաղութեան աստիճան սաստկութեամբ : Շարժումներն այն աստիճան անկարգ կը դառնան՝ որ հիւանդին օգտին համար իսկ պէտք կը լինի զայն պրկել ուժով :

Քան զայս աւելի պիտի չխօսիմք զի մնացեալն մասնագէտ բժշկին անկ է ընել : Միայն այսչափն կը յաւելումք՝ մեր սահմանէն չհեռանալու համար, թէ երբ մի ընտանիք կը տեսնէ իւր մի անհատին վերոյգրեալ աշխատանիշերէն բռնուիլն՝ առանց սպասելու որ զարկն աւելի երկարի և սաստ-

¹ Սքսէ :

կանայ, պէտք է հիւանդն խնամել տայ :
Յիմարադարմանութիւնն մասնագիտութիւն
մ'է :

Ասոր համար խոհեմութիւն է հիւանդն
հիւանդանոց կամ այլ տեղի հիւանդանոցի մէջ
տեղի տալը, և բռնուածին պէս ար-
խն առնել չտալ առանց մասնագէտին հրա-
մանին : Բաւական համարելու է քանի մը
աման պաղ ջուր լեցնել հիւանդին գլխուն
վրայ՝ կամ ջրի հոսանքի մը տակ բռնել զայն :
Եթէ զայն տեղի մը կապել հարկ լինի՝ դէպ-
քէ չհանդերձ կ'աղէ, որ զայն կը վիրաւորեն՝
այլ լայնիկեկ կապով՝ սաւանով, անձեռոցով :
Անօգուտ չլինիր պաղ ջրով շինուած մանա-
նեխի մեծ լաւաներ դնել երկու սրունքներուն
տասն վայրկեանի չափ : Այս լաւաները պէտք է
դնել անձեռոցի մէջ և ամբողջապէս սրունք-
ները գոցել, ծունկերէն մինչև ոտքերուն
խաղերը : Գրեթէ մէկ լիտր * մանանեխ դը-
նել իւրաքանչիւր լաւայի :

* Մէկ լիտրը գրեթէ 150 տրամ է :

ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ԽԵՆԴՈՒԹԻՒՆ

Սովորական խենդութիւնն՝ խենդութեան
բուն ձևն է որ ինչպէս խենդութեան կը կոչուի : Ախ-
տանիչներու նկատմամբ սովորական խեն-
դութեան աստիճաններն կարելի է երկու
դասի վերածել 1. քնդհանուր ցնորք, 2 մաս-
նաւոր ցնորք : Առաջին դասին կը պատկա-
նի սառիկ և դարբերակած ինչպէս որոշ 1 : Երկ-
րորդ դասին կը վերաբերին հետեւեալ մե-
նամարութիւններն 2 (եալընը պիւր շէյ տիվա-
նէլի) :

1. Տխրական
2. Կրօնական
3. Անձնասպանական
4. Հրձգութեան
5. Գողութեան
6. Արբեցողութեան

} Խեղացնորում

Աստ կը նշանակեմք այն գլխաւոր նա-
խընթաց ախտանիշներն որոց վրայ բնական
եաց կամ որոց անկ է ուշադրութիւնն պար-

1 Մանի եկիւ է քրօնիք : 2 Մօնօմանի :

տի դառնալ . անհանգստութիւն , բնութեան
և խառնուածի վտիւրխումն , չափազանց դիւ-
րագրգռութիւն , յաճախ այլանդակութիւն-
ներ , առանց պատճառի տխրութիւն , սո-
վորական աշխատութեանց կամ հաճոյից վը-
րայ անտարբերութիւն կամ զգուանք՝ ասոնք
են հիւանդութենէն առաջ գրեթէ անպատ-
ճառ տեղի ունեցող նշաններն :

Առողջութիւնն ևս քիչ շատ կը խանգա-
րուի : Առանց պատճառի անձկութիւն՝ (րա-
հաթսրղլըգ) հոգնութիւն կիմանայ , ախոր-
ժակն կը կորսուի , գլուխը տարտամ կեր-
պով կը ցաւի , չափազանց կը ծարաւի , քու-
նը ահաւոր կամ տուփական երազներով կը
խանգարի , աչքն աւելի կը փայլի և յաճախ
պշուցած և դաժան երեւոյթ կ'ունենայ : Ա-
հա այս միջոցին է որ հիւանդութեան զայ-
րանալէն կամ պատահական պատճառէ մը
ինչպէս են վախ , մեծ ուրախութիւն մը
և այլն , խենդութիւնն կերևի շատ ան-
գամ կատաղութեան ըմբռնմամբ կամ խե-

լայեղական առաջին հարուածովն ¹ :

ԿՐԾՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՄԵՆԱՄՈՒՌԹԻԻՒՆ

Մտքի տկարութիւն , վերջին աստիճան
բարեպաշտութիւն մը , չափազանց ծոմա-
պահութիւն և անձնազրկութիւն գլխաւոր
պատճառներն են կրօնասիրական խենդու-
թեան : Ասոր ետեւէն կուգան տեսիլներ ,
երկնային էակաց հանդիպումներ : Հիւանդն
իւր անձն երբեմն Աստուած կը կարծէ , Քը-
րիստոս , Աստուածամայր կամ պարզապէս
հրեշտակ մի * : Երբեմն հիացումներ ² կու-

¹ Աթաք : ² Էքսթազ :

* Իմ բնատուր հայրենասիրական զգացմանցս
դէմ մեղանչած կը լինիմ՝ եթէ այս առթիւ բարձրա-
ձայն չբողոքեմ՝ ինչպէս շատ անգամ , այն բար-
բարոսական սովորութեանց դէմ որք մեր Հայաս-
տանի գրեթէ ամբողջ ժողովուրդն այս կրօնասի-
րական խենդութեան ենթարկած են . պահք ու-
տողն Աստուծոյ դէմ կը հայնոյէ՝ եւ իբր այն՝ մա-
հապարտ կը համարուի . սաստիկ ծով՝ մանաւանդ
Ս . Սարգսի , մեծ պահոց , պզտի պահոց ժամա-
նակ , օր մի անգամ կերակուր՝ եւ ինչ կերակուր
չոր հաց , կաղամբաթթու , բակլայի ջուր , խա-

ներայ որոց մէջ կը կարծէ մարդարէական
խօսքեր լսել. երբեմն դժոխային ոգիներէ
կը հալածուի: Այս տեսակ խենդութիւնն
որ մեր օրեր աւելի սովորական է քան միջին
դարուն՝ լուսամիտ խնամքներով պէտք է
յաղթելու աշխատիլ: Ծնողաց անկէ՝ երբ
տեսնեն իրենց տղաք կրօնասիրական դոր-
ծոց՝ այսինքն ծումապահութեան են սաստիկ
յարած՝ փոխանակ սաստկացնելու՝ չափաւո-
րել նոցա եռանդն, տկար և փափուկ կազմ

չած արմատ՝ ասոնք են այդ դրախտանման երկ-
րին ի բնութենէ տէր եղող՝ նորա վայելքներուն
սահմանուած մարդոց սնունդն, եւ այս մեծ առա-
քինութիւն կը սեպուի՝: Դէհ, ինչ կսպասես այս-
պիսի ժողովուրդէ. իւր կինը, մանկիկն, ստա-
ցուածն, կեանքն կը յափշտակեն շատ անգամ՝ եւ
չա՛տ անգամ անտրտունջ փա՛ռք կուտայ՝ որ այս
աշխարհիս մէջ իւր տանջանքն կը քաշէ, անդիւի
աշխարհ հանգիստ եւ երանաւէտ կեանք վայելե-
լու համար: Եօթնիցս, բիւրիցս ամօթ այն վա-
տոգի եկեղեցականաց՝ որոց ժահաբոյր եւ մահա-
հոտ շունչին ներքեւ այս չքնաղ ժողովուրդին
կեանքն թունաւորած է: Բայց այլեւս ժամանա-
կըն է. հարուած մի եւս՝ եւ պիտի կործանի փը-
տած գաղափարաց մահաբոյր աշտարակն: Ծ. Թ.

ունեցողներն աղէկ սնուցանել. մարմնամար-
դի, եթէ կարելի է դաշտային աշխատու-
թեան պարապեցնել: Իբրեւ զօրացուցիչ՝
պաղ ջրի բաղնիք, գլխու վրայ պաղ ջրի ար-
կամ եթէ սոքա չգտնուին՝ առաւօտուն
հագուած ժամանակ քանի մը աման լեցուն պաղ ջուր
հլուսն վրայ: Վերջապէս տղան ամուսնացը-
նել՝ տարիքը ներելուն պէս:

ԱՆՁՆԱՍՊԱՆ ՄԵՆԱՄՈՂՈՒԹԻՒՆ

Խենդութեան սոսկալի տեսակն՝ բարե-
բաղդաբար սակաւագէպ, որ կարէ երկար
ժամանակ դադանի մնալ: Հիւանդն փա-
փաք կզգայ արիւն թափելու: Երկար ա-
տեն՝ որչափ կը ներէ իւր խառնուածին
զօրութիւնն, դէմ կը կենայ այս չարագու-
շակ միտումին՝ մինչև այն օրն՝ երբ այլ ևս
կըյաղթուի իւր կամքն:

Եթէ հիւանդն իւր դիտաւորութիւնն
յայտնած է ումեք՝ պէտք է ջանալ խրատ-
ներով, ծանր և դժուարին աշխատութեամբ,

գրօսանքով առաջին առնուլ : Երբեմն մաս-
վաճառութեան արհեստն կը գոհացնէ այս
արիւնարբու տենչը : Շատ դժար է այս տե-
սակ խենդութեան դէմ կռուիլն . հարկ է
մասնագէտի յանձնել հիւանդն :

ՀՐՁԳՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳՈՂՈՒԹԵԱՆ
ՄԵՆԱՄՈՒԹԻՒՆ

Այս մենամոլութիւնն կը դրդէ հիւանդն
հրդեհ ձգելու կամ գողնալու : Դաստիա-
րակութիւն , այլազան և կարեւոր աշխատու-
թիւններ , մարմնամարդ , մանաւանդ ըն-
տանեկան սէրն կարող են այս հիւանդու-
թեան յաղթել , բայց մասնագէտն աւելի ա-
ղէկ դիտէ :

ԱՐԲԵՅՈՒԹԵԱՆ ՄԵՆԱՄՈՒԹԻՒՆ

Ձախորդութիւն , բարձր վիճակէ անկու-
մբն , ընկերական պարտաւորութեանց մո-
ռացումն՝ շատ անգամ գլխաւոր պատճառ-
ներ են ընկերութեան յառաջադէմ մասին
մէջ այս մենամոլութեան : Սոյն պատճառ-

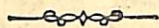
ներն աւելնալով սովորութեան վրայ՝ ստու-
րին ժողովրդին մէջ այս եղծիչ մոլութեան
գլխաւոր շարժառիթն կը լինին :

Այս ախտէն բռնուող թշուառներն իրենց
պատիւ կը համարին՝ քթէն բերնէն դալու-
չափ ըմպելի խմել , մրցելու հրաւիրել այս ու-
այն անձը , և պարզ նախատինքն ծեծկու-
ուքի ելնել անոնց դէմ՝ զորս իրենց անառա-
կութեան սեղանակից ըրած են : Այս մե-
նամոլութիւնն ամենէն անբուժելին է : Այս
կարգի թշուառներ երբեմն իրենց լուրջ
վայրկենին , իրենց անէծք կը կարդան , եր-
դում պատառ կընեն հանդիսապէս այլ ևս
կաթիլ մը չառնել բերան՝ բայց վայրկեան
մը յետոյ իրենց երգման կը դրժեն :

Երբեմն ծանր հիւանդութիւն մի իրենց
գաղափարը կը դարձնէ : Մարդիկ տեսնը-
ուած են՝ որ թիֆոյով պառկելէ յետոյ ու-
գելից ըմպելիքի հոտն անգամ չեն ուզած
առնուլ . բայց այս բացառութիւնն հազ-
ուադիւս է : Պէտք է ընտանիքն ջանայ այս

սասկալի հիւանդութեան յաղթել երբ գեռնոր ծայր տուած է : Բայց եթէ թողուի՝ որ խմելիքի սէրն ընտանեկան սէրէն առաջ անցնի , այլ ևս յոյս չկայ բժշկութեան : Բարոյական կամ մարմնական մի մեծ յեղափոխութիւն միայն կարող է զայն փրկել :

Անօգուտ է կրկնել թէ բժիշկն իւր խորհուրդներով մեծապէս կօգնէ ախտին առաջ քաշուելուն :

ՔՐՍ¹ (սոյսու)

Քոսն մանր , սրածայր ուռեցքներու դուրս տալն է՝ որք ջրով լի են՝ և որոյ կեդրոնը պզտիկ սև կէտ մի կայ՝ պարզապէս աչօք տեսանելի և աւելի յայտնի՝ խոշորացոյց գործիով մը : Միշտ գիւրին գործ չէ ամբողջ ուռեցք մը գտնել՝ վառ գի քոստը այն տիճան կը քերուրտի և երբեմն այնպէս

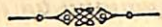
սաստիկ իւր անձը կը ճանկուտէ՝ որ բժըշկին վարժ աչքը միայն կարող է արիւնոտ և կեղեւապատ վէրքերէն նոցա բնութիւնն հասկընալ :

Ժամանակաւ քոսէ մեռնողներ կային՝ քայց հիմա հասկցուած է թէ՝ սա ծանր հիւանդութիւն մը չէ , այլ տասն վայրկեանի մէջ կարելի է սպաննել այն պզտի միջատը որոյ դուրսն վէրքին կեդրոնին սև կէտն է : Այս հիւանդութիւնն փոխադրական լինելով , եթէ որդն մեռնի՝ այլ ևս չփոխուիր , դեղով միանգամ չփում , և բաղնիք մի կը բաւեն այս բանին :

Արդ երբ տեսնես այս փոքրիկ կոճակներուն երևիլը՝ մի քերուրտիր որպէս զի զանոնք չսկըրդես՝ նոցա բնութիւնն հասկըցուելէ առաջ : Ընդհանրապէս նախ ձեռքի մատերու մէջ տեղէն և ձեռաց երեսէն կըսկըսին՝ թէպէտև ուրիշ տեղէ ևս կարեն ճարակիլ :

Բժշկուելէդ յետոյ լուալ տուր լաթերդ

և ծծումբէ անցուր՝ վասն զի կարելի է որ նորէն պլշկիս :

ՏԵՆԴԱԽԱՆ ՆԱՐԵՆԻՍ 1 (սբ. Գրք. Զեյլէ)

Տենդային հարբուխն վարակող² հիւանդութիւն մ'է : Անդհանրապէս սաստիկ հարբուխի (թոքի երակաց հարբուխ), կամ քիչ շատ սաստիկ փողացաւի կերպն ունի՝ շրջալուծեամբ և հատնելով մը (գուլէթտէն տիւշմէ) :

Սա կսկսի ընդհանրապէս՝ անձկութեամբ, (բահաթսըզլըդ) անդամներուն կոտրատելովն՝ որուն ջիղերն սաստիկ տկարացած կերևին : Յետոյ կուգան գլխի և անդամներու ցաւ, աւելի կամ նուազ սաստիկ կարկասմութիւն (սինիը չէքիլմէ), ախորժակի կորուստ, փսխելու տենչ, և երբեմն իսկ քիչ կամ շատ դժուարաւ փսխումներ : Ուղեղային հարբուխին կամ գումին (պուրուն թը-

1 կոբը : 2 Էփիտէմիք :

դանմասը) կեդրոնն է քիթը : Սչք միշտ արատունքոտ կը լինի, կոկորդին ցաւն առաւել կամ նուազ սաստիկ կը լինի, չոր և դըժուար հազ մը երևան կենէ դողով միատեղ՝ որում կըյաջորդէ տենդոտ տաքութիւն մի : Հիւանդութեան սաստկութեանն համեմատ հազն թեթեւ կամ սաստիկ կը լինի, բաւական երկար ընդմիջմամբ տեղի կունենայ և խըղդիկ խըղդիկ կերպով : Սաստիկ ցաւ կը պատահի վզին, մէջքին կամ կուրծքին վրայ : Բայց խոհեմ ընթերցողն երբ խմանայ որ իւր բնական գեղն կամ քաղաքն տենդային հարբուխ կայ՝ պէտք չէ սպասէ որ այս բոլոր ախտանշաններն երևին՝ որպէս զի բժշկին դիմէ : Տենդային հարբուխն փոխադրական չէ, այսինքն հիւանդին մօտեցողն կամ իննամօղն չպլշկիր :

Մինչև բժիշկն գայ՝ պաուկեցուցէք հիւանդն՝ տաք բուսածուր մը խմցուցէք՝ տուղտէ, (կիւլ հաթէմ) խէժաջուրէ, ձաւարէ (իւրի ուն) կամ սեղէ (այրըդ քէօքիւ) պատ-

վիրահատութեան և նորա ծանր հետեւանայ
առաջքն առնուլ. որ ունիցի ականջս լսե-
լոյ՝ լուիցէ :

ԱՆՄԱՐԱՌՈՂՈՒԹԻՒՆ

ԿԱՄ ԴԺԱՐԱՄԱՐԱՌՈՒԹԻՒՆ¹ (կէ-ճ հալճ)

Անմարտողութիւնն՝ որչափ ստամոքսին ըն-
դունած կերակրոյ չափազանցութենէն՝ այն-
չափ և թերեւս աւելի նոցա դէշ պատրաս-
տութենէն կախում ունի յաճախ : Սա առաջ
կողգայ նաև ըստ ինքեան դժուարամարս ու-
տելիքներէ՝ որպիսի են՝ կարկանդակ , խեց-
դետին , խորոված միս , մանաւանդ որսոյ
միս , կամ առաւել հում բաներէ՝ ինչպէս է՝
լախուրի «ալա» և այլն : Շատ անգամ ոտ-
քէն առնուած պաղն ևս սմա պատճառ կը
լինի , ինչպէս նաև կերակուրի վրայէն կեր-
ուած պաղպաղակը (տօնտուրմա) :

Անմարտողութեան դէմ կռուելու է վա-

¹ Ենտիժէսթիօն :

խեցուցիչ դեղերով , կակղացուցիչ ըմպե-
լիով՝ ինչպէս են՝ թմբիի , թէի , քառածաղ-
կանց բուսաջուր և այլն :

Հետեւեալ օրն պաղ մսի ջուր և խիստ թե-
թե կերակուր մի , կամ զգուշութիւն կե-
րակրոյ¹ (փերհէլ) բոլորովին կը կազդուրեն
հիւանդն , իսկ եթէ չլինի , բժշկին դիմել :

ԱՐԲԵՅՈՒԹԻՒՆ² (սերհիւլէ)

Արբեցութիւնն երբեմն ակամայ կը լինի :
Չափազանց տաքութիւն , սրտնեղութիւն ,
դէշ միտում և մինչև իսկ չափազանց ուրա-
խութիւն , նոյնպէս ծխախոտ , կարեն զայս
առաջ բերել՝ ոգելից ըմպելիի քիչ վարժ-
մարդոց վրայ :

Իսկ գալով արբեցողութեան ցաւալի և
զզուելի սովորութեան՝ սորա վրայով չպիտի
խօսիմ՝ զի ամէն խօսք անօգուտ պիտի լինի
հաւանականաբար , ինչպէս անօգուտ եղած

¹ Տիէթ : ² Իվոէս :

են անուղղայ գինեմոլին տրուած բոլոր խը-
րատներն և յորդորներն :

Մենք մասնաւորապէս կը խօսիմք պատա-
հաբար խաբւողներու զարման : Արդ , երբ
ոք վերոյիշեալ մէկ պարագայի մէջ գինու-
նայ՝ խորհուրդ կուտամք նախ փոխեցնե-
լու բան տալ , ապա ճակատը առատօրէն
լուալ մինակ պաղ ջրով կամ քացախ դնե-
լով (երեքը ջուր՝ մին քացախ) բանուկ օ-
դի մէջ բռնել , պարզ խահուէ (սատէ) տալ
որոյ մէջ երկու , երեք խոշոր պտղունց* (չիմ-
տիք) կերակուրի աղ հալեցնել : Ապա առա-
տօրէն թէյէ կամ թմբիի ծաղկէ շինուած
բուսաջուր խմցնել :

Հարկ չէ ըսել որ եթէ հիւանդն պառկե-
ցնել հնար է՝ զայն դնելու է կարելի եղա-
ծին չափ շուտով անկողինը : Միւս օր եթէ

* Այս պտղունց բառը որուն գաղղիերէնն է
լան բէնէ՝ գաւառաբարբառէ մը (վանեցւոյ) առի
դի ուրիշ բառ չկայ : Գրաբառն կ'ըսէ՝ պտղն եր-
կուց կամ երեք բոլորն : Տես էմինեան բառգիրք :

գլխացաւ դայ՝ ոտները խիստ տաք ջրի մէջ
դրէք , կամ եթէ մանանխի ալիւր պիտի
դնէք մէջ՝ հարկ է ջուրն եղկ (ըլըխ) լինի : Շա-
բունակեցէք թէյը . շատ թեթեւ կերակուր :

Իսկ փողոցի գինոջներուն , կիսամեռ գի-
նոջներու¹ գալով մտէք դեղաբան մը ,
դեղադործէն գաւաթ մի ջուր ուղեցէք և
խնդրեցէք որ մէջը քանի մը կաթիլ հեղուկ
անուշադր² դնէ ըսէք՝ ինչ բանի դործա-
ծելիդ : Տուէք այս ըմպելիէն գինովին , ու
հինգ վայրկեանէն ոտքի վրայ կը տեսնէք
զայն , գուցէ և գինետունը :

ԱՆՈՒԱՅԻ ՅԱԻ

Ակուայի ցաւն շատ պատճառներէ կարէ
գալ . որք են՝ ցուրտը , օգազարկ մի , ալ-
ուայի ջղին բորբոքումն , փտութիւնն , ալ-
ուայի ներքեւ ուռեցքներ , լինտերուն վնա-
սիլը և այլն :

¹ Իվո մօռ : ² Ամօնիաք լիքիտ :

Եթէ ցաւն ցուրտէ առաջ դայ՝ պէտք է մարտնչել նորա դէմ կտաւատի խիւս (լաբա) դնելով ցաւած տեղը : Եթէ ցաւն շարունակէ՝ մասնադէտն ձեղի կը սովրեցնէ ինչ դեղ պէտք է ընել :

Որովհետեւ այս դեղերն ընդհանրապէս ափիոնով կը շինուին՝ չեմք կարող աստ յիշել : Ոտք խիստ տաք ջրի մէջ դնել, ականջներ բամպակ խնուլ, ակռային մէջ պղտիկ կտոր մի քափուր եթէ ակռան փոս է՝ ահաւասիկ ձեր ինքնին ընելիքը : Պալարներն ինչպէս և ակռայի ջղին բորբոքումն դարմանել ատամնաբուժին դործն է՝ եթէ քփէլ է . իսկ եթէ պարզ ախտ է՝ բան մը միայն ներելի է նմա . այն է՝ եթէ հարկ լինի՝ ակռայն քաշել և առաջին քան :

Փտուծենէ առաջ եկած ցաւը մեղմեցու համար՝ շատ անգամ բաւական է՝ քիչ մի բամպակ թըջել եթերով լուծուած քափուրի մէջ՝ և վրան դնել : Տես ինչպէս ըրէ . բերանդ լաւ մը ցողուելէ յետոյ սրպէս զի

կերակուրի կտորուանք՝ եթէ կան՝ դուրս ելնեն . աղբայիդ ծակը լեցնելու չափ կտոր մի բամպակ կը թաթխես քափուրոտ եթերին մէջ՝ և վրան կը կոխես :

Աղբայի ցաւին դէմ ձիւթի ոգի (հաթէմ րուհու) ¹ կը գործածեն . սա այնպիսի դեղ մի է՝ որ գլուխ կտրելով ցաւէն ազատեալուն չափ ազդու է : Ամէն ինչ որ դպի քոէօղօթ պիլաուի՝ կը ջնջուի, եթէ այտերուն կամ լինտերուն ներքին մորթը կպի այս հեղուկին սարսափելի կերպով կայրէ : Բայց հետեւեալ օրը կը բուժիս, զի ախտը կտոր կտոր չափ չենէ : Ակռայի փտուծեան պատճառներն տակաւին դաղտնիք են : Այս ինչն ամէն խնամ կը տանի իւր ակռայներուն պահպանութեանն համար . սակայն դարձեալ մի առ մի կը թափին : Ուրիշ մը, ամէն չափազանցութեանց հակառակ՝ շար առ շար սպիտակ կը պահէ զանոնք :

Սակայն հիւանդոտ ակռայ ունեցողներ

¹ Գոէօղօթ-պիլաու :

բուն կ'ըսեմք. « շատ տաք ուտելիքի, խմելիքի վրայ՝ անմիջապէս պաղ բան մի՛ ուտէք, մի խմէք » :

Օր մը երբ պարոն մը կըսէր թէ՝ « Դո՛ւ
պարտքի չըլլես Բարձր Դիմի՛ն Բժիշկին Բարձր Դո՛ւ
լի Դիմի՛ն » պատասխանեցին իրեն՝ շատ
իրաւամբ . « Եւրոպայի զայն ատամնարու-
ժին գրպանը զնեկու համար » :

Երբեմն աղբյուրներու փտութեան յանցանքը ինչ ինչ ջրերու վրայ կը դնեն, մինչդեռ անդէորդ (չօպան) աղջիկներ որ շարունակ այն ջրէն կը խմեն՝ զայս լսելով՝ երեսդ կը նային՝ խնդալով վրադ, երկու շարք մարգըրիտներ ցուցնելով. քեզ, որուն փոխարէն միլիոնատէր մը իւր մէկ ամսուան եկամուտն կուտար՝ եթէ հնար լինէր զանոնք իւրացընել:

Աղղրայներուն վրայ կ'իտուած մի (մինէ)
կայ որ աւելի կամ'նուազ հաստ, աւելի կամ'
նուազ կակուղ է: Բերնի մաքրութիւնն
աղղրայներն երկար ժամանակ առողջ պահե-
լու պայմաններէն մին է:

Աղըրայ մաքրող փոշին երուն ընտրութիւնն
դիւրին գործ չէ . գէշ չլինուած փոշի մի
վտանգաւոր կը լինի և արագ կը մաշեցնէ
աղըրային կիտուածն՝ եթէ կակուղ և բարակ
է : Աղըրայի վրձիններն ևս զգուշութեամբ
ընտրելու է . պէտք է կակուղ լինին :

Վրձինը մի գործածեր աջէն ձախ՝ հորի-
զոնաձև աղըրայներուդ վրայ պտըտցըներով
կամ փոփոք-բոբ, այլ վեհն լաւ շէնել՝ այն-
պէս որ վրձինին ձարերը (գըլ) լընտերամիջ-
ներու երթալով անդ գտնուած օտար մար-
միններն դուրս հանեն : Վարպետ ատամնա-
բոյժներու, գիտուն և պատուաւոր տար-
րագէտներու շինած ԽՆԱՆԵՐԷ՝¹ (շայէթ ին-
ճէ) փոշիներն միայն գործածելի են : Դարձ-
եալ օգտակար են՝ նոյն վարպետներուն
պատրաստած ատամնախիւսեր, (տիշ մա-
ճունու) ոգելից հեղուկներ, և ուրիշ բա-
ղադրութիւններն :

Ո՛րչա՛հ էաբեկ է երկաթ ապին առհէ աղայնեբդ ,

¹ Ենթալրապլը :

դի նոքա կարծուածէն աւելի մեծ դեր ունին մարմնոյ առողջութեան մէջ : Նոքա են ստամոքսի մէջ շրկողներն այն սնուցիչ գընտակին՝ որ պարտի լաւ պատրաստուած , փշրուած , լորձունք շինող դեղձերուն հեղուկով լաւ մի թրմած (տօյմուշ ,) լինի՝ այն դեղձերուն՝ որ բերնի մէջ , լեզուին տակ , այտերուն մէջ զետեղուած են : Եթէ աղրայներն լաւ կատարած են իրենց պաշտօնն՝ ստամոքսն լաւ խառնուած կընդունի սընունդը , և ստամոքսի հիւթերն¹ շուտ իրենց պաշտօնն կը կատարեն՝ որ է դուրս արտաքսուելիք նիւթերն՝ մարմնոյն սննդեան կարեւոր նիւթէն զատել :

Բայց եթէ ստամոքսին վրայ թողուս աղրայի պաշտօնն , եթէ կտորներն հաղիւ կտտըրտած նմա զրկես որ փշրէ՝ մի զարմանար եթէ օր մը չէ՝ օր մը այլ ևս զլանայ քեզ իւր ծառայութիւնը , եթէ քու երեսիդ զարնէ՝ սաստիկ ցաւերով՝ իւր փափուկ մաշկին վրայ ունեցած անհողութիւնդ , եթէ

վերջապէս իւր ապստամբութիւնն առաջ բերէ նախ խանգարում մի՝ և ապա առողջութեանդ ամբողջական վտանգում :

Եւ այս բոլորն , քիչ մի անհամբերութեան պատճառաւ , քաջել տալով աղրայներ՝ որ սակաւ մի արիութեամբ հնար էր բուժել , դի վարպետ ատամնաբոյժներն կարող են աղրայներու ցաւն և փտութիւնն բուժել : Նոքա լաւ դիտեն Եօ , Գլուֆօմօլ գործածել՝ զոր ուսած են համբերատար պարապմամբ : Դիտուն ատամնաբոյժներու թիւը սակաւաւոր է դժբաղդաբար , և անամօթ շաղակրատութիւնն որ այս մասնագիտութեան սուպարիզին մէջ հորդան կուտայ² չպիտի անհետի՝ մինչև որ զօրաւոր օրէնք մի՝ Եօ Բոմօմօմօլ ըսողներէն վկայագիր մը չպահանջէ :

Այսօր ամէն ոք ազատ է սորա , նորա աղրայներն , ծամելիքն ջարդուբուրդ հանելու

¹ Սիւք Կասթոիք : ² Անլահիտ :

միայն սա ծանուցման իրաւամբ՝ որ իրենց
դրան վրայ դրած են . *պատճառք* * :

ՍՏԱՄՈՒՓՍԻ ՅԱԻ 1

Այս հիւանդութիւնն է՝ կերակուրէն քիչ
մի վերջ կարկամութիւն (սինիւր աղբըսը) , ձրգ-
տում և ցաւագին այտում մ'իմանալ ստա-
մոքսին մէջ : Այս ցաւերս կարեն նաև զգա-
լի լինիլ կերակուր չկերած : Սաստիկ տաքու-
թիւն մի , սիրտն գոցուելու զգացողութիւն
մի , տեսակ մի խիթ՝ (եիւրէկ սանճըսը) որ
կուրծքին վարէն՝ փորէն սկսելով՝ երբեմն
կը տարածուի կռնակն և երկու թիկնա-
մէջ , և որ սխմելով՝ աւելի կը զգացուի , նոյն-
պէս կոկորդի ցաւ մի՝ և փսխումներ . ասոնք

* Աստ մեր հանճարեղ հեղինակն քանի մի խոր-
հրդածութիւններ կ'ընէ որ մեզի անօգուտ լինե-
լուն չթարգմանեցինք : Անօգուտ կրսեմք , զի
ի՞նչ բարեկարգութիւններ կը պակսին մեզ աղ-
բայի բժշկին ծանուցման չհասած : Մ. Թ.

1 կասթոալի :

էն իւր նշաններն : Պէտք չէ սպասել որ այս
բոլոր ախտանիշերն երևան գան՝ որպէս զի
բժշկին երթաս :

Գալով ստամոքսի հոգնութեան կամ դըժ-
ուարամարսութեան՝ սա դիւրաւ կը յաղթուի՝
քիչ մի ժամանակ փոքրիկ դաւաթ մի քին-
քինայի գինի խմելով , օրն երկու անգամ՝
ճաշէ առաջ :

Երբեմն ստամոքսին և աղիքներուն մէջ
կաղեր (եէլ) կը պատահին՝ որ սաստիկ կը
նեղեն : Կանաչ անխոնի , պղպեղոտ անանու-
խի ¹ (նանէ) բուսածուր մի շուտով կը փա-
րատեն զայս :

Այս այլ և այլ պարագայներուն մէջ խմե-
լիք լաւ օշարակ մ'է հետեւեալն :

Հայ. Գալ.

Մէլիսէ , Դիւ 8 կրամ .

Անխոն , անի

Սամիթ , ֆընուլլ (ռէզէնէ)

Դինձ , քօռխանտր (քիչնիշ)

} Իւրա-
քանչիւրէն
2 կրամ .

¹ Մանթ :

Դիր այս բոյսերն մի պուտուկի մէջ, վրան մէկ լիթրա եռացող ջուր նետէ, թող որ լուծուի տաան վայրկեան: Գաւաթով խմել, օր մի լիթր կը բաւէ. մէջ չաքար կամ օշարակ (չրուպ) դիր:

Մսի ջուր՝ պաղ պաղ, օր երեք չորս թաս եթէ խմուի՝ մեծապէս կազդուրիչ կը լինի:

Փ Ո Ղ Ա Յ Ա Ի

Փողացան կսկսի կոկորդի միակերպ ցաւով, կլնելու և մինչև իսկ շունչ առնելու դժուարութեամբ մը: Երբ այս հիւանդութիւնըս պաղէ առաջ դայ՝ դիւրին է զայն բժշկել: Վայրի մորենիի (պէօլիւթլէն չալըսը) տերեւներուն բուսաջուր մի պատրաստէ: Առ մեծկակ պտղունց մի այս տերեւներէն, դիր մի ամանի մէջ, մէկ լիթրա եփ ջուր լից վրայ, թող լուծուի¹ տաան վայրկեանի չափ: Ապա այս բուսաջուրն անցուր

¹ Էնֆիւզէ:

խիստ բարակ կտաւէ մը՝ որպէս զի տերեւներուն մանտրտիկ փուշերն մէջէն չանցնին, վասն զի սոքա կարեն հիւանդին կոկորդին մէջ մնալ և աւելի վնաս պատճառել: Այս ըմպելիքին մէջ թութի կամ արքայմորի (զմաւուլա) օշարակ դիր:

Լաւ կընես եթէ ողողում մի (կարկառա) շինես նոյն բուսաջրով՝ այսպէս.

Առ նոյն բուսաջրէն $\frac{1}{5}$ լիթր, դիր մէջ բարակ պաղլեղ¹ 8 կում, վարդախառն մեղրը² 60 կում. ամէնը լաւ խառնէ, հիւանդին բերանը թող ասով ողողէ ժամը երկու անգամ:

Անկողինը պառկել, լաւ քրտնիլ քանի մը ժամ, ոտքը մանանխի ալիւրով եղիջրի մէջ դնել՝ հինգ վեց վայրկեան:

Եթէ այս դեղովս չանցնի հիւանդութիւնըն՝ ըսելէ թէ պարզ բան չէ՝ այլ պալար կամ աւելի ծանր բան մը լինելու է կոկորդին մէջ: Մասնաւորապէս պղնց հոմար վե-

¹ Ալէօն ան բուտրը: ² Միէլ ուղա:

ըոյգըեալ պարզ դեղորջն մի բաւականանար ,
 ճանաչելու երբ որ հոգիս քննուած է : Այս
 պարագայիս մէջ՝ հաղայ թէ ոչ՝ անմիջապէս
 բժշկին դիմելու է : Այս խորհուրդս որչափ
 կրկնեմ՝ քիչ է դարձեալ :

ՓՈՐԱՑԱԻՈՒԹԻՒՆՔ (ԽԻԹՔ ասեց ,
 ՓՈՐՀԱՐՈՒԹԻՒՆ ԻՄԱԼ ԿԱՄ
 ՊՆԴՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ) :

Սովորական փորացաւութիւնն առաջ
 կուգայ ոտուրներ կամ մէջքը պաղեցնելէն :
 Կարէնաւ առաջ գալ դժուարամարսութե-
 նէ , կամ կաղերէ (եէլ) որք կը գոյանան
 փորոտիքներուն մէջ :

Յաւը բունած ժամանակ պառկելու է ,
 փորի վրայ կտաւատէ շինուած մեծ խիւս
 (լափա) դնել տաք տաք , կանանչ անխոնի
 կամ պղպեղոտ անանուխի տերեւի* բուսա-
 ջուր մի խմել :

* Տէօյլ տը մանթ բուսալուէ :

Եթէ փորհարութիւնն սկսի կամ սաստկա-
 նայ՝ գրեհ (իհթիգան) ընել , որոյ մէջ գը-
 լուի մի խաշխաշ , և տուղտի (կիւլ հաթէմ)
 արմատներ եռացնել : Ասով կը հանգչի : Ե-
 թէ ասով չբուժի և հիւանդութիւնն յամա-
 ուի՝ մանաւանդ եթէ հիւանդութիւնն ար-
 ծաւալ է 1 այն կողմէն , փութալու է բժշկին ,
 որ միայն կարող է դատել թէ պարզ հիւան-
 դութիւն մ'է՝ թէ ծանր ախտի մը սկզբնա-
 ւորութիւն : Եթէ փորացաւութիւնն առաջ
 կուգայ անմարսողութենէ՝ պէտք է փսխե-
 ցնել հիւանդն եղկ ջուր խմցրենելով՝ կամ
 կոկորդիններ քան փետուրով խտրեցնելով :
 Ապա՝ թէյի կամ թմբիի ծաղկի խիստ թե-
 թե բուսաջուր մը խմցնել առատօրէն : Տա-
 քուկ պահել , և եթէ հիւանդութիւնն էն
 շատ երկու երեք ժամէն չանցնի , բժիշկ
 կանչել . վասն զի կարելի է ծանր անմարսո-
 շութիւն կամ ուրիշ հիւանդութիւն մ'է :

Վերջապէս եթէ փորացաւութիւնն պըն-

1 Էփիտէմիք :

դուրսնէ առաջ դայ՝ որ սովորական չէ ,
գրեհ մի ընել տուղտով՝ կամ կտաւատով ,
բժշկին հարցնել թէ մաքրողական մի հարկ
է արդեօք : եթէ փորի պնդութիւնն սովոր-
ական է՝ այսինքն պարբերական (քօսնիք)՝
կտաւատ խմել՝ այն կերպով որ սովորեցու-
ցած եմք , փորի պնդութիւնն և կրասար վերադարձ
յօդուածին մէջ :

ԱՌԵՐԵԻՈՅԹ ՄԱՀ¹ (սախիւն եօլիմ)

Այնպիսի հիւանդութիւնք կան՝ որ կարեն
հիւանդն առերեւոյթ անդդայութեան , ան-
չարժութեան վիճակի մէջ դնել՝ այն աստի-
ճան՝ որ բուն մահուան նշաններն ճիշդ ու
ճիշդ երևին :

Քիչ երկիր կը գտնուի՝ որ իւր կանուխ
թաղուածներուն² առաւել կամ նուազ սար-
սափելի պատմութիւնն չունենայ : Բայց դի-
ցուք թէ աշխարհիս սկզբնաւորումէն մինչև

¹ Մօռ արառանդ : ² Անթէոքման անթիսիբէ :

մեր օրերն առերեւոյթ մահուան մի և եթ
զոհ լինէր՝ դարձեալ մեծ ամօթ օրէնսդրու-
թեան :

Արդարեւ օրէնք միայն կարող է կանխա-
նազան ստիպել հեղուաներուն առաջին առնուլ :
Օրինակի համար, եթէ օրէնքն մի և եթ յօդ-
ուածով ըսէր . որ և իցէ մարմն պէտք չէ խալել
փնէլ որ հոգեւտ աստիճան չհասնի . այլ ևս չէինք
վախեր որ պիտի տեսնենք օր մի մեր ծնողք ,
սիրելիք , և զմեզ իսկ ողջ ողջ թաղած :

Օրէնքն եթէ հրամայէ որ փորութեան նշան-
ներն հասարակութեան պէտք խալել պէտք է , այն
ժամանակ երկար ատեն հարկ չմնար տան
օդը ապականել : Այս փտութիւն այնչափ
արագ կսկսի՝ որչափ հիւանդութիւնն և
տաքութիւնն աւելի օգնեն սմա :

Մահուան անվրէպ նշաններն են 1. նե-
խութեան սկզբնաւորութիւն , 2. անդամնե-
րուն կծկումն (չէքիլմէ) , բայց առաջին նշա-
նըն ամենէն ապահովն է :

Ամէն մարդ որչափ տգէտ լինի , կարող է

ճանչնալ փտութեան կանխանշաններն . 1.
 նորա մասնաւոր հոտէն 2. մարմնոյն՝ մանա-
 ւանդ փորիններքեւի մորթին կանանչ գոյնէն .
 ահա ասոնք են ահա՞ Զաննէն : Երբ յեռնհո-
 իշանութիւնն այս բաները հաստատէ . այլ ևս
 հարկ է վերցնել մարմինը կամ անմիջապէս
 զմռսել՝ եթէ կողովի : Բայց պիտի ըսեն մեզ
 թէ այս անկարելի է , վասն զի պէտք է ազ-
 գականաց , բարեկամաց իմացնել , յու-
 ղարկաւորութեան պատրաստութիւնները
 նել և այլն : Եթէ այս փոքրիկ պատճառ-
 ներն վերադասես հասարակաց առողջու-
 թեան և բարոյականին իսկ , քեզ երկար բա-
 րակ չեմ պատասխաներ , զի գրեւս դէրժը
 չներեր . վերուցէք , ի սէր բարոյականին՝ որ
 կը խռովի տեսնելով թէ վայրիկ մ'առաջ ողջ
 իւր սիրելին՝ որդերն ձեռքէ ձեռք կը քաշ-
 քըչեն . փոխադրեցէք եկեղեցին , անդ լայն
 արձակ տեղեր կան՝ կարող էք ձեր հան-
 դէսը ըստ հաճոյս կազմակերպել :

ԴԵՂՆՈՒԹԻՒՆ (շորոմս սրբանի)

Դեղնութիւնն¹ կանանց մանաւանդ դե-
 ոահաս աղջկանց յատուկ հիւանդութիւն
 մ'է՝ երբ սրբանի հոսում² տեղի կունե-
 նայ :

Այս հոսումներն որ խիստ սովորական են՝
 կարեն առաջ դալ տեղական բորբոքումէ ,
 կամ շատ հիւանդ անդամոց իրարու հետ
 ունեցած յարաբերութենէ : Բայց դեռա-
 հաս աղջկանց վրայ մանաւանդ՝ սա արեան
 սակաւութենէ առաջ կուգայ :

Արդ , երբ տեսնեն ծնողք որ իրենց աղ-
 ջիկն կըսէ՝ թէ սիրտն կը տրոփէ սանդու-
 խէ վեր ելնելու , քիչ մի վազած կամ պա-
 րած ժամանակ , երբ նորա շրթանց կամ
 լինդերու ներսի կողմի մորթը դեղնի , փո-
 խանակ իւր սովորական վարդի գոյնին , երբ
 ախորժակն անկանոն լինի՝ այսինքն երբեմն
 բնաւ չուտէ , երբեմն չափազանց ուտէ , երբ

¹ Բալ քուլէօն : ² Բէռթ պլանչ :

աղջիկն ծուլանայ ոչ թէ կամաւ , այլ ֆիզի-
զական ուժին պակասութենէն , երբ մերթ
ընդ մերթ խնդայ կամ լայ՝ առանց պատ-
ճառի , մանաւանդ երբ աղջիկն դեղձան-
հեր , կապուտ աչուի , նուրբ սպիտակա-
մորթ լինի , և եթէ մորթին ներքեւէն պղզ-
տիկ կապտագոյն երակներ ունենայ դէպ ի
քունքն (գուլագթօղու)՝ ապահով եղիք որ
աղջիկն կը հատնի սրբանի հոսումէն :

Պէտք չէ սպասել այս հատնումի վիճա-
կին , մանաւանդ՝ երբ մայր մի կը տեսնէ թէ
խոստակ դուստր՝ հասուկ աղջիկ մ'ունի , պարտա-
ւոր է առանց կռահել տալու՝ ուշադրու-
թիւն ընել՝ կանոնաւոր դիտելն : Եթէ
փոխանակ ընտանիքի բիծերու (լէքէ)՝ տեսնէ
նորա ճերմակներուն վրայ հալւոյն (ֆրէնկ
իւղիւմիւ) ընէ կամ դեղն գինի գոյն՝ պէտք
է ուշադիր մայրն բժշկին դիմէ՝ որպէս զի
ղօրացուցիչ դեղեր տայ իւր աղջկան՝ և
պատրաստէ զնա կին դառնալու : Թէպէտ
կղզուշանամք միշտ դեղեր նշանակելու՝ սա-

կայն չեմք կարող աստ զանց ընել՝ իբր էն
պատուական դարման՝ Ֆէռ Գէլէն անուն
պատրաստութիւնն :

Այս պատուական դեղն քինքինայի գինիի
հետ՝ վեց շաբաթէն կայտառ , զուարթ ,
քաջ աղջիկ մը կը դարձնէ՝ քիչ ժամանակ
առաջ դեղնած , լիկած և թշուառ էակն :

Այս հիւանդութիւնն առաջ կուգայ , լու-
սի , մաքուր օդի , լայնարձակ բնակարանի
չդոյութենէ , և մանաւանդ կաթով խահ-
ուէի գործածութենէ : Թող կիներ , աղջը-
կունք հրաժարին այս տկարացուցիչ բմպե-
լիէն , փոխանակ սորա թող ապուր կամ մսի
շուր գործածեն՝ որ այժմ խիստ առատ և
աժան է :

Ձմեռ ատեն թէյ՝ իւր ջեռուցիչ տարրե-
րուն համար : Բայց ամենէն լաւն է մսի ջը-
րով ապուր , կամ եթէ այս չլինի՝ կանան-
չեղէնով ապուրն հազար անգամ աւելի օգ-
տակար է՝ քան թէ կաթով խահուէն :

Գրքուկիս անձուկ սահմանը չներեր ինձ

Երկար բարակ խօսիլ այս շահաւէտ նիւթիս վրայ, սակայն բժիշկդ իմ պակասս կը լեցընէ :

ԿՈՂԱՅԱՆԹԻՒՆ ¹ (սուրբ Եսայ)

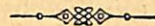
Պարզ Զանգ կողացաւին վրայ պիտի կարենամք խօսիլ աստ, զի նորա միւս տեսակներն բժշկին դործն են :

Կողացաւութեան պատճառներն թողացաւութեան հետ նոյն և նմանն են *, ուստի հարկ չկայ զանոնք կրկնելու :

Ընդհանրապէս հիւանդութիւնն յանկարծօրէն կսկսի : Ամենէն աւելի ուշադրութեան արժանի ախտանիշն է «սուրբ Եսայ»-ը՝ որ յաճախ աջ կամ ձախ ծիծին տակ կը լինի՝ եթէ հիւանդութեան կեդրոնը աջ կողմն է կամ ձախը : Այս ցաւը շատ անգամ այն աստիճան սաստիկ կը լինի՝ որ շունչ առնել

չտար : Բայց երբեմն ցաւը կուրծքին ուրիշ մասը կը դրաւէ : Շնչառութիւնը կը կարճընայ : Թեթեւ չոր հազ մը կսկսի՝ և կը սաստկացընէ ցաւը՝ այն աստիճան՝ որ հիւանդն կը ճչէ : Շատ դժուարաւ կը խօսի՝ զի ամենափոքր ճիգ մը ցաւը կը սաստկացնէ : Մի քան պահեր որ այս բոլոր ախտանիշերն մէկտեղ դան՝ որ բժշկին դիմես՝ լաւ է զայն կանչել ախտն սկսելուն պէս :

Բժիշկն չեկած օգտաւէտ բան մը կարելի չէ ընել : Սակայն եթէ խիստ ուշանայ բժիշկն՝ ցաւած տեղը քանի մը հատ ազդուկ փակցընելու է՝ հիւանդին ուժին և տարիքին համեմատ : Երկու հատ՝ մի տարեկանէն երկու տարեկան տղոց, երեք կամ չորս՝ երկու քէն չորս տարեկաններուն : Եթէ ասորմէ աւելի լինի՝ ամէն տարիին մէկ հատ աւելցընել՝ քսանը հինգէն եռսուն հատ՝ քսանը հինգ և աւելի տարեկան անձերուն :

¹ Բլէօնէզի :

* Տես թողացաւութիւն :

Կատաղութիւնն միշտ մահաբեր է՝ եթէ մի կատաղի կենդանի է խածուելէ յետոյ վեր-
քի մէջ նորա թողած թոյնն առաջին վայր-
կեաններուն հնար չէ եղած ջնջել:

Կատաղութիւնն ծայր տալէ առաջ՝ այս-
ինքն թոյնն իւր մահաբեր ազդեցութիւնն
ամբողջ մարմնոյն մէջ չճառալած՝ բաւական
երկար ժամանակ կանցնի: Երբեմն տասնը-
հինգ օրէն, մերթ երսուն օրէն կամ հինգ-
շաբաթէն տեղի կունենայ: Մինչև իսկ տեո-
նուած է՝ որ տարի մ'անցնելէ յետոյ իւր ա-
ղէտաբեր ազդեցութիւնն ի գործ դրած
է:

Աստ պիտի նշանակեմք կատաղութեան
սկզբնաւորման ախտանշաններն՝ կանխաւ ի-
մացնելով՝ որ նախապաշարում է այն ընդ-
հանուր կարծիքն թէ կատաղութենէ բըռ-
նուած ողորմելիներն ոտատիկ տենչ կզգան
խածնելու: Թէպէտ և ոորա օրինակներն

տեսնուած են՝ սակայն այս՝ վերջին հարեալ հաշ-
ուարեալ է:

Կատաղութեան զարկին նախնական նշան-
ներն են. բոլոր մարմնոյն վրայ հոգնութիւն,
դլխացաւ, յուզմունք, քնհատութիւն, արի-
ւութիւն կամ դրդուում, առանձին մտաւո-
ւիտիւք: Հիւանդն ամէն մարդէ կը խու-
սալի, երբեմն փախումի տենչ կունենայ
և կը փախէ իսկ: Հիւանդութեան վարակ-
ման այս նշաններն երկուքէն մինչև վեց օր
կարեն տևել: Ապա իբրեւին աւելի ծանր
նշաններ. յուզմունքն կը սաստկանայ, աղ-
մուկն կամ լոյս անտանելի կը լինին հիւան-
դին: Փայլուն բան մը, մանաւանդ ջուրն
ցնցում մի կը պատճառեն՝ որ յայտնի կը լի-
նի երեսին ու անդամներուն ջիւերուն կըծ-
կումովք: Այս ջլածութիւններն կը նորո-
գին ամենափոքր պատճառով:

Այս միջոցին եթէ արդէն չես բերած բը-
ժիշկն՝ վաղէ կանչելու. վասն զի շատ ան-
գամ հիւանդն իսկ չգիտեր իւր հիւանդու-

թեան պատճառն : Կարելի է որ չնիկի մը հետ խաղացած ժամանակ խածուեր է՝ և ուշագորութիւն չէ ըրած :

Երբ կենդանիէ մը խածուի ոք՝ առաջին ընելիքն է իւր ուշագորութիւնը : Բայց եթէ ձեռքն բերնէն մը պարտաւորութիւնն է՝ Կայ զի զիս չեմ խաղացած : Միանգամայն վաղելու է շուտով դեղագործին եթէ բժիշկն շատ հեռու կը բնակի կամ տունը չէ, ըսելու է որ խածուեցաւ : Դեղագործը վերջն նշգրտելով կամ կտրոցով մեծցրնելէ յետոյ ուժով կայրէ ծարրաիւղով¹ : Եթէ խածուածն շատ խորունկ չլինի՝ կաւաճի Կայ զի զիս չեմ խաղացած : Միանգամայն բժշկին գործն է :

Գեղերու մէջ մանաւանդ՝ աղիտաբեր հաւատ մի կը տիրէ կիւսերու, (պիւիւսի) հովիւներու կամ խեղադարմաններու (գրեգճը) ամենազօր դեղերուն վրայ : Զեմք յուսար որ այս նախապաշարուն կարենամք ար-

¹ Պէտք տան թիմուան :

մատախիլ ընել մեր խօսքերովն : Սակայն սաչափ կըսեմք : մեր խորհուրդներ ի գործ դրէք : ապա երբ տեսնէք թէ օգուտ չեն ըներ՝ ձեր շաղակրատներուն ըսածներն ըրէք :

Ոստիկանութեան պարտաւորութիւնն է՝ երբ մի կատաղի կենդանի տեսնուի՝ որ և իցէ տեղ մի՝ անմիջապէս զինեալ մարդիկ հանել ետեւն որ հալածեն՝ մինչև զայն՝ և իւր խածած կենդանիներն ստակեցունեն :

Միայն սաստիկ ջերմութիւնն չէ կատաղութեան պատճառն, ցուրտերն ևս կարեն զայն առաջ բերել* :

* Յաւայի է ըսել որ ամէն ազգի հրապարակագիրներու յաճախ բողոքանաց հակառակ Տաճկաստանի եւ մասնաւորապէս մայրաքաղաքի թափառած չներն մէջ տեղէն չվերցան : Շատ անգամ այս կենդանիներուն աւելի հոգ կը տարուիք թէ մարդոց : Անգամ մը կը յիշեմ որ Չրաղանի խոհանոցին առջեւն անցած ժամանակս (գուցէ ձեռքիս գաւազանին երեւումէն) հարիւրի չափ չներ զիս չրջապատեցին եւ բղքտեցին բան մը չէր՝ եթէ ճարպիկութեամբս եւ յոյնի մը օգնութեամբս չազատէի : տանի չափ տաճիկ այլադներ

ԿՈՒՐԾՔԻ ՀԱՐԲՈՒՆՈՒՄ ¹ (կեցիւն Կեդիւն)

Կուրծքի հարբուխն է շնչուղիներու ²
(նէֆէս եօլլարը) ներքեւի կողմն պատող
թաղանթին ³ բորբոքումն : Հասարակ հար-
բուխն՝ որոյ վրայ միայն կարող եմք խօսիլ
աստ՝ սովորաբար ցուրտէ կուգայ : Սա այն-
չափ շուտ երեւան կենէ՝ որչափ արագ պա-
ղէն տաք անցնի ոք : Իսկ ծանր հարբուխ-
ներու դալով՝ նոցա վրայ չեմք խօսիր՝ զի
նոքա բժշկի անհրաժեշտ խնամքն կը պա-
հանջեն : Սովորական հարբուխներն եթէ
չդարմանուին՝ առ նուազն պարբերական
(քռօնիք) կը դառնան՝ որ շատ հասարակ
հիւանդութիւն մ'է ծերերու համար : Բաց
աստի՝ չդարմանուած սովորական հարբու-
խն կարող է բորբոքել օդը թոքերուն ա-
ռաջնորդող բարակ երակներն՝ որով մաղային
եւ խոհարարներ քահ քահ խնդալէ կը ճաթէին եւ
չէին օգներ : Ծ. Թ.

¹ Պոսնչիթ : ² Վուա ոչսրիոթուառ : ³ Մամ-
պրան :

պոսնչիթն ¹ առաջ կուգայ՝ որ դրեթէ միշտ
մահաբեր է :

Ուրեմն հոգ տարէք ձեր հարբուխն՝
եթէ կը սիրէք ձեր առողջութիւնն՝ այն բա-
րիքն որուն ի կշիռ չեն դար աշխարհիս բո-
լոր մեծութիւններն :

Հասարակ հարբուխն կսկսի չոր հազով մը՝
կուրծքի մէջ տաքութեամբ մը : Ախորժա-
կը կարէ տկարանալ, բերնին համն քիչ շատ
կորսուիլ : Ապա քանի որ բորբոքումն նուա-
զի՝ թուքը երեւան կուգայ, հազն կը քիչ-
նայ եւ կը դիւրիննայ՝ եւ եթէ խնամքդ չա-
րունակես՝ ութն կամ տասնը հինգ օրէն ա-
մէն բան կանցնի :

Հանգիստ, պառկած ատեն տաք տաք
ըմպելիք, քրախնք : Յորեկներ՝ մատուտա-
կի հիւթ ² (միյան քէօքիւ էօղիւ) կամ խէժ
ծամել, տաք հագուել, մանաւանդ ոտուը-
ները եւ խիտ տաք սենեակներէ զգուշա-
նալ :

¹ Պոսնչիթ քարիլէռ : ² Սիւք աը ոչկիւս :

ՔԻԹԷՆ ԱՐԵԱՆ ՀՈՍՈՒՄ

Քիթն շատ պատճառներով կարունի : Նոքա որք մատերնին քիթերնուն մէջ շարունակ խոթելու գէշ սովորութիւնն ունին՝ կարեն քիթն ներսի կողմին թեթեւ մաշկն բրցնել կամ մանր երակ մը խզել՝ որով արիւն կսկսի հոսիլ :

Առաւել կամ նուազ սաստիկ հարուածէ, հազալէ, փունդտալէ կամ արեան դէպ ըղեղըն յորդեւէն իսկ կարելի է երակ մը խզիլ և արեան հոսում պատճառի, որ բժշկութեան մէջ արեան հոսում¹ կոչուածին կարեւորութիւնն կտանայ : Եթէ հիւանդն սաստիկ արիւնային խառնուած ունի՝ ուսերն լայն, վիզը կարճ, այս հոսումն կարէ օգտակար լինիլ և շատ անգամ ուղեղային բորբոքման առաջքն առնուլ :

Սակայն պէտք է թողուլ որ արիւնն այն աստիճան հոսի՝ որ հիւանդն թալկանայ՝

¹ Էմօնաթի :

մանաւանդ եթէ արիւնն ուժով ցայտէ : Այն ատեն պէտք է դիտուն վրայ խիստ պաղ ջրով կամ քացախով բարձիկներ դնել. դարձեալ նոյն կերպով թրջած լաթերով վիզը փաթթել, արիւն հոսած կողմին թեւը վեր վերցնել : Եթէ այս միջոցներն չաջողին, հետէ եղածին լա՛ րա՛ւ քաշել տալ քիթը, եթէ այս ևս չլինի՝ քիթին մէջ խիստ աղնիւ տեսակ բամպակ խնուլ՝ և կրոր փայտի կտորով մի մինչև քիթն խորը հրել : Արիւնն կը թանձրանայ և երակին պատառուածն կ'սպիանայ՝ ու բամպակն տեսակ մի խից (թըգաճ) կը դառնայ :

Եթէ հիւանդն տկար խառնուած ունի՝ և եթէ արիւնն չդադրի պաղ ջուր կամ քացախ դնելով ճակտին վրայ կամ վզին շուրջն, եթէ մանաւանդ, ուժով ցայտէ արիւնն առջևս բարակ բաճախով թելը խնուլ նայեցե՛ :

Հետեւեալ օրն խիցը դուրս քաշելու է ունելիով : Բայց եթէ քարացեր է չորցած արիւնով՝ նախ թրջել պէտք է՝ եղի ջուր փը-

չելով պղտի գրեխով մը և ապա քիչ քիչ, զգուշութեամբ հանել խիցն. ապա թէ ոչ՝ արեան հոսումն վերստին կսկսի: Եթէ այդ անձը այս հիւանդութեան յաճախ ենթակայ է՝ պէտք է որ բարեխառն կեանք վարէ: Թեթեւ կերակուր, խորոված միս սակաւ: Պէտք է խաշած միս ուտէ (սէյրիչ), ձուկ, ընդեղէն, (սէպղէվաթ) քիչ կամ բնաւ գինի, ոգեւից ըմպելի, խահուէ բընաւ ամենեւին: Մանաւանդ փորը կակուղ պահել պէտք է. վասն զի որովայնի սնդուութիւնն շատ անգամ միակ պատճառն է արեան դէպ ըզեղ վազելուն: Փորի սնդուութեան համար նայէ պարտաւարձ և կրօնական շաքարով յօգուածը: Կտաւատը յարապէս բորժանելու է մինչ որ բարձրագոյն արդիւնքն ունենայ՝ որ կրնայ շուտով առաջ գալ՝ եթէ բորբոքումն քիչ է:

Ընդհակառակն ուժով, բորակային սնունդ առնուլ, խորոված ուտել, պօքտոյի գինի խմել, ևն. եթէ արեան հոսումն սաստիկ տը-

կարուծիւն գայ: Բայց արդէն հարցուցած լինելու էք ձեր բժշկին՝ որ ձեր վարուելու եղանակն պիտի սովորեցնէ ձեզ:

ՔՐՏՆԱՏԵՆԴ ¹ (Էրլէ Եւրոպայ)

Քրտնատենդն փոխադրական հիւանդութիւն մի է, այսինքն կարէ մի անձէ ուրիշ իշխն փոխուիլ: Սա նաեւ վարակող է:

Սա ընդհանրապէս կսկսի հետեւեալ նշաններով. խորթակի կորուստ, ճակատին վարի կողմն ցաւ, անճրկում, յաճախ ծունկի, ձեռքի երեսներու՝ կամ արմուկներու (տիրսէք) ցաւ: Ապա փսխելու տենչ, ապշութիւն, և ստամոքսի նեղութիւն ևս երեւան կուգան երբեմն: Վերջապէս կերելին անդադար քրտինք որք մանր փամփշտած կուրս տուած ուռեցքներով հիւանդութեան բուն նկարագիրն կը ձևացնեն: Քրտինքն դողէ ետեւ չգար, և տաք շոգի մը բոլոր

¹ Սիւէթ: ² Եփիտէմիք:

մարմինն կը ծածկէ . որու վրայէն քրտինքն առու առու վար կիջնէ :

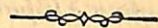
Սորա հոտն սալսափելի կծու և ծանր է . բերանը կը վազէտի (լափափաշ ևւաշ), լեզուին վրայ կարծես ալիւր ծեփուած է : Քրտինքին հետ յաճախ կարկամութիւններ, (սինիր չէքիլմէսի) կուգան, շնչոյ կարճընալ, հիւանդն կարծես կը խեղդուի, կը տագնապի, կը տանջուի :

Մի սպասեր առանց բժշկի, մինչև որ վըրան դուրս տայ, որ հիւանդութեան վարակումէն երեք չորս օր յետոյ տեղի կուտենայ : Ուռեցքներն թափանցիկ մանր մարդրիտներու կը նմանին . նախ կերելին վրի վրայ, դէպ ալկանջներ ծոծրակին վրայ, (էնսէ) ապա բոլոր մարմինը կը գրաւեն :

Եթէ հարուածը թեթեւ լինի՝ կակղացուցիչ ըմպելիներ, օրինակի համար թմբէի, բաշըրջուկի, (էպէմիլիմէճի) քառածաղկանց բուսածուրեր հանգիստ, և կերակրոյ դդու-

¹ Աթաք :

շուծիւն կը բաւեն հիւանդն չորս հինգ օրէն ոտքի հանելու : Եթէ աւելին պէտք լինի բժշկին դիտնալու բանն է՝ որուն միշտ դիմելու է եթէ թեթեւ իսկ լինի գործը :

ԵՂԻՃՍՅԱՆ ¹ (ԷՆՆԵՆ ԲԻՆ ԳԱՊԻՆԵՆ)

Այս հիւանդութեան եղիճացաւ կոչուելուն պատճառն այն է՝ որ մօրթը եղիճի (ըսըրդան օթու) խայթոցով ուռածի պէս դուրս կուտայ : Այս պշտածներն լայն և բարձր են . մօրթէն աւելի դեղին, երբեմն սոցա կեդրոնը կարմիր կը լինի : Սոքա կարծր են, կուտա կուտա, և շատ անգամ խիստ կը ցաւին :

Հիւանդութիւնն կսկսի դողով, պարտասմամբ (գուլէթսիղլիք), ընդհանուր թուլութեամբ մը, կարկամութեամբ, սրտի սաստիկ նեղութեամբ : Հիւանդն կը յուզուի, փսխել կուզէ, երբեմն կը փսխէ իսկ : Այս

¹ Իւոթիքէն :

բոլոր նշաններուն մի սպասեր որ բխիլ
կանչես :

Եթէ հիւանդն ուղականջ (միտիա) , խեց-
դետին (ըստագօզ) կերած է՝ հիւանդու-
թեան ուրիշ պատճառ մի վնասէք, և նմա
քացախն ուր խմցուցէք, զայն փախեցնելէ
յետոյ՝ որ առաջին ընելիք բանն է : Մնա-
ցածն բխիլիդ կաւարտէ :

ԲԱՂՆԻՔ ԿԱՄ ԼՈՒԱՅՈՒՄՆ

ՋՐԱԲՈՒԺԱԿԱՆ ԲԱՂՆԻՔ 1

Երբ ցաւերու համար՝ բխիլն այս տեսակ
բաղնիք հրամայէ, հետեւեալ կերպով պէտք
է գործադրել զայս :

Հիւանդն մօրէ մերկ, ամբողջապէս փաթ-
թէ և գլորէ մի սաւանի մէջ՝ զոր կանխաւ
թաթխելու է պաղ ջրով մի դոյլի մէջ և թե-
թե մը քամելու է. միայն գլուխն սաւանին
դուրս պէտք է մնայ, ճիտն իսկ գոցել
պէտք է և սաւանը ոտուըններէն վեր դար-
ձնելով լաւ փաթթել :

Նոյն կերպով մարմինը թաւալելու է հինգ
վեց բուրդ վերմակներու մէջ և այսպէս
փաթթած պլորած պառկեցնելու է հիւան-
դն :

Անկողինն հետեւեալ կերպով պատրաստել.

1 Պէն իսոռ թէռաբէօթիք :

պատաստուը (շիլթէ) պէտք է վերցնել՝ միայն յարդալիցը (խըթըխով կամ խոտով պատրաստուած տէօշէկ) ձգել. հիւանդին պէտք եղած բարձերը դնել: Յարդալիցին վրայ լաւ մը շիտկելով վրայէ վրայ հինգ վեց բուրդ վերմակ դնել:

Հիւանդն որ ոտքի վրայ կը կենայ թաց սաւանին մէջ փաթթուած՝ պէտք է պառկեցնել այս վերմակներուն վրայ, և վերմակներն մի առ մի մարմնոյն վրայ դարձընել պըրել՝ ինչպէս ըրած էին սաւանովը:

Փետրալից բաներ ևս դնելու է անկողնին վրայ որպէս զի տաքութիւնն շուտով դուրս տայ: Հիւանդն քիչ մը ատեն սարսուռ կիմանայ, այս բնական է, յետոյ քիչ քիչ այս պաղովութիւնն կը տկարանայ և վերջապէս հակադդեցութիւնն կսկսի: Քրտինքն կայլակ կայլակ ճակտէն կիջնէ, ահա այս միջոցիս պէտք է հիւանդին հաս-հաս հաս-հաս Զոր խնցնել որպէս կարեայ ներսի դնի հանել: Հինգ վայրկեան մի անգամ գաւաթ մը թող խմէ

մինչև որ բոլորովին ուռի, փքուի: Հիւանդն մէկ կամ աւելի ժամ քրտինքին մէջ թողուլ՝ որչափ որ ներէ բժիշկն:

Երբ պէտք եղած ժամանակն հասնի, հանելու է հիւանդն իւր փաթթոցներէն՝ վրան ութն տասն աման պաղ ջուր թափելու է, կամ եթէ տաշտ ունին՝ պաղ ջրով լեցնելու և հիւանդն յանկարծ մէջը նետուելու է: Մի Լայրէտնէն աւելի պէտք է հաւաքողին աղբեցութեան ներքէ:

Այն ատեն պէտք է մարմինը լաւ մը սըրբել խիտ չոր՝ Բայց ոչ հաս լաթերով: Յետոյ՝ երկու երեք վայրկեանի չափ բոլոր մարմինն շիւղ բուրդի գնդակով և զայն ստվորական անկողնի մէջ պառկեցնել, եթէ հիւանդն չէ կարող քալել. իսկ եթէ կարող է՝ պարտի մի ժամ ժուռ դալ, հանդարտ Կայլով: Իսկ եթէ օդը անձրևոտ, միգապատ և խոնաւ է՝ դուրս չընել:

Այս տեսակ բաղնիք՝ մեծաքանակ քրքտինք հանելուն պատճառաւ՝ հիւանդին

ուժին համեմատ շաբաթն մի, երկու կամ երեք անգամ ընել տալու է :

Այս պարզ դարմանին զարմանալի արդիւնքն մեր աչօք տեսած եմք . խելքէ մտքէ դուրս կազդուրում, նորէն աշխարհ բերելու չափ բարերար ազդեցութիւն . աւասիկ ասոր համար երկարօրէն խօսեցանք այս նիւթիս վրայ : Այս բաղնիք միայն հոգ և խնամք կը պահանջէ՝ և ամենէն աղքատ հիւանդն կարող է զայն վայելել՝ զի աղքատին համար ընտանեկան սէր և խնամք ստակով չեն :

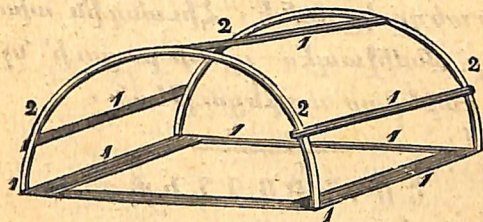
Համեմատաբար ուժով սնունդ մը կուրուստին տեղը կը լեցնէ : Հիւանդին ախորժակն՝ որ անմիջապէս պիտի բացուի՝ նշան է սորա բարերար ազդեցութեան :

Շ Ո Ղ Ե Բ Ա Ղ Ն Ի Ք

Դրեթէ յէ

Այն անձը զոր կուզես շոգեբաղնիքի ենթարկել՝ պառկեցուր այնպիսի անկողնի մը

մէջ՝ որոյ սաւանները և վերմակներն անկողնին չորս բոլորէն վար ծալուելու չափ լայն լինին : Անկողնին ոտքը դործիք մը դիր՝ զոր հետեւալ կերպով պէտք է պատրաստել . առ շրջանակ մը (չէմպէր), կտրէ լայն երկու հաւասար մասերու : Այս երկու կիսաշրջանակներն բարակ տախտակներու (թիւրիլ) միջոցաւ իրարմէ մէկ ու կէս ոտնաչափ հեռու հաստատէ : Այս տախտակներուն պաշտօնն է՝ չթողուլ որ երկու կիսաշրջանակներն նորէն միանան : Տես հետեւեալ ձևը .

1 թուանշաններն տախտակներն կը ցուցնեն, 2 թիւերն՝ շրջանակներն :

Այս գործիքը անկողնին ոտքը երկու սաւաններու մէջտեղ խոթելուդ պէս հիւանդն սրունքներն (պաճախ) հեռու քաշելու է այս գործիքէն՝ որ մէկ ու կէս ոտնաշափէն մեծ պէտք չէ լինի, վասն զի սորա պաշտօնն է՝ հիւանդին սրունքներն չափազանց տաքութենէն պահպանել, պզտիկ կճիճը (կիւլէճ) մէջ տեղը դնել և չթողուլ որ վերմակներն այրին :

Ամէն բան այս կերպով պատրաստելէ յետոյ՝ առ խոշոր հաւկթի մը չափ փաթկիր, փաթթէ այս կիրը հինումին անպիտան քուրջերով (վասն զի պիտի այրին), լաւ մը թրջէ այս քուրջերը ջրի մէջ թաթխելով և դիր այս կերպով թրջած կիրը ամանի մը կամ ներսէն ջրուած (սըռլը) պզտի կճիճի մը մէջ : Մէկէն ի մէկ մտցուր այս կճիճը շրջանակներով շինուած գործիքին մէջ և անմիջապէս վար իջեցուր սաւաններն և վերմակներն (զորս վերուցած էիր կճիճը ներս խոթելու համար) և ամէն

կողմէն աղէկ մը ծալէ անկողնին տակ :

Քուրջերուն ծծած ջուրը այն աստիճան սարսափելի տաքութիւն մը արտադրել կուտայ կիրին՝ որ 300 հարիւրամասն աստիճանի¹ կը հասնի : Այս տաքութիւնս բոլոր անկողնին մէջ ծաւալելով՝ ամենապատուական խնամքով պատրաստուած շոգեբաղնիքին չափ կատարեալ շոգի մը կուտայ : Հինգ վայրկեանէն յետոյ, ուրիշ կտոր մը կիր պատրաստէ՝ վերը ցուցուածին պէս, անկողնին վերմակներն և սաւաններն բաց այն աստիճան միայն որ ձեռքդ ներս մտնէ, առջի կճիճը դուրս հանելու համար՝ որ այլ ևս իւր ուժը կորուսած է, ապա երկրորդը խոթէ ներս՝ վերը յիշուածին պէս աղէկ մը վրայ բեր սաւաններն և վերմակները և հինգ վայրկեանէն նորէն սկսէ գործողութիւնդ : Պէտք է որ այս ամէնը սաստիկ ճարպիկութեամբ կատարես :

Զորրորդ անգամ կիրը խոթելէ յետոյ՝

¹ Սանթիկուատ :

բաղնիքը այլևս կատարեալ եղած է . ուրիշ խնդիր է՝ եթէ բժիշկն աւելին հրամայէ :

Պէտք է զգուշութեամբ գոցել վերմակներն և սաւաններն հիւանդին վզին բոլորտիքը՝ որպէս զէ շոքին այն որպէն որոշս յփսիւն , որ կրնայ շնչառութիւնը նեղել և բաց աստի տաքութեան մեծկակ մաս մը վատնել :

Ինչպէս կը տեսնուի , վերջին աստիճան աժան է այս բաղնիքը և ամէն երկրի մէջ կիրը հազուադիւրս բան չէ :

Բժիշկին կ'իյնի կարգադրել թէ հիւանդըն քանի անգամ կրկնելու է այս գործողութիւնն՝ իւր հիւանդութեանն , խառնուածին և ուրիշ նկատողութեանց համեմատ :

2013

14-10

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0074235

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0074232

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0074236

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0074233

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0074237

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0074234

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0074238

